STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05683

VEN DOS LEBEN RUFT--

Moissaye J. Olgin

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אָלגין.

ווען דאס לעבען רופט...

נאָוועלען און בילדער.

פערלאג „פראגרעס“,
ווארשוי—ניו־יארק.

תרע"ב
1912.

Печ. въ Тип. Г. Пиментъ и Я. Швабе, Варшава, Сѣраковская 4.
1911.

מיינע פריינד

שמעון גינזבורג

און

רבקה עטטינגער

מיט ליעבע און אכטונג

געווידמעט.

אינהאלט:

I.

פארטאג.

1 געלעבט-געקעמפפט . . . . 5—15

2 דער לעצטער קרבן . . . . 16—32

II.

אין פייער און פלאם.

3 די לעצטע קויל . . . . 35—37

4 אין דער נאכט . . . . 38—41

5 אין וואגאן . . . . 42—47

6 געווען אמאל . . . . 48—55

7 אהין . . . . 56—59

8 גאנץ פריה . . . . 60—68

9 ווען די קייטען קלונגען . . . . 69—76

10 דריי מאל . . . . 77—88

11 שטארק ווי דער טויט . . . . 89—93

12 ביים וויעג . . . . 94—102

13 די מוטער . . . . 103—123

14 דער בלייכער שטראהל . . . . 124—133

15 אים פריהלינג . . . . 134—138

16 געזעגענט . . . . 139—142

17 רבקה . . . . 143—161

III.

אונטער שווערע וואלקען.

18 אויפן בית-עולם . . . . 165—166

19 צום ראנד . . . . 167—189

20 מיין יאהרצייט . . . . 190—195

ז.

פארטאג.

נעלעבט-געקעמפפט.

(שטריכען).

שטילער זומער-נאכט. ווי א טונקעל-בלויער סאמעט ליעגט דער טיפער הימעל. זילבערנע שטראהלען גיסען זיך פון דער בלייכער לבנה. עס שלאפט די ערד. ס'איז רוהיג אין די גאסען. נאר די בוימער אין גארטען סוד'ען זיך שטיל מיט דעם פייכטען גראז, און דאס קליינע טייכעל דערצעהלט מיט זיין ווייך קול עפעס אזא לאנגע און טרויעריגע געשיכטע. צי קלאגט עס זיך, וואס ס'איז נאך אזוי ווייט צום ברייטען ים, צי דערמאנט עס מיט א שוידער די קאלטע ווינטער-נעכט?

עס שלאפט די ערד. א זיסע מרה-שחורה האט אויסגעשפרייט איהרע פליגעל, די וועלט ליעגט ווי פער'כשופ'ט; חלומות—זילבערנע שטראהלען — שוועבען ארום אין דער לופט; די שטערען — הייסע, קלארע טרערען—קוקען מיט אזא רחמנות; שווארצע שאטענס, טיפע, ווי דער תהום, קריכען פון אלע עקען.

עס שלאפט די טורמע. די פייכטע דעכער גלאנצען, ווי פא-לירטער שטאהל. שווארצע פענסטער קוקען מיט א פחד אויף דעם ברייטען הויף. די ווייסע וואנט — זי ליעגט זיך פעסט אוןווארפט א שארפען שאטען. רוהיג—א שטילער בית-עולם; די שווארצע פיגור פונ'ם וועכטער ריהרט זיך נישט; עס שימערט דער שפיץ פון זיין ביקס.

אלע שלאפען. עס שלאפט נישט חיים דער שווארצער. ער זיצט אויף זיין פענסטערל. די קיהלע לופט גלעט איהם זיין פלאמענ-

דען פּנים. ער קוקט מיט גרויסע טונקעלע אויגען דורך די גראַטעס אין דער שטילער נאַכט אַריין; די טרויעריגע נאַכט-קולות קלינגען אין זיינע אויערן, ווי אַ וואונדערליך ליעד.

דער זייגער האָט 12 געשלאָגען. חיים זיצט אָהן בעוועגונג. צי שלאָפט ער? ווילדערנע שטראַהלען — חלומות — שוועבען אין זיין ברענענדען מוח. געשטאַלטען געהען פאַרביי זיינע אויגען. בילדער שוועבען מיט גרוים מהירות.

ווינטער. אַ קליינינקע שטיבעלע אויפ'ן עק שטעדטעל; שניי-תּכריכים אויף דער גאַנצער ערד; קאַלט און פינסטער. דאַרע דער-נער שאָקלען זיך און קלאַפּען מיט די טויטע צווייגען אין דעם בלינ-דען פענסטער. דער ווינט — ער וויינט, און קרעכצט, און יאָמערט, און דרעהט מיט כּעס די שווערע וואָלקענס שניי.

קאַלט איז אין שטוב. קוים עס צאַנקט דאָס קליינע לעמפּעלע. שאָטענס ליעגען אין די ווינקעלעך, שאָטענס קריכען אויף די בלאַסע פּנים'לעך פון די שלאָפענדיגע קינדער. די מאַמע זיצט און וויגט דאָס וויגעלע; אויפ'ן מאַטען פּנים אַ טיעפע זאָרג; פון די קנייטשען אויף די בלייכע באַקען קוקט אַ האַרצעדיגע ווייכקייט און אַ שטילער אומעט. האַלב פערמאַכט די מיעדע אויגען, איבערן אַלטען ספר, זיצט פערטיעפט דער קליינער חיים; שוואַרצע גרויסע האַלב-פערטראַכטע, האַלב פערחלום'טע אויגען; אַ שטערן — וויים ווי זילבער. דינע בלאַס-ווייכע פינגער בלעטערן שנעל דעם גראָבען ספר, אויפ'ן פּנים שוועבען די געדאַנקען, אין די אויגען ליעגט אַ טיעפע שאלה:

— מאַמע! גאָט פערמאָגט פיעל גאָלד און זילבער. וואָס'זשע גיט ער נישט דעם טאַטען חאָטש אַ טייל פון זיינע אוצרות?

— נישט אויף דער וועלט, קינד מיינס, איז דער עיקר לעבען.

— און די גבירים, און די פּריצים?

— זיי בעקומען זייער שכר אויף דער וועלט; זיי פערלירען דורך דעם וואוילטאָג אַ טייל פון זייער עולם הבא.

— הייסט עס, גאָט האָט בעסער ליעב די אָרימע לייט?

— יאָ, מיין קינד.

— פאַר וואָס-זשע, מאַמע, לאָזט ער זיי אַזוי פיעל ליידען? פאַר וואָס האָט ער בעשטראָפט דעם טאַטען מיט שווערער אַרבייט?

— וועמען גאָט האָט ליעב, דעם שטראָפט ער, ווי אַ טאַטע שטראָפט זיין זוהן; אַזוי שטעהט אין די הייליגע ספרים.

— פאר וואס=זשע קומט די שטראף? האט דער טאטע דען אזוי פיעל זינד?

— שא מיין קינד, מען טאר נישט פרעגען, מען טאר נישט חקירה'ן. גאט'ס מעשים זיינען גערעכט און נישט מיט אונזער שוואכען שכל קאנען מיר זיי משיג זיין.

וויטער א טיעפע שטילקייט. ס'רוישט דער ווינט. ס'צאנקט דאס קליינע לעמפיל. ס'געהט א טיעפע שווערע ארבייט אין דעם יונגען מוח; רייך און ארעם, שכר און עונש, צדיקים און רשעים, די וועלט און יענע וועלט—געדאנקען וויגען זיך, פאר די אויגען שוועבען בילדער. ס'קרעכצט אין שלאף דאס קראנקע שוועסטערל. ווי א פידעל, פון א זאנפטען ווינט בעריהרט—קלינגט א זיפץ.

— ביזט שוין זעכצעהען יאהר אלט, חיים, האסט געלעזען פיעלע ביכער, נאר אין אלע דיינע ביכער איז נישטא דער גאנצער אמת. ווילסט דו רעכט די וועלט פערשטעהן, מוזט דו לעזען רעכטע ביכער.

— ווי בעקומט מען זיי, אברהם?

— זיי זיינען גרויס און הייליג, נישט פאר שוואכע. ווער עס פיהלט קיין קראפט נישט אין זיין נשמה, ווער עס האט קיין מוט נישט,—דער געפינט אין זיי נישט קיין ברכה; ווער ס'איז שטארק, ווער ס'איז גרייט זיין לעבען מקריב צו זיין פאר זיינע ברידער,— דעם ווייזען זיי דעם גלייכען וועג.

— ווי בעקומט מען דיעזע ביכער?

— ווער עס האט א הארץ צו פיהלען און א קאפ צו דענקען, דער בעקומט פון דיעזע ביכער נישט נאר פריידען, נישט נאר טרייסט; שווערע טעג און מיה און ליידען — אלץ ברייננגען דיעזע ביכער מיט זייער צויבערליכער קראפט.

— ווי בעקומט מען דיעזע ביכער?

— האסט דו מוט? ווילסט דו זיין א מענש און לעבען, ווי א מענש? האסט דו שטארקייט צו געהן אהן פחד אהין, וואוהין עס וועט דיך פיהרען דער העלער פייער=פלאם? וועסט דו נישט פערמאכען דיינע אויגען פאר דעם העלען ליכט?

— גיב מיר זיי, מיין טייערער פריינד.

און פון ווערקשטאט, מיט אַ שמחה אין די גרויסע, שוואַרצע אויגען, לויפט דער אַרבייטער, דער יונגער, דורך די גרויסע, ברייטע גאַסען. ס׳רוישט אין שטאָדט און קלינגט. מענשען איילען, לויפען, פאָהרען, אַלץ וויגט זיך, אַלץ קאָכט.

און ער זיצט שוין אין זיין וואוינונג, אין דער קעלער־שטוב אין ווינקעל. און עס ציטערן די פינגער, און עס קלאַפּט דאָס האַרץ און די אויגען פליהען שנעל אין דעם בוך—ד ע ם ב ו ך פ ו ן א מ ת.

שעה׳ען פליהען. אַלץ שלאָפט שוין, חיים שלאָפט נישט. אַ קוואַל פון נייעם לעבען האָט זיך פאַר איהם געעפענט. ס׳איז פערשוואונדען פאַר זיינע אויגען דער שוואַרצער פאָרהאַנג—אַ העלע שיין האָט בעלויכטען אַלץ אַרום, וויט און ברייט; די פערוואונדערטע אויגען האָבען דערזעהען אַ גרויסען וועג. ער איז לאַנג און שווער; מענשען געהען, שטרעבען אַלץ ווייטער, ווייטער צום לאַנד פון גליק. מענשען קעמפּפען איינער געגען דעם צווייטען—אַ חיל געגען אַ חיל; מענשען ליידען, שטרויכלען זיך, פאַלען אויפ׳ן וועג; נייע מחנות טרעטען אַרויס מיט נייער גבורה, נייע כחות קומען צו מיט ניי געוועהר. ס׳הערט נישט אויף דער גרויסער קריעג; ס׳בייטען זיך די דורות, ס׳פליהען די יאָהר־הונדערטער—דער קאַמפּף ווערט שטאַרקער, שאַרפער, ברייטער...

אַ נייער חיל טרעט אַרויס. די אויגען לייכטען מיט בעגייסטערונג. אין האַרצען פעסטער מוט; דער ווילען—שטאַרק ווי שטאָהל; ערפילט מיט האַס, מיט הייליגען צאָרן, געהט ער געגען זיינע פיינד. ער האַלט מלחמה מיט יעדער פיין, מיט יעדער מאַכט, וואָס דריקט און רויבט און מאַכט דאָס לעבען פאַר אַ לאַנגע קייט פון עלענד און פון יאָמער. ער געהט! עס קלינגט די ערד פון זיינע טריט, עס ברענט פאַר איהם דער פייער־זייל פון האָפנונג. עס גלאַנצט אין זיינע הענד די שאַרפע שווערד. ער געהט אַלץ ווייטער אויף זיין וועג, צום ליכט, צום גליק...

און חיים לייענט. שטיל איז אין שטוב, אַלץ איז רוהיג. ער זיצט און טראַכט; עס פליהט די צייט; נייע וואונדערליכע געפיהלען וואַקסען אין זיין האַרצען.

די נאַכט איז אַוועק. ס׳געהט אויף די זון. דער הימעל האָט זיך אָנגעצונדען מיט אַ רויטען פלאַם. אַ ראָזע שיין האָט אָנגעפילט חיים׳ס פינסטערן צימער. ער שטעהט אויף פון אָרט. ער שטרעקט

אוים זיין האנד צו דער ליכטיגער זון, און וואונדערליך קלינגט זיין יונגע שטים: „איך גנעה מיט איך, מוטיגע ברידער״!

ווי די וואָלקען אויפ׳ן בלויען הימעל, פערשווינדען די יאָהרען, ווי די וואָלקען — אָפטמאָל שווארצע, שווערע, פול מיט שרעקען. אָפט בעשפריצט מיט גאָלדענע שטראהלען.

ס׳איז א העלער פריהלינגס-מאָרגען. א ים פון ליכטיגקייט גיסט זיך אויף דער וועלט. די שאָטענס הערשען אין דעם אַלטען וואַלד. די אַלטע, שווערע צווייגען, די קיהלע לופט, די פייכטע ערד זיינען פול מיט לעבען. יונגע בלימעלעך קוקען פערוואונדערט אויף דער ליכטיגער וועלט. גרינע בלעטער ציהען זיך איינס צום צווייטען, און פלאַטערן און שושקען זיך שטיל. עס קלינגט דאָס געזאַנג פון פייגעלעך, עס רוישען די ביהנען, און אַלטע בוימער שאָקלען מיט זייערע קעפּ און מורמלען שטיל.

צווישען די בוימער האָבען זיך פערזאַמעלט פיעלע מענשען, יונגע מענשען פול מיט לעבען. אויף די פנים׳ער א פרייד, א יום-טוב׳דיגע שיין. די אויגען בליצען, די בעוועגונגען זיכער. ס׳איז שטיל. ווייסע זון-שטראַהלען פער׳גנב׳נען זיך דורך די געדיכטע בלעטער און וואַרפען א קוק. דאָ בעלייכטען זיי א שטאָלצע פיגור פון א קרעפטיגען מאַן, דאָרט גלאַנצען זיי אויף דעם קאָפּ פון א בילד-שענער פרוי, דאָרט בעשיינען זיי א בלייכען, אויסגעמאַטערטען פנים. אַלע שווייגען.

אויף אַנ׳אומגעוואָרפענעם בוים שטעהט חיים. דער בלאַסער פנים — ווי אויגעמאַקט פון שטיין. די אויגען שיטען פונקען; ער רעדט. מעכטיג קלינגט די שטים.

... „נישט מיט הכנעה, מיט בעטען, מיט קניען, נישט מיט שטילשווייגען, מיט פאַלשע חלומות, וועלען מיר זיך פון די קייטען בעפרייען. גענוג שוין צו האַלטען די אויגען פערשלאָסען, גענוג שוין צו ליידען פון שענדליכער קנעכטשאַפט, שוין צייט צו דערפיהלען די א י י ג ע נ ע מאַכט. גענוג שוין! א קעגען דער מאַכט פון די רייבער, פעראייניגט און מונטער, מיט אייזערנעם ווילען, הויבען זיך אויף אַלע פערשקלאַפטע; עס וואַקסט און עס שטאַרקט זיך דאָס

רבייטער-חיל, עס שליסען זיך פעסטער און פעסטער די רייהען, עס ציטערט די אַלטע, פערבלוטיגטע, פינסטערע וועלט...

„די זון פון דער פרייהייט, פון אמת'ער גלייכהייט, פון מענשליכער גרויסקייט, פון ליעבע און עהרע—די זון געהט שוין אויף. זי בעלייכט אונז דעם וועג"...

די שטים קלינגט וואונדערליך איבער הונדערטער קעפּ. אַ הייליגער שוידער פון טיעפער בעגייסטערונג געהט איבער דער פערזאַמלונג.

דער אַלטער וואַלד שאָקעלט לאַנגזאַם זיין גרינעם קאָפּ און ברומט אַזוי דומפּף. די שוועלבעלעך פלאַטערן אין דער רייגער מאָרגען-לופט. דאָס ווינטעלע ברענגט אין זיינע פליגעל אַ זיסען ריח.

די רעדע איז געענדיגט. אין דער מאַסע — אַ בעוועגונג. עס רוישען שטימען, עס געהט אַ בעגייסטערטער געשפּרעך.

פון דעם גערויש און גערודער הויבט זיך ביסלעכוויז אַרויס אַ מונטער ליעד. עס ווערט ברייטער און שטאַרקער און גיסט זיך, ווי אַ ליכטיגער שטראָם אין דער דופטיגער לופט:

„ברידער און שוועסטער, פון אַרבייט און נויט,
„אַלע, וואָס זענען צוזייהט און צושפּרייט:
„צוזאַמען, צוזאַמען, די פאָהנע איז גרייט,
„זי פלאַקערט פון צאָרן, פון בלוט איז זי רויט!"

ווייטער מיט עטליכע טריט, אין דעם שאָטען פון געדיכטע צווייגען, האָט זיך בעוויזען און איז גלייך פערשוואונדען געוואָרען אַ שוואַרצע געשטאַלט. אַ העסליכער שמייכעל האָט אויף אַ רגע פערקרימט די דינע ליפּען.

קיינער האָט נישט בעמערקט דעם שפּיאָן...

שפּעט ביינאַכט. חיים זיצט אין זיין קליינעם צימערל, דורך דעם אָפענעם פענסטער בלאָזט אַ קיהלער ווינט און וויעגט דעם פלאַם פון לעמפּעל. פון גאַס הערט זיך אַ גערויש פון אַ פערשפּעטיגטער פוהר. חיים איז פערטיעפט אין געדאַנקען. פאַר איהם ליגען צוויי געעפענטע בריעף, גרויסאַרטיגע ידיעות: עס האָבען זיך אויפגעהויבען גרויסע כוואַליעס פון אַ פאָלקס-בעוועגונג. אין לאַנד איז אַ שטורם; אין באַקו האָבען פערציג טויזענד אַרבייטער אַרויסגעטראָגען אויפ'ן

נאָס זייער זודיגען צאָרן. אין אָרעס קומען פאָר אונגעהויערע מאַסען פערזאמלונגען אין די גאַסען. מוטיגע רעדנער צינדען אָן מיט פייער די פערביטערטע הערצער. דער גאַנצער דרום שטעהט אין בראַנד. פערמאַכט אַלע פאַבריקען. ס'שטעהען די שיפען, געשלאָסען די ווערקשטאַטען. דער ריעז האָט אַ טרייסעל געטאָן זיינע מעכטיגע גליעדער. די כוואַליעס הויבען זיך אַלץ העכער און העכער...

— די כוואַליעס וועלן פערגיסען אויך אונזער שטאָדט! — זאָגט חיים, און אַ גליקליכער שמייכעל בעלייכט זיין פנים. נאָר באַלד ווערט ער ווידער ערנסט. אין קאָפּ הויבט זיך אָן אויסמאָלען אַ ברייטער פּלאַן. די מאַסען-בעוועגונג דאַרף זיין אָרגאַניזירט; די אַלגעמיינע אונצופרידענהייט, — בעלויכטען מיט'ן שיין פון בעוואוסטזיין, די פאָדערונג — אויסגעדריקט שאַרף. אַ פלוך צו די פיינד — דאָס דאַרף קלינגען אומעטום; רעדנער דאַרפען זיין גרייט אין אַלע טיילען פון שטאָדט.

יעדע מינוט איז טייער.

חיים נעהמט זיך צו דער פעדער, ער שרייבט איין אויפרוף, צו די אַרבייטער, צו דער גאַנצער געזעלשאַפט. ער ערקלערט דעם זין פון די גרויסע טאַטען. דער טאָג פון ענטשיידונג איז נאָהענט. דער גרויסער היסטאָרישער פּסק-דין איז אונטערגעשריבען. עס פאַלען שוין די קייטען. עס האָט זיך שוין אויפגעהויבען די שווערע האַנד פונ'ם אַרבייטער...

די צייט פליהט. חיים איז פערזונקען אין זיין אַרבייט. אויף מאָרגען מוז דער אויפרוף פאַרטיג זיין.

פלוצים — אַ קלאַפּ אין טהיר. חיים שפּרינגט אויף פון זיין אָרט. זיין פנים ווערט מיט אַ מאָל שאַרפער. אַ דונקעלער שאָטען פליהט איבער שנעל איבער זיין שטערען.

— ווער איז?

— דער פּאָסטאַליאָן. אַ טעלעגראַם. עפענט.

— גלייך, איך צינד די לאָמפּ.

חיים פאַלט צו מיט'ן אויער צו דער טהיר. אין דער נאַכטשטילקייט דערהערט ער אַ קלונג פון שפּאָרען.

— זשאַנדאַרמען, זאָגט ער צו זיך זעלבסט. שטיל אויף די שפּיץ פינגער געהט ער צו צום פענסטער און קוקט אַרויס אויפ'ן הויף. אונטען — קיינער נישט. דער הויף ליגט וויס, ווי זילבער

אונטער די שטראַהלען פון דער העלער לבנה. אַלץ שלאָפט.

ער ליגט האַסטיג אַריין די פאַפירען אין טאַש. נעהמט שנעל דעם האַנטוך פון וואַנט, בינדט איהם צו צום פענסטער און לאָזט זיך אויף איהם אַראָב פונ'ם צווייטען שטאָק אין הויף אַריין.

דאָס קלאַפּען אין טהיר הערט זיך אַלץ שטאַרקער.

ווי אַ שאָטען גליטשט זיך חיים צו דער הינטערשטער װאַנט פון הויף. אַלץ איז שטיל. ער הערט דייטליך, ווי עס קלאַפּט זיין האַרץ, אין ווינקעל ליגט אַ הויפען האָלץ. ער קלעטערט אויף איהם, קריכט אַרויף אויף דער וואַנט: אַ שפּרונג — און ער איז שוין אין צווייטען הויף. דאָרט איז דער טויער אָפען אַ גאַנצע נאַכט.

פון דערווייטענס הערט זיך אַ העפטיגער קנאַק. די „בלויע" האָבען אויסגעבראָכען די טהיר.

ס'פליהען די טעג, עס לויפען חדשים. מענשען, ערטער, פריידען, ליידען — אַלץ בייט זיך אין דעם גרויסען שטראָם פון קאַמפף. אין דעם שנעלען שווימען וואַקסט דער כח, פעסטער ווערט דער מוט.

און פון דער גרויסער צאָהל פערשידענע געשטאַלטען הויבט זיך אָן אויסצייכענען איין איידלע פרויען־געשטאַלט, ווי אַ ווייסע ליליע אין דעם מעער פון גרינעם גראָז. זי איז יונג און צאַרט, אַ גאַנצער וואָלקען ליכטיגע האָר דריקט, ווי אַ משא, דעם קאָפּ און פאַלט ווי אַ כוואַליע אויפ'ן נאַקען. אין דעם בלאַסען פנים אַ פּאָר בלויע אויגען, פול מיט ליעבע און רחמנות; זיי לייכטען אַזוי וואונדערליך און דרינגען טיעף אַריין אין דער נשמה. דער פנים איז אַזוי שטאָלץ און פול מיט מוט.

זיי האָבען זיך בעגעגענט אָפּט, זיי און נאָך איינינע חברים פלעגען זיך יעדע וואָך צוזאַמענקומען צו בעשפּרעכען די פראַגען פון זייער אַרבייט. זיי פלעגען זיך פערזאַמלען אי אין ענגע, נאַסע, פינסטערע וואוינונגען אין די אָרעמסטע טיילען פון שטאָדט, אי אין פרעכטיגע צימערען אין די רייכסטע הייזער, אי אין פעלד, אי אין שאָטען פון געדיכטען וואַלד. איהר שטילער קול, דער איידעלער קול פון אַ האַרפּע, פלעגט קלינגען אַזוי פעסט און ערנסט אין מינוטען פון אויפרעגונג. איהרע אויגען פלעגען בעקומען אַזאַ זעלטענע שיין.

זיי האָבען בעמערקט איינער דעם צווייטען און אַרויסגעשטעלט פון די איבעריגע. דער איינפאַכער גרוס, מיט וועלכען זיי פלעגען זיך בעגעגענען, האָט בעקומען פאַר זיי אַ בעזונדערע בעדייטונג. אין דעם האַנד־דרוק איז געווען אַזוי פיעל נישט קיין אויסגעשפּראָכענע ווערטער. ס׳איז פאַר ביידען עפּעס ליכטיגער און ווארעמער געוואָרען דאָס לעבען. די ערנסטע געשפּרעכען האָבען בעקומען אַזוינע צויבער־ליכע פאַרבען, די גאַנצע וועלט האָט מיט אַמאָל בעקומען אַזאַ שענ־הייט, אַזאַ פריינדליכקייט. דער מוט איז געוואַקסען אָהן אַ אויפהער.

קיין וואָרט פון ליעבע איז נאָך נישט גערעדט געוואָרען צווישען זיי. זיי פלעגען זיך צוזאַמענקומען נאָר אויף די פערזאַמלונגען. די אַרבייט האָט פערנומען אינגאַנצען די אויפמערקזאַמקייט. אויסער דעם פלעגען זיי נישט זעהען איינער דעם צווייטען; זי איז געווען אונטער דער אויפזיכט פון פאָליציי, ער האָט געוואוינט אויף אַ פרעמדען נאָמען. זי האָט געאַרבייט אויפ׳ן אָרט, צווישען די טויזענדער פער־פינסטערטע, דערשלאָגענע אַרבייטערינס; ער פלעגט אָפט פאָהרען אין די אַרומיגע שטעדט. שפּיאָנען האָבען אַרום איהם אויסגעשפּרייט אַ גאַנצע נעץ. מיט גרוים מיה און מיט דער גרעסטער פעהיגקייט פלעגט ער יעדעס מאָל זיך אַרויסרייסען פון דער מחנה. מיט מענשען פלעגט ער זיך בעגעגענען נאָר דאַן, ווען די אַרבייט האָט דאָס געפאָדערט.

אין דעם טאָג האָבען זיי דאָס ערשטע מאָל בעשטימט צוזאַ־מענצוקומען זיך אין צווייען און זיך דורכפאָהרען אויפ׳ן טייך. זי האָט דעם טאָג אין פאַבריק נישט געאַרבייט, ער איז נאָר וואָס געקומען פון אַ לאַנגער רייזע. זיי האָבען זיך געדאַרפט בעגעגענען אויפ׳ן ברעג.

חיים איז דער ערשטער געקומען. ס׳איז געווען פאַרנאַכט, די זון איז געשטאַנען אויפ׳ן עק הימעל און האָט רויט געפאַרבט דעם קלאָרען, לויטערען וואַסער־שפּיגעל. די בוימער האָבען זיך צוגעבויגען און שטיל געבאָדען זייערע צווייגען אין דעם קיהלען וואַסער. וואָל־קענס, ווייסע ווי שניי, האָבען געקוקט פון דעם בלויען הימעל אין דער טיפעניש. דאָרט ווייט, איבער׳ן גרינעם באַרג, האָט זיך בע־וויזען די בלייכע לבנה. אַ וואַסער־בלום האָט אויפגעהויבען איהר

גאָלדענע קרוין פון וואסער אַרוים. ערגעץ פון צווישען די בוימער האָט זיך געגאָסען דאָס געוויין פון אַ פידעל.

חיים איז געשטאַנען און געוואַרט. אַ טיעפע שטילקייט האָט פערשפּרייט איהרע זאַנפטע פליגעל איבער זיין זעעלע.

די פאַרבען זענען אַלע מאָל געוואָרען טונקעלער. די זון איז פערגאַנגען און נאָר אַ רויטער פלעק האָט נאָך געברענט דאָרט, עט וויט. די ווייסע וואָלקענס האָבען אָנגעהויבען גלאַנצען ווי פערלמוטער. ס'האָט אַ בלאָז געטאָן אַ ווינטעל; די צווייגען האָבען אָנגעהויבען רוישען.

צוויי שוואַרצע פיגורען זענען מיט אַ מאָל אויסגעוואַקסען נעבען חיים'ן פון ביידע זייטען. אין איין רגע האָט איינער איהם אָנגעכאַפּט ביי דער האַנד. דער אַנדערער האָט אַרויסגענומען פון טאַש אַ רע-וואָלווער און מיט אַ האַרטער שטים געזאָגט:

— איהר זייט אַרעסטירט.

פונ'ם באַרג געהענדיג, האָט זיך בעוויזען נישט וויט אַ פרויען-געשטאַלט אין אַ ווייסען קלייד.

* *

*

עס שלאָפט די טורמע, עס גלאַנצען די פּייכטע דעכער. די ווייסע וואַנט ליעגט פעסט און שמייכעלט, ווי מיט חוזק. אַלץ שלאָפט. חיים זיצט איינגעהויקערט אויף זיין קליינעם פענסטערל און קוקט שטיל אין דער נאַכט אַריין. די לבנה פערגעהט שוין אויפ'ן ראַנד פון הימעל און קוקט מיט אַ טיעפער טרויעריגקייט. דאָס ווינטעל בלאָזט שטאַרקער און טראָגט אַ קיהלע פרישקייט. ערגעץ האָט זיך אויפגעכאַפּט אַ פייגעלע און אַ פייף געטאָן אַ פּאָר מאָל.

געפאַנגען! אַ שמוציג שטייגעל. גרויע ווענט זויגען דאָס בלוט. ס'דריקט דעם קאָפּ דער נידעריגער באַלקען. קייטען קלינגען. דער גרינצעלנער קלאַנג לעגט זיך, ווי שאַרפע שטעכענדיגע שטיינער אויף דער נשמה. דורכ'ן פענסטערל אין טהיר קוקט די ווילדע צורה פונ'ם וועכטער. וואָס שמייכעלט ער?

געפאַנגען! און דאָרט, אין דער גרויסער, ברייטער וועלט, דאָרט רוישט און זידט דאָס יונגע לעבען, דאָרט שפּראָצען נייע

האָפנונגען, דאָרט רייסט דער ברייטער שטראָם די דעק פון אײַז און ברעכט אויף שטיקער די שווערע קייטען. עס וואקסט דער שטראָם. ער פערפלייצט אַלץ און ברייננט נײַע כחות אין דער פערגליווערטער וועלט. עס געהט דער נייער פריהלינגס-מאָרגען, עס געהט דער גרויסער ליכטיגער טאָג.

געפאנגען! עס געהען פערלוירען די כחות, עס פליהען די בעסטע יאָהרען. און דאָרט — דאָרט איז טייער יעדער איינציגער, דאָרט איז דאָ ארבייט פאר יעדער האנד, דאָרט איז יעדער מוטיגער מאַן — א נייער טריט צום זיעג, א נייער שטיין אין דעם בנין פון דער גרויסער, שענער פרייהייטס-וועלט.

ער זיצט אין תפיסה—דער שטארקער אָדלער מיט די שארפע אויגען. צונעשמידט. קלײנע, שווארצע פלעדערמייז שפּאַטען און רייצען זיך מיט איהם.

ווי לאַנג וועט ער זיצען?...

יולי 1904.

דער לעצטער קרבן.

I.

היינטיגע נאכט האט דער אלטער זלמן כמעט קיין אויג נישט צוגעמאכט. ער האט זיך געקעהרט פון איין זייט אויף דער אנדערער, און דער הוסט האט איהם אזוי פיעל דערקוטשעט, אז צפורה האט צוויי מאל געמוזט אויפשטעהן אינמיטען דער נאכט און איהם דערלאנגען וואסער מיט צוקער.

נאר וואס ס'איז בלוי געווארען אין די פענסטער און א ליכטיגער פאס האט זיך בעוויזען אויפ'ן עק הימעל, האט ער זיך שוין אויפגעהויבען, אנגעטאן די יארמאלקע, ארייגעשטעקט די פיס אין די פאנטאפעל און ארויסגעגאנגען פון שטיבעל אויף דער פרישער לופט.

באלד נאך איהם האט זיך אויפגעהויבען צפורה. זי האט זיך אבגעגאסען נעגעל-וואסער, אבגעזאגט ברכה און זיך גענומען צו דער בעל-הבית'ישקייט.

אין ווינקעל ביי'ם אויבען האט דער סאמאוואר שוין אנגעהויבען רוישען, און זלמן איז נאך אלץ געשטאנען אין דרויסען און מיט אפענע, עפעס ווי פערגליווערטע אויגען געקוקט, ווי א גולם, אויף די גרויע וואלקענס, וואס האבען זיך געוויגט איבער'ן טייך.

ווי אין חלום האט ער זיך אומגעקעהרט אין שטוב אריין—קוים וואס די פיס האבען איהם געטראגען, גלייך ווי נאך א שווערער קראנקהייט. ער האט זיך לאנגזאם אנגעטאן און זיך גענומען גרייטען צום דאווענען.

צפורה האט פון איהר ווינקעל אלע ווייle בגנבה געווארפען

א קוק אויפ'ן אַלטען און פאַר זיך געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ. דער אַלטער איז אוים מענש. ער איז גאָר נישט, ווי אויף דעם עולם. אַפילו דאָס דאַוונען קומט ביי איהם אוים נישט ווי כסדר. ער שאָקעלט נאָר מיט די ליפּען, און קיין קול הערט מען נישט. דער מענש איז אינגאַנצען צושרויפט.

און וואָס? קיין אונגליק איז דאָך, חלילה, נישט געשעהען. אמת, אַ טאַטע, נו, וואָס זשע איז? איז זי דען נישט קיין מאַמע? האָט זי דען ווענינער ליעב איהרע קינדער? ציהט איהר דען נישט ביי'ם האַרצען? אָבער אַזוי זיך אָבלאָזען!

דאָס אַלץ האָט זיך אָנגעהויבען פון נעכטען אָן, זינט זיי האָבען בעקומען דאָס בריוועל פון אַברהם'ן. אַ קורץ בריוועלע. דריי שורות. מען האָט איהם אַרויסגעלאָזען פון טורמע, וואו ער איז אָבגעזעסען דריטהאַלבען יאָהר. ער איז געזונד. ער גריסט אַלעמען.

צפורה— זי איז צופרידען, זי דאַנקט דעם רבונו-של-עולם פאַר זיינע חסדים. זי האָט צו קיינעם קיין טענות נישט. זאָל נאָר איהר קינד געזונד זיין. מען האָט איהם שוין אַרויסגעלאָזען. ער איז פריי. ס'איז איהם שוין גרינגער. וואָס נאָך דאַרף זי? אַ קאַרגע שמחה?

קען מען זאָגען! אַוודאי וויל זי איהם זעהען. נישט אומזיסט ווינט זיך איהר אין האַרצען עפּעס אַזוי זיס און טרויעריג. פון נעכטען אָן. נאָר זי לעבט מיט בטחון. וועט זי ווערט זיין ביי זיין ליעבען נאָמען, וועט זי נאָך זוכה זיין צו דערלעבען דאָס גרויסע גליק. נישט— וועט זי, חלילה, קיין תרעומות נישט האָבען. גענוג שוין חסדים, אַז ע ר איז אַרויס פון גוי'עשע הענד.

געה, רייד אָבער מיט אַ גדלן. ער, דער אַלטער, איז בכלל אַ מאָדנע בריאה. וואָס איהם קען אַרויף אויפ'ן זינען! „אַ קאַלט בריוועל".— זאָגט ער: „עפּעס ווי— טשעפּע זיך אָב פון מיר". ווים איך? אויך אַ גרויסע דאַגה. די מעשה איז, וואָס ער האַלט זיך אַזוי גרוים. מען זאָל איהם שרייבען. מען זאָל ביי איהם אַנ'עצה פרעגען. היינטיגע קינדער לעבען אָבער, ווי זיי ווילען. זיי האַלטען נישט פון ידידות-בריוולעך.

זי ווייסט, וואָס עס נאָגט איהם. ער שווייגט, ער מאַכט זיך כלא ידע. זי ווייסט אָבער, אַז ס'געהט איהם נישט אַרויס פונ'ם קאָפּ דער איינער געדאַנק. ער וויל, אַברהם זאָל אַהיים קומען, ער זאָל מקים זיין מצות כבוד אָב. ער זאָל פערהיילען די וואונדען פון זייער

האַרצען. דעם אַלטען פערדריסט, וואָס אַברהם האָט וועגען דעם גאָר נישט געשריבען. גאָר טאָר מען זיך דען אַזוי דערלאָזען צום האַרצען?

אָט שטעהט ער — אַ האַלבער מת. די פלייצעס איינגעהויקערט, דער קאָפּ אַראָפּגעלאָזען, אויפ'ן פנים אַזאַ מרה־שחורה, די אויגען טיעף אין דר'ערד, די ליפּען ריהרען זיך קוים־קוים.

נאָר וואָס איז דאָס? ער וויינט! גרויסע ליכטיגע טרערען פאַלען פון זיינע אויגען, גליטשען זיך איבער די טיעפע קנייטשען פון זיין פנים, גלאַנצען אין דער גרויער באָרד. און די ליפּען ציטערן, ווילען עפּעס אויסריידען אַ וואָרט און קענען נישט.

וויינען! זי האָט איהם נאָר איינמאָל געזעהען וויינען. דאָס איז געווען יענעם פרייטאָג, זיי האָבען דעמאָלט בעקומען די גוטע בשורה, נישט פאַר קיין שום יודען געדאַכט. זי האָט געמאַכט שבת, געהייצט דעם אויווען און זיך געדרעהט איבער דער קיך, ווי אַנ'עוף נאָך דער שחיטה. ער האָט דעם גאַנצען טאָג אַריינגעקוקט אין אַ ספר. ביידע האָבען געשוויגען. און נאָר אויף דער נאַכט, ווען די ליכט האָבען געברענט אויפ'ן טיש און אין די פענסטער האָט אַריינגעקוקט די שטילע נאַכט, האָט ער נישט אויסגעהאַלטען. ער האָט אינמיטען קדוש פערדעקט די אויגען מיט דער לינקער האַנד און זיך צוכליפּעט אויפ'ן קול, ווי אַ קינד.

און היינט ווייטער.

— זלמן? מען טאָר דאָך נישט — זאָגט זי שטיל פון איהר ווינקעל, — דו זינדיגסט פאַר דעם אויבערשטען.

זלמן הערט נישט. ער בויגט נאָר טיעפער אָן דעם קאָפּ. די טרערען קייקלען זיך שנעלער. עס שטעהט איהם עפּעס ווי אַ קנויל אין האַלז און לאָזט איהם קיין וואָרט נישט ריידען. ער האָט זיך אָהן כח אַראָפּגעלאָזען אויפ'ן בענקעל און אונטערגעשפּאַרט דעם קאָפּ מיט די דאַרע הענד.

— פרעהען דאַרף מען זיך. אַ שמחה איז ביי אונז, און דו — וויינען, זאָגט ווייטער צפורה, און טרערען קלינגען אין איהר שטימע.

— צפורה! רייסט זיך ענדליך אַרויס אַ צובראָכענע שטים. וואו איז ער? וואו איז דיין קדיש? פאַר וואָס קומט ער נישט?

II.

זיין גדלות! אַלץ איבער זיין גדלות. זעכציג יאָהר האָט דאָס לעבען געטאָן אַלע מעגליכקייטען צו ברעכען זיין גדלות, זעכציג יאָהר האָט איהם זיין שווערער האַמער געקלאַפּט און געדריקט צו דער ערד. אַלט איז ער געוואָרען, זיינע האָר האָבען זיך מיט שניי בעדעקט, זיין רוקען האָט זיך איינגעבויגען, זיינע אויגען האָבען אָנגעוואָרען דעם שטאָלענעם גלאַנץ, נאָר זיין גדלות איז נישט געבראָכען געוואָרען — זיין איינציג פערמעגען, וואָס איז איהם געבליבען אין לעבען.

זלמן דער משוגע'נער — מיט דעם נאָמען איז ער געווען בעוואוסט נישט ווענינער ווי מיט דעם אַנדערען: זלמן דער משולח.

זעכציג יאָהר! אַ קליינינקייט! און אַלע יאָהרען דיענען ביי ידנעם. אַלע יאָהרען נישט וויסען, וואָס הייסט אַ זיכערע שעה.

נישט שטענדיג איז ער געווען אַזוי איינגעהויקערט, נישט שטענדיג איז איהם געווען אַזוי שווער צו כאַפּען דעם אָטעם. אָט שטעהט ער נאָך ווי אַ לעבעדיגער פאַר צפורה'ס אויגען — דער אַמאָליגער זלמן. אַ יונגער מאַן פון דרייסיג יאָהר. הויך און שלאַנק. בלאָנדע האָר ווי זייד; די אויגען ברענען; מיט ברייטע טריט שפּאַנט ער איבער'ן וואַלד, געזונד און פריש קלינגט זיין שטים אין דער גרינער שטילקייט.

ער דיענט אין וואַלד. ער שטעהט אויף, איידער די זון געהט אויף, איידער די העקער געהען נאָך אַרויס אויף דער אַרבייט. דעם גאַנצען טאָג איז ער אויף די פיס: קיין איין בוים ווערט ניט אויסגעהאַקט אָהן זיין הסכמה. אַהיים קומט ער, ווען עס ציהען זיך שוין לאַנגע שאָטענס אויפ'ן וועג, און דער הימעל אין מערב-זייט גליהט ווי בלוט. ביז שפּעט ביי-נאַכט זיצט ער איבער די חשבונות, און לאַנגע ריי'ען ציפער וואַקסען אָהן אַ'אויפהער אין דעם גרויסען קאַסע-בוך.

שווער איז צו אַרבייטען, נאָך שווערער איז צו זיין פערקויפט. אַלע זונטאָג, ווען אין וואַלד שווייגען די העק, פאָהרט ער אָבגעבען דעם פדיון און די חשבונות דעם בעל-הבית. קאַלט און פּוסט איז איהם אויף דער נשמה אין די גרויסע און ברייטע חדרים. דער גביר זיצט, ווי אַ גרויסע שטיינערנע מצבה, אויף זיין שטוהל.

דער פעטער פנים גלאנצט ווי בעשמאלצען, די קליינע אייגעלעך שטע־
כען, ווי מיט מעסערס. די אדונית, מיט׳ן גראבען בויך אויף די
קורצע פיס, קלינגט מיט די שליסעל און בעמערקט גאר נישט דעם
משולח. אויף זיין „גוט מארגען״ הערט זיך נאר עפעס א ברומען,
ווי פון א פאס. מען בעט איהם נישט זיצען, און ער דערקענט אליין
נישט זיין קול, בעת ער הויבט אן אבגעבען דין וחשבון פאר דער
וואך. עפעס ווערגט איהם ביים האלז, עפעס קאכט איהם אין הארצען.
און ער טוט זיך אן א כח, ער זאל נישט א שמיץ טאן אין פנים אריין
די צעטלען און נישט געבען א קנאק מיט דער טהיר.

און דאס פלעגט טרעפען נישט איין מאל.

ווען די קאלטע גביר׳ישע דבורים פלעגען שוין ווערן צו גיפ־
טיג; ווען דער חלוק צווישען איהם, דעם אבגעריסענעם אביון, און
דער גביר׳ישער זאטקייט און העזה פלעגט צו שארף זיך לאזען דער־
פיהלען, ווען אין הארצען פלעגט ווערן צו ענג און אין קאפ פלעגט
אנהויבען רוישען — דאן פלעגט ער אנידערלעגען אויפ׳ן טיש די צעט־
לען, אויסלעריגען דעם טייסטער און מיט א הייזעריגער שטים אב־
ענטפערן:

— טא זוכט זשע אייך א בעסערן מענשען. איך זאג זיך אב.

און פלעגט א קלאפ טאן מיט׳ן טהיר.

נישט שטענדיג פלעגט ער אין אזא פאל פערלירען די שטעלע.
ער איז געווען א געטרייער דיענער, א נ׳ע ה ר ל י כ ע ר מ א ן, און
איז געבליבען ארים דארט, וואו אנדערע אויף זיין ארט וואלטען
געקענט נתעשר ווערן. אלע האבען געוואוסט, אז איהם מעג מען
גלויבען די גרעסטע אוצרות אומגעצעהלט. מען פלעגט דעריבער זיך
מאכען נישט וויסענדיג אויף זלמן׳ס גדלות, און נאר קנייטשען מיט די
פלייצעס:

— גאה, רעד מיט א משוגע׳נעם!

נאר אפט פלעגט ער טאקי בלייבען אהן ברויט. דאן פלעגט
אנהויבען דער דלות מיט זיינע פינסטערע אויגען אריינצוקוקען אין זיין
ענגער וואוינונג. עס פלעגען זיך ציהען טעג, פול מיט טרויער,
חדשים, פול מיט יאוש. אין־איינעם מיט׳ן הונגער פלעגען זיך אריינ־
קלייבען זיינע שטענדיגע שותפים — מחלוקת און פיינדשאפט, און דאס
לעבען פלעגט ווערן א לאנגע קייט פון דחקות, פערביטערטקייט,
טרערען און האס.

III.

און אזוי איז ער אלט געווארען. פערשוואונדען די פארב פון דעם פנים, דומפף איז געווארען די קלינגענדיגע שטימע. נאר הייסער פלעגט זידען זיין האס צו די גבירים, און שווערער און שווערער איז איהם געווארען צו טראגען זיין עבדות.

זלמן איז געוועזען א יוד פון לערנען. ער איז געוועזען בקי אין ש"ס און אין פוסקים, און פלעגט מקים זיין דעם שלחן-ערוך, אויף וויפיעל עס איז מעגליך פאר א פערקויפטען מענשען, בעוונותינו הרבים. נאר אפט פלעגט ער אנהויבען צו רעדען אזוינע דבורים, וואס פלעגען ווארפען א פחד אויף צפורה'ן.

— זאג מיר, איך בעט דיך, פאר וואס בין איך מחויב צו מקים זיין די מצות? פלעגט ער טענה'ן אין אזוינע צייטען, און א ביטערער שמייכעל פלעגט זיך גליטשען איבער זיינע ליפען. איך בין דאך א געקויפטער, א קנעכט. און די חכמים זאגען בפירוש, אז „עבד פטור מן המצות". א קנעכט בין איך? ניין, איך בין נישט קיין קנעכט, איך בין א סך ערגער פון א קנעכט. „שש שנים יעבוד"— זעקס יאהר האט געדיענט א קנעכט, אויפ'ן זיעבעטען — א פרייער מענש: געה, וואוהין דו ווילסט, טו, וואס דו ווילסט, זיי דיר א בעל-הבית פאר זיך, אונטער'ן ווינשטאק און דעם פייגענבוים. איך בין נישט קיין קנעכט, איך בין א פערד אין שפאן... א פערד? ר' בער'ס פערד האדעוועט מען, מען האלט זיי א פוהרמאן, זיי שטעהען אין א ווארימער שטאל. ווער היט מיך? ווער זארגט זיך פאר מיין גע-זונד? פאר וואס זאל איך עפעס דיענען דעם רבונו-של-עולם? פאר וואס זאל איך דאווענען? לאזען דאווענען זיי, די גבירים, די רייכע; זיי האט ער אבגעגעבען די גאנצע וועלט—לאזען זיי איהם מקים זיין די מצוות. פון מיר קען ער נישט פאדערן, איך בין נאר א שטומע בהמה—איך בין פטור פון מצות.

פון אזוינע ווערטער פלעגט א שוידער איבערגעהן איבער'ן לייב פון צפורה'ן, ס'פלעגט זיך איהר עפעס ווי אברייסען אין הארצען. זי פלעגט קוקען אויף איהם מיט א טיפען אומעט, און איהרע ליפען פלעגען שטיל בעטען:

רבונו-של-עולם, פערגיב איהם זיינע נארישע רייד! רבונו-של-עולם, שטראף איהם נישט מיט דיין גרימצארן! רבונו-של-עולם

פערשפּרייט די פליגעל פון דיין גרויסען חסד אויף דיינע זינדיגע קנעכט!

און אַזוי זענען פערגאַנגען די יאָהרען...

פון איין בעל־הבית צום אַנדערן, פון איין שטעלע צו דער צווייטער, אין שווערער אַרבייט, אין נויט און הונגער, אין האַס און קנאה, האָט ער פערלעבט זיינע יאָהרען, אויסגעבראַכט דעם כח, צוזייהט די האָפנונגען... אויף דער עלטער האָט מען איהם שוין פערטריבען פון דעם וואַלד און אַנידערגעזעצט בּיי דער בריק — זי האָט געהערט צום פּריץ און איז געווען פערדונגען דעם גביר — נעהמען אָבצאָהלונג פון יעדען דורכפאָהרער.

די לעצטע סטאַנציע אויפ'ן לאַנגען טרויעריגען וועג...

פון די קינדער איז קיינער נישט געבּליבען אין דער היים — אַלעמען האָט צעוואָרפען אויף שבעה־ימים דער שטורם־ווינט פונ'ם לעבען; אַלע בּויען: יעדערער פאַר זיך, יעדערער נאָך זיין אַרט, מיט בּלוט און מיט טרערען, דעם בנין פון זייער לעבען, און אַלע האָבען אַריינגעבּראַכט ווייניג נחת אין דער איינזאַמער וואוינונג פון די אַלטע, מידע מענשען...

IV.

די קינדער! ווי די זיסע שירה פון מלאכים אינ'ם ליכטיגען גן־עדן קלינגט עס אין האַרצען בּיי צפורה'ן, ווען זי דערמאָנט זייערע קינדערשע יאָהרען; עפּעס ווי ווייסע ליכטיגע בּלומען הויבען אָן בּליהען פאַר איהרע אַלטע אויגען, און די זון הויבּט אָן לייכטען אַזוי העל און אַזוי פרעהליך, ווי אין דעם טאָג, וואָס זי איז אַרויס פון די הענד פונ'ם בּעשעפער. און טאַקי בּעת־מעשה פיהלט זי, ווי אַן'אַלטער וועהטאָג נאָגט זי בּיי'ם האַרצען, ווי אַלטע וואונדען טריי־פען בּלוט, אַ טראָפּען נאָך אַ טראָפּען, ווי אַ שוואַרצע קאַלטע שלאַנג ריהרט זיך טיעף אין דער נשמה און גיסט אַריין אַ שוידער אין אַלע גלידער.

די קינדער! ווי גרינע בּוימער אין וואַלד זענען זיי געוואַקסען אין איהר הויז. פון זייער שמייכעל פלעגט אַנגעפילט ווערן די

אָרימע וואוינונג מיט דער שיין פון גאָלד און בריליאַנטען , זייערע ליכ־טיגע אויגען זענען געווען פאַר איהר אַ קוואַל פון נחת . מיט זיי צו־זאַמען האָט געלעבט אין שטוב די יוגענד , די שמחה , די האָפנונג און די קראַפט .

איצט איז נישטאָ קיינער . פוסט אין שטוב . אויף זייער אָרט איז נאָר געבליבען אַ וואונד, וואָס וויל זיך נישט פערהיילען . . .

שלמה, דער עלטסטער, איז אין אַמעריקע. אַ שניידער איז ער. אפילו נישט קיין בעל־הבית פאַר זיך ; אַנ'אַרבייטס ־ יונג עפּעס ביי אַ דייטשעל. אומשטיינס געזאָגט . אַ שענע פרנסה פאַר אַ יודען שוין ב"ה פון אַ יאָהר פערציג . און נאָך וואָס פאַר אַ יודען—פאַר שלמה'ן! זיין מח, זיין הסברה, זיין לערנען ! אַ רב האָט . ער געזאָלט זיין , אָט־אָט האָט ער שוין געדאַרפט סמיכות בעקומען , געבענשט האָט מען זיך מיט איהם ; אַ בת־מלכה איז צפורה געווען , מלאכים האָבען זיך מיט איהר געשפּילט. דאַרף אָבער טרעפען אַ אונגליק — גיט מען איהם אָב פאַר אַ סאָלדאַט , און אַ גדלן איז ער, אַ הייסע בריאָה— אין טאַטען געראָטען . צעווערטעלט ער זיך מיט'ן אונטער־אָפיציר , פיהרט זיך נישט מיט דרך־ארץ. און דער אונטער־אָפיציר איז שכור און וויל דערלאַנגען אַ פּאַטש דעם מחוצף. מאַכט ער נישט קיין לאַנגע שהיות און גיט איהם אַ שטויס פון זיך, און ער פאַלט אום און צו־בלוטיגט זיך דעם קאָפּ . . . עס הויבט זיך אָן אַ משפט. פאַר שלמה'ן בלייבט נאָר איין וועג—מאַכען אַ פליטה. און ער פאָהרט איבער די גרעניץ און פערלאָזט זיין היים—אויף אייביג . ס'רעדט זיך אַזוי גרינג ; אויף אייביג ! קיינמאָל נישט זעהען. אַפילו קיין האָפנונג נישט האָבען . אָבגעהאַקט ! רבונו־של־עולם ! ס'איז דאָך כמעט , ווי אויף יענער וועלט !

און רחל ! די שענע, די אונגליקליכע רחל ! אַ רויז אין גאָרטען בליהט נישט אַזוי שען און אַזוי פרעהליך , ווי זי האָט געבליהט און געוואַקסען ביי'ם טאַטען אין הויז. אַ פּאָר אויגען ווי די קאַרשען , אַ קול—ווי אַ גלעקעל. אַ גאַנצען טאָג איז די שטוב פול געווען מיט איהר זינגען, מיט איהר לאַכען — פערל האָבען זיך געשאָטען פון איהר מויל. און יונג איז זי נאָך געווען דעמאָלט—יענעם זומער איז איהר נאָר וואָס געוואָרען זעכצעהן יאָהר . אויף דעם זומער איז דעם בעל־הבית'ס זוהן אַראָבגעקומען אין וואַלד אַריין — לופט כאַפּען, זיך אָברוהען פון דעם שטאָדט־טומעל. ער האָט געוואוינט נישט ווייט אין אַ בעזונדער שטיבעל, און רחל האָט אַלטונג געגעבען אויף זיין בעל־

הבית'ישקייט... בעסער וואָלט זי קליינערהייד דערטרונקען געוואָרען, איידער זי האָט דערלעבט צו דער צייט. פאַר יום־טובים האָבען שוין אַלע געוואוסט דעם סוד—רחל איז שוואַנגער געוואָרן...

צרות און ליידען! ס'איז געווען אַ קינד, מען האָט עס געהאַל־טען אין דער פרעמד, געצאָהלט פאַר דעם, געצויגען דעם מאַרך פון די ביינער. און דער בזיון! די חרפה! און די קהל'שע בעלי־טובה'־ניקעס, וואָס מישען זיך דאָרט, וואו מען בעט זיי נישט. און די טרערען, די טרערען! אַ גאַנצער ים. נאָר אַ מענש געוועהנט זיך צו צו אַלעמען. מען האָט איבערגעלעבט. רחל האָט חתונה געהאַט פאַר אַן'אַלמן, דער מאַן איז עלטער פון איהר מיט אַ יאָהר פינף און צוואַנציג, די שטיף־קינדער פערזומערן איהר דאָס לעבען, קיין פרנסה איז נישטאָ, און קראַנק איז זי—דאָס האַרץ טוט וועה. און ביי איהר אַליין האַלטען זיך נישט קיין קינדער: זיי שטאַרבען יונגערהייד...

נאָר אַברהם'ס אונגליקען—דאָס איז שוין עפּעס אַזאַ זאַך, וואָס דער מח קען עס נישט תופס זיין. אונגליקען, וואָס אַ מענש שלעפּט אויף זיך מיט זיין גוטען ווילען, אַ שטריק, וואָס ער טוט אָן בכיון אויף זיין אייגענעם האַלז. וואָס קען מען שוין גאָר רעדען? וואָס קען שוין זיין ערגער?

לערנען האָט זיך איהם פערוואָלט—שטודירען הייסט עס. ביל־לעך האָט ער ערגיץ בעקומען אַ גאַנצען פּאַק. דעם חדר אוועקגע־וואָרפען באַלד נאָך בר־מצוה, דעם גאָלדענעם קאָפּ אַריינגעלעגט אין די גוי'עשע חכמות. גאַנצע נעכט איבערגעזעסען, ווי אַ מתמיד איבער אַ גמרא, להבדיל. נאָר דאָס איז נאָך אַלץ צו דערליידען. היינטיגע יאָהרען איז דאָס שוין נישט פון די גרויסע חטאים. ניין! קומט איהם אויף אַ נייער געדאַנק: אַ בעל־מלאכה וויל ער ווערן. ס'טייטש, נאָך וואָס? מיט אַזאַ קאָפּ? הערט אַן'אַנטפער, רחמנא לצלן! זיין קאָפּ, זאָגט ער, וועט צו נוץ קומען די אַרבייטער, זיי וועלן אַלע אינ־איינעם משיח'ן אַראָבבריינגען. און לאַכט! גיה טענה מיט איהם! און אַזוי האָט ער זיך אוועקגעלאָזען אין שטאָדט אַריין, און שוין זיעבען יאָהר, אַז זיי האָבען איהם נישט געזעהען. ידיעות פלעגען יאָ אַ מאָל אָנקומען פון איהם. מאָדנע ידיעות! עפּעס האָבען זיי אַ יד־אחת גע־מאַכט, פּאָליציע האָט זיך אַריינגעמישט, אַברהם'ן האָט מען פון דער שטאָדט אַרויסגעשיקט. אַ „סאָציאַליסט” איז ער געוואָרען, בעהיט זאָל מען ווערן. נאָכדעם איז ער נע ונד געווען פון איין שטאָדט אין

דער אנדערער. נאָכדעם איז פון איהם צוויי יאָהר קיין ידיעה נישט געווען — ווי אין וואַסער אריין. צום סוף איז אָנגעקומען אַ גוטע בשורה: מען האָט איהם פער'משפט אויף דריטהאַלבען יאָהר פאַר איבערפיהרען ביכלעך איבער דער גרענעץ...

V.

די זון איז געשטאַנען, ווי אַ רויט שטיק פייער אויפ'ן ראַנד פונ'ם הימעל, און דאָס וואַסער איז געלעגען גלאַט ווי אַ זילבערנער שפּיגעל, ווען אברהם איז צוגעגאַנגען צום הויז פון זיינע עלטערן און האָט זיך אָבגעשטעלט פאַר דעם אָפענעם פענסטערל. דער אַלטער זלמן איז געשטאַנען אין ווינקעל און האָט געדאַווענט מנחה. צפּורה איז געזעסען אויפ'ן בענקעל און מיט אָפענע פער'חלום'טע אויגען געקוקט אויפ'ן בלויען הימעל. פון דערווייטענס האָט זיך געגאָסען דאָס געזאַנג פון די פייגעל; ערגעץ נעבען בריק זענען טראָפּענס וואַסער געפאַלען פון דער הויך מיט אַ שטילען קלאַנג. צפּורה'ס ליפּען זענען געווען פערמאַכט, נאָר אין די אויגען האָט געברענט אַ שטומע תפילה. זי האָט געקוקט און קיינעם נישט געזעהן. אברהם איז געשטאַנען און אַ ווײַלע שטיל בעטראַכט זיין פאָטערס הויז. נאָכדעם איז ער צוגעגאַנגען נעהענטער עטליכע טריט.

— אברהם!

צוויי דאַרע, איינגעשרומפּענע, ציטערדיגע הענד האָבען אַרומגעכאַפּט זיין האַלז, און דער אַלטער גרויער קאָפּ איז געבליבען אָהן כח ליגען ביי איהם אויפ'ן האַרצען.

— זוהן מיינער!

אין די ווערטער איז געווען אַלץ: אי אַ קלאָג אויף די שווערע, ביטערע יאָהרען, אי אַ גאַנצער מבול נישט קיין אויסגעוויינטע טרערען, אי די ערשטע שיין פון אַ נייער, זיסער האָפנונג.

דער אַלטער זלמן איז אויסגעשטאַנען שמונה־עשרה און אָהן ווערטער אַרומגענומען זיין זוהן, וואָס האָט זיך אומגעקעהרט פון גלות.

די מוטער האָט איהם אָנגעהויבען בעשיטען מיט שאלות. זי האָט אי געלאַכט, אי געוויינט, אי געדאַנקט זיין ליעבען נאָמען, אי

זיך אַרומגעדרעהט איבערן שטוב אָהן אַ ציעל און זיך געגומען אַלע מאָל פאַר אַ נייער אַרבייט, זי באַלד אַוועקגעוואָרפען און פער־געסען אָן איהר.

זלמן האָט בעטראַכט דעם גאַסט. זינט ער איז אַוועק פון דער היים, איז ער אַ סך אומגעביטען געוואָרען. דעמאָלט איז ער געווען אַ אינגעל פון זיבצעהן יאָהר, כמעט אַ קינד. יעצט איז געשטאַנען פאַר איהם אַ מאַנספערזאָן, מיט ברייטע פלייצעס, מיט אַ שטאָלצען פנים, מיט קלוגע שווארצע אויגען. ער האָט אויסגעזעהן מיעד און אויפגערעגט, נאָר שטאַרק און קרעפטיג.

ווען די מוטער האָט זיך אַ ביסעל בערוהיגט, אברהם האָט איהר אין קורצען געענטפערט אויף איהרע שאַלות, און די ערשטע אויפ־רעגונג איז אַריבער, האָט דער פאָטער אָנגעהויבען רעדען מיט'ן זוהן פון וויכטיגערע זאַכען. זיי זענען ביידע געזעסען בייים טיש. דער סאַמאָוואַר האָט שטיל געזשומעט. צפורה האָט עפּעס געטאָן בייים אויווען. דער פאָטער האָט געפרעגט, דער זוהן האָט געענטפערט.

— וואָס הערט זיך אויף דער וועלט? וואָס רעדט מען וועגען יודען?

— וועגען וועלכע יודען?

— וואָס הייסט וועגען וועלכע? וועגען סתם יודען — וועגען כלל ישראל.

— סתם יודען איז היינטיגע יאָהרען שוין ניטאָ, — האָט אברהם געענטפערט, און אַ שטילער שמייכעל האָט בעלויכטען זיין בלייכען פנים. — מיר ווייסען היינט פון צווייערליי אידען: פון די אדונים, וואָס זיצען אין שענע פּאַלאַצען און געוועלטיגען איבער דער וועלט, און פון די אָרימע, דערשלאָגענע, וואָס האָרעווען אויף זיי. איינע לעבען, כדי צו געניסען דאָס שענסטע און דאָס בעסטע, די אַנדערע — כדי צו בעשאַפען פאַר זיי אַלצדינג און אַליין נישט וויסען פון קיין חיי־שעה.

— אָבער דער גלות?

— די גבירים ווייסען יעצט אויך נישט פון קיין גלות, און די אָרימע וואָלט אַפילו קיין ארץ־ישראל נישט העלפען: אונטער דעם

וויינשטאָק און דעם פייגענבוים וואָלטען געזעסען די זאַטע, און די קנעכט וואָלטען געאַקערט דאָס פעלד און געפּאַשעט דאָס פיה.

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

VI.

ס'איז נאַכט געוואָרען. אַ שטיל ווינטעלע האָט זיך אַריינגע־ גנב'עט דורכ'ן פענסטערל און געבראַכט מיט זיך אַ זיסען ריח פון בשמים. דער פאָטער מיט'ן זוהן זענען געזעסען פערטיפט אין זייער שמועס, וואָס איז געוואָרען אַלע מאָל הייסער. די אויגען פון יונגען האָבען געלויכטען אַלע מאָל העלער. אויפ'ן אַלטען שטערן האָבען זיך צונויפגעקליבען טיפע קנייטשען.

— די ממשלה וועט זיין ביי זיי אין די הענד, ביז מיר, די אַלע אָרימע, פערפינסטערטע, פער'חשכ'טע, וועלען נישט אָנהויבען פערשטעהן, אַז אַזוי איז נישט געווען פון ששת ימי בראשית און אַזוי דאַרף נישט זיין. דער גאַנצער בנין האַלט זיך נאָר אויף אונזער איינגעבויגענעם קאָפּ. און אַט דערויף, כדי צו וועקען די פערשלאָ־ פענע, כדי צו ווייזען די, וואָס ליעגען אין דער פינסטער, אַז עס ווערט שוין טאָג, כדי צונויפצובינדען די צושפּרייטע כחות און בעשאַ־ פען אַ פעסטע קראַפט, זענען מיר, איך מיט מיינע חברים, אַרויס־ געגאַנגען אויף אונזער שווערען וועג. גרויס זענען די שטרויכלונגען, שווער זענען די נסיונות, נאָר פרעהליך לייכט פאַר אונז די זון פון דעם נייעם טאָג, און, ווי פאַר די יודען אין דעם מדבר דער עמוד האש, געהט פאַר אונז די האָפנונג און גיט אונז אַריין אַלע מאָל נייעם כח. און אונזער מיה ווערט נישט פערפאַלען, אונזערע זוימען פאַלען אויף אַ פעטער ערד און ברייגען פרוכט. אין אַלע עקען פון דער וועלט, וואו נאָר עס גיסט זיך דער שווייס פון די קנעכט, הויבען זיך שוין אָן ריהרען גרויסע, וואונדערבאַרע מחנות פון ברי־ דער. זייער ערשטער טריט איז — אַ פלוך צו די רויבער, וואָס האָ־ בען ביי זיי צוגענומען דאָס ליכט פון לעבען; זייער לעצטער טריט וועט זיין — אַראָבוואַרפען פון זיך די פרעמדע ממשלה און בעשאַפען

אַ נייע וועלט — אַ וועלט פון גערעכטיגקייט, אַ וועלט פון פרייהייט.

וואונדערליך האָבען געקלונגען די יונגע רייד אין דער שטיל פון דער נאַכט. ס'איז אויפגעגאַנגען די לבנה און האָט גענאָסען איהרע זילבערנע שטראַהלען אין דעם קליינעם חדר'ל אַריין. צורה האָט שוין געדרעמעלט אין איהר ווינקעל. אויפ'ן שטרענגען פּנים פונ'ם אַלטען האָט זיך בעוויזען עפּעס אַ ווייכקייט.

VII.

די נאַכט איז געפלויגען. אַ גרויסער וואָלקען האָט זיך ארויפגערוקט אויף דער לבנה, און ס'איז מיט אַ מאָל פינסטער געוואָרען. אַ וואונדערליכע שטילקייט האָט געהערשט אין דער פינסטערניש. ערגעץ דאָרט, העט וויט, האָט זיך געלאָזט הערען עפּעס אַ שטיל קול: ס'האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס זיפצט די נאַכט אַליין. אַ ווייסער שמעטערלינג איז אַרייגעפלויגען און האָט זיך געדרעהט אַרום לאָמפּ. דער אַלטער איז געזעסען און זיך צוגעהערט צו אברהם'ס רייד. פון זיין קאַלטער מינע איז קיין סימן נישט געבליבען. עפּעס ווי דאָס וועהען פון אַ וואַרעמער לופט האָט צושמאָלצען זיין האַרץ. דאָס פּנים האָט זיך צוהיצט, דאָס קול האָט געציטערט און די שאלות האָבען נישט אויפגעהערט צו שיטען זיך.

— אָבער גוואַלד! ווען וועט דאָס זיין? דערווייל זייט איהר דאָך אַ מעוט? דערווייל זיצסט דו אין טורמע, און זיי טוען, וואָס זיי געפעלט.

ווי אַ בליץ איז דורכגעלאָפען דורך אברהם'ען. ער האָט זיך אויפגעהויבען און אונרוהיג אָנגעהויבען שפּאַנען איבערן חדר.

— איך האָב דיר שוין געזאָגט, וואוהין עס געהט איצט די וועלט, איך האָב דיר שוין בעוויזען, אַז דאָס לעבען שטעהט נישט, עס רופט אַרויס פון אַלע ווינקעלעך די אונטערדריקטע, עס שטויסט זיי צוזאַמען אין די גרויסע שטעדט, עס נויט זיי צו אָנהויבען פערשטעהן, צו נעהמען זיך צו דער מלחמה. און וואָס לעבעדיגער מיר וועלען איצט אַרבייטען, וועלען זיי פריהער דערקענען דעם אמת און גיכער אַראָבוואַרפען דעם יאָך. דו רעדסט וועגען טורמעס? נאָר זאָג מיר,

צי האָסט דו ערגעץ געזעהן אזא טורמע, מען זאָל אין איהר קענען פערשפאַרען דעם גייסט פון א מענשען? צי האָסט דו געזעהן, אַז הויכע ווענט זאָלען קענען פערשטעלן דעם אמת? מען פערשליסט, מען חאַפּט צעהנדליגער? עס קומען הונדערטער אויף זייער אָרט. דאַרף מען נאָך האָבען א בעסערן סימן, אַז דער נצחון וועט זיין אויף אונזער זייט?

איצט האָט זיך שוין דער אַלטער אויפגעהויבען און אָנגעהאַפּט דעם זוהן פאַר'ן ק פון ראָק. זיינע אויגען האָבען געפינקעלט.

— אָבער וואָס וועט ד י ר אַרויסקומען? וואו וועסט דו שוין זיין, אַז ס'וועט אָנקומען די ישועה? ווער וועט ד י ר אומקעהרען דיינע פערלאָרענע יונגע יאָהרען?

אברהם האָט זיך אָבגעשטעלט און מיט א לאַנגען בליק געקוקט אין די אויגען פונ'ם אַלטען.

— און ד ײ נ ע יאָהרען זענען דען נישט פערלוירען? דיין כח איז דען נישט אַוועקגעגאַנגען לאבוד? איז, הייסט עס, נאָך דיין דעה גאָך, בעסער צו זיצען אין תפיסה און גאָר נישט טראַכטען וועגען בע־פרייאונג, גאָר נישט דערמאָנען וועגען בלויען הימעל און דער ליכ־טיגער זון? און דו זאָלסט דאָס זאָגען? — דו, וואָס דו ביזט אַליין דיינע יאָהרען אָבגעזעסען אין דער פינסטער? און אַז איך קען אָנ־דערש נישט? אַז ס'איז מיר נישט מעגליך צו עטעמען אין דער פער־שטיקטער לופט, אַז עס ווערגט מיך און איך מוז זוכען א וועג פרישער צו מאַכען דעם פערפוילטען אויר? און ווי איז, מיינסט דו, גלייכער אָבצולעבען דאָס ביסעל יאָהרען: אין שטילקייט און הכנעה, אָדער צווישען די, וואָס געהען צו ליכט און גליק, צווישען שטורם און בליצען? אמת, ס'איז דאָ נאָך א דריטער וועג: איבערגעהען צו זיי. אַריינגעהן אין דער משפחה פון די זאַטע, אָנטאָן ווייסע קליי־דער און רוהיג געניסען דאָס בלוט און דעם שוויים פון די ברידער. אפשר אָט דאָס, מיינסטו, האָב איך געדאַרפט טאָן? אַריבערפעקלען זיך צו די שונאים און זיך אָבזעגענען מיט די, וואָס וואַלגערן זיך אין דער בלאָטע? איך בין אָבער ד ײ ן זוהן, און דערויף בין איך נישט פעהיג.

די צייט איז געגאַנגען. דער שמועס האָט נישט אויפגעהערט. איצט זענען זיי שוין ביידע געשטאַנען ביי'ם פענסטער, און גערעדט

אין איבערגעשלאָגען איינער דעם צווייטען. די אויגען בייביידען האָבען געלויכטען, די פנים'ער זענען געווען אויפגערעגט.

VIII.

ס'האָט שוין אָנגעהויבען טאָגען. א ווינטעל האָט גערוישט אין די צווייגען. דאָס וואַסער האָט זיך אויפגעחאַפּט און אָנגעהויבען מור-מלען. די גרויסע בערג פון וואָלקענס האָבען בעקומען א רויטליכען גלאַנץ. פונ'ם פעלד האָבען אָנגעהויבען קלינגען פרישע קולות.

צפורה האָט זיך אויפגעחאַפּט פון שלאָף און פערוואונדערט אָנגעקוקט דעם פאָטער מיט'ן זוהן. זיי האָבען זי נישט בעמערקט און ווייטער גע'טענה'ט.

— אויפ'ן גאַס, זאָגסטו? פיערציג טויזענד?

— און ווייסטו, וואָס זיי האָבען געשריען? ווייסטו וואָס פאַר א וואונש ס'האָט געפלאַקערט ביי אַלעמען אין הארצען? א ר א ב ד י ק י י ט ע ן! די ווערטער האָבען געלויכטען פון זייער פאָהן. און אין ליטאַ...

ס'איז שוין רעכט טאָג געוואָרען. די זון האָט שוין פערפלייצט דאָס שטיבעל מיט איהרע לעבעדיגע שטראַהלען. דער טייך, און דאָס פעלד, און די בוימער האָבען געלויכטען און געשמייכעלט פון שמחה.

— און וואָס רעכענסטו איצט צו טאָן?

די אַלטע צפורה, וואָס האָט עפּעס געטאָן אין בעל-הבית'יש-קייט, האָט זיך אָבגעשטעלט, ווי פערשטיינערט, און נישט אראָבגעלאָזען פון אברהם'ען איהרע אויגען.

— און וואָס רעכענסט דו, זאָל איך טאָן? איך האָב מיין וועג פאַר זיך. שפּעטער מיט א פּאָר טעג וועל איך פאָהרען.

— וואוהין? האָט א פרעג געטאָן צפורה, און דער פנים איז ביי איהר געוואָרען ווייס, ווי קרייד.

— וואָס הייסט וואוהין? אין שטאָדט אריין, צו די חברים, צו די אַרבייטער.

מיט איין שפרונג איז צפורה צוגעלאָפען צו אברהם'ען, ארומ-

געקאפט זיין האלז, און קוקענדיג מיט תחנונים איהם אין די אויגען, האט זי אנגעהויבען רעדען, און איהר שטימע איז געווען אנגעזאפט מיט טרערען.

— זוהן מיינער! דו ווילסט ווייטער אוועקפאהרען? ווילסט אונז ווייטער פערלאזען אויף אונזערע עלטערע יאהרען? דו—אונזער קדיש, אונזער איינציגער טרייסט? אפשר ווייסטו נישט, וואס מיר האבען איבערגעלעבט, אפשר ווייסטו נישט, וואס פאר א וואונד מיר טראגען אין הארצען? גאט איז אנ׳עדות, אז ס׳איז נישט אוועקגעגאנגען קיין טאג, איך זאל נישט בעטען פאר דיר, איך זאל נישט אויסוויינען פאר איהם מיין ביטער הארץ. גאט איז מיין עדות, אז איך וואלט מיט שמחה זיך לאזען אריינזעצען אין טורמע פאר דיר, אז איך וואלט מיט א תענוג זיך לאזען אויסצאפען דעם לעצטען טראפען בלוט פאר דיין מינדסטען נאגעל. אוי, דיינע גראטעס! אוי, דיינע אייזערנע טהירען! מיט זייער גאנצער משא זענען זיי געלעגען אט דא, ביי מיר אויפ׳ן הארצען, און געקוועטשט און געשטיקט, און נישט געלאזט חאפען דעם אטעם. זוהן מיינער! גאט האט אונז געטאן דעם נס: דו ביסט ווייטער ביי אונז אין שטוב, מיר האבען דערלעבט צו זעהען דיך מיט אונזערע אויגען, ווילסטו אונז אצונד ווייטער אוועקווארפען? ווילסט אונז איבערלאזען עלענד, ווי א שטיין אין פעלד? מיר זענען אלט און קראנק. ס׳איז ביי אונז קיינער נישט געבליבען אויף דער גאנצער וועלט, חוץ דיר. דו דארפסט אונז אויסהיילען אונזערע וואונדען, דו דארפסט אונז לאזען אויסרוהען זיך פון אונזער שווערען לעבען. בלייב ביי אונז! לא׳מיך דערלעבען דעם נחת צו זעהען דיינע קינדער, לאז אונז אויף דער עלטער אויפגעהן דער מארגענשטערן! זוהן מיינער! ביזט דאך ביי מיר כמעט ווי א בן־יחיד, טרייסט מיינער, הארצען מיינס! בעטראכט אונז! קוק אן דיין אלטען טאטען מיט זיינע דארע, אויסגעהארעוועטע הענד! קינד מיינס! געה נישט פון אונז.

טרערען האבען זיך געגאסען אויפ׳ן דארען פערקנייטשטען פנים, טרערען האבען געגלאנצט אויף די אויגען פון דעם יונגען מאן. זלמן איז געזעסען אין ווינקעל און מיט א טיעפען בליק געקוקט אויףביידען.

דער מוטער׳ס פערפלאמטע אויגען האבען זיך נישט אבגעריסען פון אברהם׳ען, און דאס הארץ האט געקלאפט אזוי שטארק און מיט אזא וועהטאג.

ס'איז צוועק א ווײַלע.

דער אַלטער האָט זיך אויפגעהויבען, איז צוגעגאַנגען א פּאָר טריט, אויפגעהויבען די הענד און געזאָגט מיט א פעסטער שטים:

— ניין, צפורה, לאָז איהם געהן. מיר טאָרען איהם נישט פערהאַלטען. זיי געהען אין א הייליגען וועג. איך האָב געלעבט ביז אהער אין דער פינסטער. מײַנע יאָהרען זענען אוועק, לאָז מײַן זוהן חאָטש לעבען ווי א מענש. זיי געהען, צפורה, מלחמה האַלטען פאַר אונז, פאַר אַלע. זיי געהען אויסווישען אַלע טרערען, פערהײלען אַלע וואונדען. געה, מײַן זוהן! האַלט ווײַטער מלחמה מיט אַלע אונזערע שונאים. גאָט זאָל מצליח זײַן דײַן וועג. קיין בעסערע טרייסט דאַרף איך נישט...

ווײַטער האָט ער נישט געקענט ריידען. טרערען האָבען דער־שטיקט זײַן שטים.

די זון האָט געגאָסען אין שטוב אַריין איהרע גאָלדענע שטראַהלען...

אויגוסט 1904.

II.

אין פייער און פלאם.

די לעצטע קויל.

פון די ווינקלען הויבט זיך לאנגזאם א פינסטערניש — א טיעפע מרה־שחורה. אויף די שווארצע אומעט־פליגעל שוועבען לאנגע, ווייכע שאטענס, און צווי אויגען, שווארצע, טיעפע, ברייט געעפענט, ברע־נען אין א פיבער־פלאם, קוקען גלייך אין מיין נשמה... און די שטים קלינגט:

„...ס'איז שוין נאכט געווען. מיר זענען צוויי אין שטוב גע־ווען: מיין יונגע שוועסטער און איך. ווייט פון מענשען, ווי אין א מדבר, אליין איך און זי. אין מיין רעוואלווער איז איין איינציגע קויל נאך געבליבען...

נאכט. אהן א ליכט. שטיקער פינסטערניש, קאלטע, הארט פערגליווערט, רוקען זיך פון אלע זייטען, קומען נעהענטער און דריי־קען. און די שטילקייט לויערט. און דאס בלוט פריהרט אין הארצען, און עס קלאפט אין קאפ, ווי שטיינער. וואס קלינגט דאס? וואס בליצט?

שטיל. א ים פון שווארצען טויטען פינסטערניש קוקט אריין אין שטוב. מחנות שווארצע פויגלען פלאטערן מיט זייערע פליגעל, שווע־בען אום אין אלע זייטען, קלאפען אין מיין פענסטער. וואס ווילען זיי? אינמיטען גרויסען הויף א קליין לאמטערנדיל — פון נאט און לייט פערגעסען. און עס וויינט מיט קורצע שטראהלען־טרערען און גיסט זיי אין דעם פייכטען ים פון דער נאכט.

וואס איז דאס? ווער האט אויסגעשפרייט א דינעם רויטען שלייער אין דעם נעבעל פון דער נאכט? האט דער גיהנם דאס א הויך גע־טאן? האט מען בלוט אריינגעגאסען אין דעם שווארצען פעך? קוקט

זיך איין: רויטע שטראַהלען שניידען דורך די געדיכטע נאַכט. רויטע חוואַליעס וויעגען זיך און פליסען אין דעם שוואַרצען ים.

עס ברענט די שטאָדט... אין מיין צימער ליעגט אַ רויטער שימער אויף דער וואַנט, און איך זעה מיין שוועסטער... קינד מיינס! שטילע טרוימען פון מיין האַרצען, העלער זונען-שטראַהל! צוויי גרויסע טרערען-פּעריל האָבען לאַנגזאַם זיך געקייקעלט איבער איהר געזיכט און אַ שטומע פראַגע האָט מיט אַנגסט געשריען פון די גרויסע אויגען. און דער פּנים איז געוועזן וויים ווי קרייד... קינד מיינס, קינד מיינס!...

... שטילער! עס געהט שוין. שטילער, ריהר זיך נישט פון אָרט! אָט איז דאָס. עס ברומט פון דער-וויטענס. עס רוישט און רוקט זיך אַלץ וויטער, און די ערד קרעכצט. די נאַכט איז רויט, די נאַכט טוט גליהען אין אַ העליש פייער. און אַ שטראָם פון קולות גיסט זיך, וואַקסט און פלאַמט און ווערט פערפלאָכטען מיט די פייער-צונגען. נעהנטער אַלע ווילע.

דאָס זענען זיי. פון דער ערד ביז דעם שטומען, וויטען הימעל — אַ געשריי. און זיי לאַכען, ציינער שקריען, טויטע ביינער קלאַפּען; זיפצען שטילע גליטשען זיך איינזאַם אויף דער נאַסער ערד, און פון וועהטאָג יאָמער-קלאַנגען, שאַרפע, בלאַנקע, ווי די מעסערס. שטעכען דורך די רויטע לופט. דאָס זענען זיי. אין אַ שדים-טאַנץ אַ ווילדען דרעהען, וואַרפען זיך געשריען, רויטע, שכור'ע, פערבלוטיגטע; טאַנצען, שפּרינגען, ווערן ברייטער, ווערן גרעסער, העכער, שאַרפער, פילען אָן דעם גאַנצען הימעל, פילען אָן די וועלט!...

און שוין נאָהענט, אונזער הויז בעלאַגערט. עפּעס קלאַפּט מען, עפּעס הילכט און ציטערט. קינד מיינס!

פול דער הויף. רויטע פאַקעלן ברענען. פּאַסען רויך וויעגען זיך איבער די קעפּ. מען געהט, עפּעס ברומט. איין לאַנגער אַנגסט-געשריי האָט דורכגעלעכערט דאָס הויז ערגעץ דאָ, ערגיץ נאָהענט, און פערשטאָרבען באַלד. און זיי געהען וויטער, וויטער. שוועסטער מיינע! קוק נישט, מאַך נישט ווייך מיין האַרץ מיט דיינע גרויסע רחמנות-אויגען!

זיי געהען, אָט דאָ, אַ שלאַנג, אַ לאַנגע, אַ שווערע, רוקט זיך אויף די טרעפּ. ס'קרעכצט דאָס האָלץ, ס'קנאַקט און קנאַלט, און ס'ציטערן די ווענט. ס'ברויזען חוואַליעס, ס'רוישט אַ שטורם. ניין!

דאָס געהען זיי. און דאָס גאַנצע הויז — עס ליעגט פערציטערט, ס'ליעגט פערשטאָרבען, אין אַ טויטער אַנגסט. און אין מיין רעוואָלווער איז געבליבען איין איינציגע קויל...

טראַך!... עס פּלאַצט און שאָקעלט זיך די טהיר. טראַך! נאָך איין קורצער אויגענבליק. נישטאָ קיין צייט! שוועסטער; האָסט זיך אָנגעקלאַמערט אָן מיין רעכטער האַנד, און דו ציטערסט, און דו פרעגסט ביי מיר אָהן ווערטער, און דו וואַרטסט פון מיר אַן'ענטפער. און די אויגען זענען טרוקען, און עס פלאַמט אין זיי דיין יונגע צאַרטע זעעל. איך,—דיין ברודער, דיין בעשיצער, איך. גלויבסט אין מיר? האָפסט נאָך? גלויב נישט; האָף נישט; קיינער וועט דיך שוין נישט שיצען! קיינער... קינד מיינס! יונגע צאַרטע בלום...

אָט שטעהען זיי פאַר דיר. אין די אויגען בלוט און פייער; אויף די ליפּען שאַנד. זיי לאַכען. ווילדע תאוה רייסט אַרויס פון האַרצען ווילדע קולות. זייער הייסער אָטעם ריהרט שוין דיינע ווייכע לאָקען, פלעקט דעם ווייסען ריינעם שטערן. און עס ציהען זיך די הענד צו דיר... שטעהט!...

אין רעוואָלווער איז ביי מיר איין קויל געבליבען. זי האָט דיך, מיין שוועסטער, אויסגעלעזט. נישט געציטערט האָט מיין רעכטע האַנד... ווי אַ בלימעל האָסטו זאַנפט דיין קאָפּ געבויגען. און אַ העלער טראָפּען בלוט איז אויף דער זייד פון דיינע האָר געפאַלען. און דיין ויפּ'ן איז אויף מיין ברוסט פערשטאָ־בען".

אין דער נאַכט.

ווידער אַמאָל — נאַכט.

דרויסען פאַר דעם פענסטער אַ גרויער פאָרהאַנג, און ער וויעגט זיך, און וויקעלט זיך און בלייבט אַלץ אַזוי געדיכט. אַזוי פאַרבלאָז און טויט.

אין מיין קאַמער צאַנקט דאָס לעמפעל. אַ גרויער, דינער שטויב איז, דאַכט זיך, אויסגעגאָסען אין דער לופטען. איז דאָס דער אָטעם פון די גרויע ווענט? אָדער ס'הויבט זיך דאָס אַ נעבעל פון דער נאַסער ערד?

דער גרויער שטויב! ער שפּאַרט זיך צו די ווענט, ער דריקט מיט ווייכע וועלן דעם באַלקען איבער מיין קאָפּ, ער גלעט אראָב די שאַרפקייט פון די ווינקלען און גיסט זיך, גיסט זיך לאַנגזאַם דורך די גראַטעס אין דער קאַלטער נאַכט אַריין — אָהן אַנ'עק.

דאָס לעמפעל, דאַכט זיך, ברענט אַזוי ווייט. קוים דערגרייכען זיינע געלע, טריבע שטראַהלען. ווי קענען זיי דורכשטעכען דעם שטענדיגען וואָלק.ן?

איך שווים אין דעם וואָלקען... קיין אָנהויב, קיין סוף. די צייט ריהרט זיך נישט פון אָרט, אָדער אפשר איילט זי אַזוי שנעל, אז איך קען נישט מערקען איהר ראַשע בעוועגונג?

איז דען נישט אַלץ איינס? די צייט לויפט שנעל און בלייבט אויף איין אָרט... ווי מיינע געדאַנקען.

*　　　*

*

שטיל איז. און איך הער, ווי עס גיסט זיך די שטילקייט אין

דער קאַלטער נאַכט, און זי קוקט מיר אין די אויגען — די טויטע שטילקייט פון דער נאַכט, און קלינגט ווי טראָפּענס קלאָרע וואַסער, ווען זיי פאַלען אויף אַ בלאַנקען גלאָז.

דאָס קלינגט מיר אין קאָפּ... איך הער, ווי די שטילקייט פאַלט ערגעץ טיעף אין אָבגרונד, אַ טראָפּען נאָך אַ טראָפּען, און קלינגט מיט אַ זילבערנעם קלאַנג.

די נאַכט איז שטום און לעבט אין שטומקייט איהר מערקווירדיג לעבען. און עס וואַקסען בילדער אין איהר שוים.

אָט זענען זיי — מיינע געסט אין די לאַנגע שטומע נעכט! פון דעם ווינקעל, פון דעם פייכטען נעבעל שטעהען אויף געשטאַלטען, אָהן בלוט, אָהן לעבען, און זיי קומען נאָהענט, און זיי ווינקען מיר פון ווייטענס, און איך זעה און זעה נישט.

בלייבע געסט פון טויבע, טריבע נעכט, קראַנקע בילדער פון מיין קראַנקען קאָפּ,—געהט אוועק!...

זיי וועלען בלייבען דאָ די גאַנצע נאַכט. זיי וועלען שטעהן איבער מיין געלעגער. זיי וועלען שפּראַצען פון די עקען, זיי וועלען וואַקסען פון די אַלטע, קיהלע ווענט.

* *

*

ער שרייט שוין ווידער...

ווי הילכיג די טורמע! ווי קלאָר לאָזט זיך הערן דאָ יעטווי-דער קלאַנג!

ער זיצט דאָך אַזוי ווייט. מ'האָט איהם איינגעשפּאַרט אין דער לעצטער קאַמער. און די טהיר איז פעסט געשלאָסען. פעסט.

עס הויבט זיך אָן. איך ווייס — עס וועט דויערן די גאַנצע נאַכט. איז דאָס די שטילקייט, וואָס דריקט אויף זיין היציגען מח? זענען דאָס די נאַכט-בילדער פון זיין פערוואונדעטען גייסט?

זיין שטים קלינגט נאָך פול געבעט. טרערען גלאַנצען אין דעם חיילען בעטען. הארציג טרויערט זיין בקשה.

וואָס איז דיר, מיין קראַנקער אָדלער? וועמען בעטסטו אין דער גרויער נאַכט? בעט נישט, קיינער וועט נישט הערן!

קיינער? האָסט אַ טעות! ס'הערן אַלע, אַלע. אַלע — גייסטער

איינגעשפּאַרט אין גרויע שטייגלעך, אַלע — מענשען זענען מיר אַמאָל געוועזען. און געאָטעמט אונטער בלויע הימלען, מיט די הענד אַרומגענומען ווייטע וועלטען...

בעטסטו ליכט און פרייע ווינטען?...

... פול תחנונים זיינע קלאַנגען. און עס ברומט אין זיי שוין א פערשטיקטער צאָרן.

די שטילקייט נעהמט אריין די קלאַנגען און שליידערט זיי מיט כח אין מיין קאַמער. און דער שטויב דער גרויער גיסט זיך, גיסט זיך, לאַנגזאַם, און פערשלינגט זיי אַלע—א חוואַליע נאָך א חוואַליע.

וואָס זשע ברענט דער מח אין א צוואַנג פון אייזען? פונקען העלע בליצען פאַר די אויגען?

און די קלאַנגען ווערן שטאַרקער, ברייטער, און עס ברויזט און ברענט אין זיי א ווילדער צאָרן. די געשרייען רינגלען מיך אַרום פון אַלע זייטען, פילען אָן די שטילקייט ביז די ברעגען, רייסען אויס די בריקען און פערפּלייצען אַלץ, און פערשפּרייטען זיך אַלץ ווייטער, העלער.

אויסגעטריקענט שוין, פערברענט די טרערען! גיפט און גאַל— א שטראָם א הייסער...

אוי, ווי ער שרייט! וועט דאָס גאָר קיין עק נישט נעהמען? וועט נישט קומען שוין דער ליכטיגער פריה־מאָרגען?...

* *

*

כ'וועל אַרויף צום פענסטער. כ'וועל מיין הייסען שטערן צודריקען צום קאַלטען גלאָז.

הינטער מיר — דער גרויער קאַסטען. גרויע שאָטענס וויעגען זיך און שוועבען. דרויסען—שוואַרץ, א לעערער אָבגרונד. און דער אָבגרונד קוקט מיט טויטע אויגען. און עס שרייט...

דאָס שרייט אַלץ ער...

א געברום, ווי א וואָלף, פערוואונדעט, איינזאַם, אין א ברייטען פעלד. און א בלינדער כעס, און א ווילדער וואוט, א גליהענדער, ווי העליש פייער, שרייט און וואַרפט זיך, און שטעכט מיין מח מיט טויזענדער שפּיציגע נאָדלען.

עס שרייט אָט דאָ, נעבען מיר. קולות ווערן געבוירען פון דער ענגער לופט, קולות דרעהען זיך אַרום מיר, פאַלען ווי שטיינער פון אויבען, קריכען אַריין דורך יעדען שפּעלטעל, פערשאַרפען זיך דין, ווי אַ שפּיז. קולות קומען און פערגעהען און יאָגען איינער דעם צווייטען . . .

וואו שרייט מען? דאָס איז שוין נישט ער — מיין קראַנקער חבר. דאָס שרייט אין מיר אַליין. דאָס שריי איך . . .

די שטומע נאַכט האָט אויסגעשצירעט די צייהן און לאַכט.

אין וואַגאָן.

(שטריכען).

עס רוישען די רעדער...

די נאַכט האָט זיך צוגעפרעסט פון דרויסען צו די פענסטער מיט איהר פייכטער ברוסט. דאָס ליכט אין ווינקעל צאַנקט איינזאַם און טרויעריג, ווי דאָס לעבען פון אַ פערוואָגעלטען מענשען. אַ שטוי־בינע, שווערע פינסטערניש וויעגט זיך שטיקערווייז און פלאַטערט אין אַלע זייטען. און די פענסטער קלינגען און קרעכצען אין שטילען קומער.

חיים זיצט אין ווינקעל. שטיל, אָהן בעוועגונג, נאָר די אויגען ברענען. גלייך און שאַרף שטעלען זיי זיך אַריין אין די ריהרעוודיגע שטומע שאָטענס. און עס דאַכט זיך: זיי האָבען איינגעזאַפּט אין זיך די גאַנצע פינסטערניש, אויסגעוויקט די שוואַרצע שטראַהלען זייערע אין דער טיעפעניש פון איינזאַמען אומעט.

נעבען פענסטער פליהען פאַרביי רויטע, לאַנגע פונקען און ווערן דערטרונקען אין דעם פייכטען ים פון דער נאַכט, און ווי די פונקען אין דרויסען גליהען אויף אין זיינע אויגען אונהיימליכע פלאַ־מען, און אַ ציטערונג פון וועהטאָג פליהט דורך ווי אַ בליץ איבער זיין יונגען פנים, און די האַנד פרעסט קראַמפּפהאַפט צוזאַמען דעם רעוואָלווער אין טאַש, ווי אַ פריינד אין פערצווייפלונג די האַנד פון זיין איינציגען פריינד.

*   *

*

עס רווישען די רעדער, עס קרעכצען די רעדער, עס וויינט און זיפצט די נאַכט. און אין הארצען קלעמט און נאָגט אַזוי טיעף. בילדער שטעהען אויף פון אַלע עקען און קוקען אין די אויגען, און עס שמאַרצען היים די אַלטע וואונדען.

ער זעהט זיין פאָטער, זיין אַלטען פאָטער דאָרט וויט, אין וויסטען, פערוואָרפענעם שטעדטעל. שטיל איז דאָרט און פינסטער. די קליינע הייזלעך זענען צוגעפאַלען אין אַנגסט צו דער קאַלטער ערד, און די נאַכט שפּאַנט אויבען איבער זיי מיט שווערע טריט און גיסט פערפּויליטע טרערען פון שטומען יאוש. און דער בוים אונטער׳ן פענסטער פלאַטערט מיט זיינע נאַקעטע נאַסע צווייגען און זינגט דעם אַלטען א לאַנג, לאַנג ליעד, טרויעריג, ווי די הערבסט-נאַכט, אונ- ענדליך, ווי די ליידען פון איינזאַמער עלטער.

און דער אַלטער ליעגט אַליין אין זיין שטיבעל און טראַכט. און עס ציהט זיך און ציהט זיך דער פאָדים פון זיינע געדאַנקען, ווי דאָס יאָמערן פונ׳ם ווינט אַרום זיין שטיבעל—זיין קבר.

וואָס האָבען זיי געוואָלט? זיי האָבען זיין נעסט צורויבט, זיי האָבען זיינע שניי-ווייסע האָר מיט דעם בלוט פון זיינע ליעבע בע- פלעקט; זיי האָבען איהם אויף די חורבות פון זיין הייליגטום גע- שענדעט, זיי האָבען איהם צווישען פייער און אייזען געשלעפט,— פאַרוואָס האָבען זיי איהם ליעבען געלאָזט? זיי האָבען איהם דעם טויט געוויזען,—און האָבען אויף איהם רחמנות געהאַט! זיי האָבען צוגענומען דאָס ליכט פון זיינע אויגען און איהם דאָס לעבען גע- שענקט...

פינסטער איז די נאַכט. איינזאַם און פינסטער. דער ווינט קלאָגט. די צווייגען יאָמערן אונטער׳ן פענסטער. און אַלטע, אויסגע- דאַרטע דערנער בויגען זיך און ציטערן און רופען דעם טויט.

*   *

*

עס רווישען די רעדער, עס שוועבען די שאָטענס. און עס רוכט

זיך: עפּעס שוואַרצע, צופליקטע געשטאַלטען פליהען האסטיג בײ די פענסטער, קוקען אַריין פון דרויסען מיט זײערע קאַלטע, נישט זעהענ־דיגע אויגען, קלאַפען זיך מיט פערצווייפלונג אין דעם נאַסען פער־זוינטען גלאָז, אײלען זיך און פליהען, און פליהען, אָהן אַנ׳אויפהער, אָהן א ציעל.

און עס פליהען זײנע געדאַנקען. און עס שטעהען פאַר זײנע אויגען זײן פרוי און זײן קינד — זײן טרייסט אין עלענד און נויט. הויכע ווענט און גרויע שטיינער און אײזערנע גראַטעס. און שטומע פיגורען פון וועכטער, ווי שטומע מצבות אויפ׳ן קבר פונ׳ם גליק. און אין ענגען, פער׳חשכ׳טען קאַסטען, אין די קאַלטע שטיינערנע אָרעמס — זײן ווייב און זײן קינד. און עס לויפען די טעג. גרויע ווענט אָטעמען מיט אַנ׳אָטעם פון טויט. שטומע נעכט פרעסען מיט פערשטיקטע זיפצען, מיט נישט אויסגעוויינטע טרערען. און אויגען, פול מיט תאוה, פול מיט בלוט, רינגלען זיך אַרום פון אלע זייטען. און אין די נעצען וואַרפט זיך און געהט אויס פון די כּוחות זײן ווייב—די מוטער פון זײן קינד.

— טאַטע!...

אויף דעם פענסטעריל, צווישען די אײזערנע פּרענטעס, האָט זיך בעוויזען דאָס פּנים פון דעם קינד. ווי א בלימעל—צאַרט און ווי א בלימעל—ריין. און די ליכטיגע גרויסע אויגען האָבען געקוקט אַראָב, אין הויף אַריין, צום פּאָטער. און געלויכטען האָט אין זיי א אונענדליכע טרויעריגע ליעבע. און די הענטעלעך האָבען זיך גע־צויגען צו איהם.

— טאַטע!

ווי א סטרונע האָט געקלונגען דאָס קול׳כעל, ווי א סטרונע פון א האַרפּע אין דעם מדבר, איז אָבגעריסען און פערשוואונדען געוואָרען, ווי אָבגעשניטען—מען טאָר נישט קוקען דורכ׳ן פענסטער!

דער וועכטער האָט אָנגעציעלט אויף דעם פענסטער זײן ביקס.

* *

*

עס רוישען די רעדער, עס גליטשען זיך די שאָטענס, עס קלינגען די פענסטער. און עס וועבט זיך אין דער לופטען א לאַנגע,

איינטעניגע מעשה ; זי דערצעהלט פון לאַנגע, אונענדליכע וועגען פון וויסטע פעלדער , פערשאָלטענע ווינקלען , פון טויב-שטומע נעכט און פון טעג אָהן אַ זון. פון אייביגע איילען דערצעהלט זי , פון שטענדיגען טרייבען און יאָגען, אָהן אויפהער, אָהן ענד...

עס לויפט די נאַכט, זי האָט איינגעשלונגען אַלץ אין אַ לעדיגען אָבגרונד און איילט זיך האַסטיג. ווייטער , ווייטער , אַלץ ווייטער. וואוהין ?

ערגעץ ליעגען זיי איצט אין דעם שויס פון דער נאַכט—זיינע פריינד, זיינע חברים אויף לעבען און טויט. אַרויסגעריסען . פערוואָרפען. וואו זענען זיי ?

טויטע פעלדער. קאַלטע טייכען צווישען ווילדע פעלזען. וועלדער ברייטע, ווי די ימים. טויטע שטילקייט אָהן אַ ברעג.

שאַרפע נעגעל רייסען אויף שטיקער די לויכטענדע נשמות. שטיקענדע פער'סמ'טע אָטעמס לעשען די העלע פלאַמען, און עס קריכען פון די ווינקלען נאַסע, גליטשיגע ווערים און בייסען , און שטעכען, ווי דינע נאָדלען.

ס'טריפט דאָס בלוט, אַ טראָפּען נאָך אַ טראָפּען. און עס צאַפּעלט און עס וואַרפט זיך דאָס האַרץ—צום לעבען, צום ליכט...

* *

*

עס רוישען די רעדער. עס דריקען די שאָטענס. פונקען פליהען, גליהען, שווימען און פערשווינדען שנעל. און דאָס בלוט—עס זידט און קאָכט, און די האַנד האַלט פעסטער דאָס געוועהר. און אַ קללה ווערט געבוירען, הייס, ווי בלוט, און איינגעטונקט אין ברענענדיגער גאַל.

מיט אַ שווערד , אַ קאַלטען , אָהן רחמנות , ווי דער אָטעם פון דעם טויט, מיט אַ מבול בליצען, שנעלע, שאַרפע, ווי דעם מענשענס גייסט, מיט אַ שטראָם פון שנאה, גיפטיג, טיעף און קאָכיג,—גענען פיינד! מיט אַ טויט פערצוימען איהם דעם וועג, מיט אַ טויט בעגעגענען זיין יעדען טריט, מיט אַ טויט איהם קוקען אין די אויגען און פערטרייבען זיינע שמחות, און פער'סמ'ען יעדען קוואַל פון זיינע פריידען, און פערלעשען אַלע האָפנונגען און טרייבען איהם און

טרייבען—צו זיין גרוב. און דאָס האַרץ זאָל זיין פון שטיין, און ד'
האַנד—ווי שטאָהל. ריין זאָל ווערן!...

*　　　*

*

עס רוישען די רעדער. עס שוועבען געדאַנקען, שווערע ווי בלייערנע וואָלקען, העלע, ווי בליצען, טריבע, ווי מענשליכע צרות.

חיים זיצט אין ווינקעל. צוגעשפאַרט דעם הייסען שטערן צו דעם פייכטען גלאָז. איינגעזונקען די בליקען אין די שוואַרצע וועלען פון דער נאַכט. רוהען? ניין! אויף אייביג איז פערוועלקט זיין רוה, אויף אייביג אָבגעבראָכען איהרע זאַנפטע פליגלען... רוהען וועט נישט דער, וואָס טראָגט אין האַרץ דעם טויט.

עס לויפט די נאַכט. דאָס ליכט אין ווינקעל ראַנגעלט זיך אָהן כוחות מיט די שאָטענס, בויגט זיך, פלאַטערט אין דער לעצטער גסיסה. און צוויי אויגען קוקען שוין אַ ווײַלע פון דעם צווייטען ווינ-קעל, האַלב פערבאָרגען אין דער פינסטער, האַלב געשלאָסען, שאַרף און שניידענדיג, ווי דינע מעסערס, און זיי שטעכען דורך און דורך דעם קרבן.

דאָס זענען זיי. חיים דערקענט זיי. דאָס יאָגען זיי איהם נאָך. זיי רינגלען אַרום זיין יעדען טריט. זיי לויערן אויף אַלע זיינע וועגען, זיי צושטערן דאָס, וואָס ער בויט, און וועבען אַרום איהם אַ נעץ, פון וועלכער ער וועט זיך נישט ראַטעווען.

און עס גלאַנצט אין זיי שוין די שמחה פון נצחון — צו פריה...

חיים שטעהט אויף און געהט אַרויס פון דער טהיר. די נאַכט טוט אַ הויך אויף איהם מיט איהרע פייכטע פליגעל. זי וויקעלט איהם אַרום מיט איהר געדיכטען נעבעל און רוישט און וויינט און קלאָגט זיך הויך, אין שטאַרקען צאָרן. עס ברויזט דער ווינט. עס קלאַפען און הילכען די רעדער. עס ציטערט דער צוג. און עס דאַכט זיך: אַ גאַנצע וועלט, אַ זעלטזאַמע, פער'כשוף'טע וועלט, יאָגט זיך, איילט און לויפט אין אימפעט דורך נאַכט און פינסטערניש ערגעץ וויט, אָהן אַ גבול.

עס פליהען פונקען. פון ביידע זייטען שטעהט דער וואַלד,

ווי שטיקער פערגליווערטע פינסטערניש, און עס טשעפעט זיך דער רויך, פאַרביילויפענדיג, פאַר זיינע צווייגען.

דער ווינט רייסט און שטורמט.

חיים קוקט זיך אום. נישטאָ קיינער. דער שונא איז זיכער. וואוהין וועט ער לויפען?

... עס רוישען די רעדער. די נאַכט איילט. שאָטענס פלאַטערן, עס רופט די פינסטערניש. נישטאָ קיין צייט. וואוהין געהן? הינטען—דער טויט. פאָראויס—טונקעל. ווער ווייס?

צוריק פערשלאָסען דער וועג.

אַ גרוס אייך, שאָטענס, פון דער שוואַרצער נאַכט!

איין שפרונג... דער ים פון פינסטערניש פערשלינגט איהם און ניסט זיך ווייטער, גיסט זיך און פערפלייצט די גאַנצע וועלט.

רעגען־טרערען פאַלען. די נאַכט איילט. קיינעם וועט זי נישט דערצעהלען איהרע וואונדער־סודות.

ביז דער טאָג וועט קומען...

געוועזן אַ מאָל.

(שטריכען).

זי האָט ליעב געהאַט די ליכטיגע זונען־שיין, ווען זי שיט פּעריל אויף דער ווייטער און ברייטער וועלט; זי האָט זי ליעב געהאַט, ווען זי ליעגט מיט אַ רוטליכען, פער׳חלומ׳טען שלייער אויף די שפּיצען פון די פער׳כשופ׳טע בוימער און דערצעהלט וואונדער־באַרע מעשיות פון אַנ׳אַנדערער, אַ וואונדערבאַרער וועלט; זי האָט זי ליעב געהאַט, יוען זי שטעהט אויף פין יענער זייט באַרג, אַנ׳אָבגעוואַשענע אין טוי און קושט מיט אַ ליעבליכען שמייכעל די אָראָבגעלאָזענע קעפּעלעך פון די בלומען, — זי האָט ליעב געהאַט די זונען־שיין, זי האָט ליעב געהאַט די וועלט.

זי האָט ליעב געהאַט די חנ׳עוודיגע בלומען־אויגעלעך אויף דעם גרינעם פעלד, ביי׳ם ברעג פונ׳ם טייך, און דאָס רוישען פונ׳ם טייך האָט זי ליעב געהאַט, זיינע לאַנגע, לאַנגע ליעדער, פול מיט סודות, מיט נישט קיין אויסגעשפּראָכענע ווערטער און נישט קיין אויפגע־דעקטע טיעפענישען, און זי האָט ליעב געהאַט די זילבערנע געזאַנ־גען פון די פויגעלעך אין דער גרינער איינזאַמקייט פון די בוימער ביי׳ם ברעג.

נאָר די מענשען האָט זי ליעב געהאַט מעהר פון אַלצדינג. די מענשען — מיט זייערע בלאַסע שמייכלען, מיט זייערע הונגעריגע אויגען און טויטליכען אָבשיין פון די פּנימ׳ער — ביי׳ם צוויבער־ליכט פון די עלעקטרישע זונען. די מענשען — די לעבעדיגע חוואַליע אין די שמאָלע און לאַנגע גאַסען. זיי געהען, די מענשען, און עס ווע־

בען זיך שטראַהלענדע פֿעדים פֿון די אויגען פֿון איינעם צום צווייטען, און עס גיסען זיך פֿיבערהאַפֿטע שטראָמען פֿון אונקלאָרע פֿערלאַנגען, און עס פֿלעכֿטען זיך אונזעהבאַרע קייטען אין דער לופֿטען און פֿערשלינגען, און פֿערבינדען, און פֿערציהען די מענשען, און דרעהען זיי אין אַ ווילדען, שרייענדיגען שטורם-טאַנץ.

זי האָט ליעב געהאַט די מענשען,—און ווייל זי האָט זיי ליעב געהאַט מעהר פֿון אַלצדינג, האָט זי פֿערלאָזען די ליכֿטיגע זונענשיין, זיך אָבגעזעגענט מיט דעם אַלטען, רוישענדען וואַלד, מיט די בלומען-האָרען און די ליעדער פֿון קריסטאָלענעם טייך, און מיט די מענשען, מיט אַלע מענשען האָט זי זיך אָבגעזעגענט, מיט אַלצדינג, וואָס לעבט און ציהט, און רופֿט און פֿער'גנב'עט זיך מיט שטילע, גלעטענדיגע, זיסע חלומות אין די בעהאַלטענע ווינקעלעך פֿונ'ם האַרצען, און זי איז אַוועק אַהין, אונטער דער ערד, דאָרט, וואו ס'איז אײנזאַם און שטרענג, וואו די מענשען זענען פֿון שטאָהל, וואו דער ווילען איז אַ האַרטער פֿעלז, די געדאַנקען — אײנגעטונקט אין אײז פֿון קאַלטער ענטשלאָסענהייט, וואו עס ווערט אויסגעשמידט און ס'געהט אַרויס אויף דער וועלט דאָס פֿרייע, שטאַרקע וואָרט — די גרויסע נבואה פֿון קומענדיגע גרויסע טעג. זי איז אַוועק אַהין—אויף לעבען און טויט.

* *

*

זי האָט געוואָלט זיין שטאַרק—און זי איז געווען. זי האָט געוואָלט פֿערשליסען איהר גייסט אין אַנ'אײזערנעם פּאַנצער — און זי האָט איהם פֿערשלאָסען. נישט טראַכֿטען, נישט געדענקען, נישט ציהען זיך מיט אַ פֿלאַטערדיגער נשמה אַהיים, אין די ווייכע אָרעמס פֿון וואַרימער פֿריינדשאַפֿט, נישט טראַכֿטען פֿון אײגענע, נישט טראַכֿטען פֿון זיך, נישט טרוימען, נישט וועלן, נישט צווייפֿלען, נישט בענקען אין שטילע און אײנזאַמע נעכֿט. זײַן בעהאַלטען אין דער פֿינסטער, זײַן און אַרבייט, זײַן און דרוק — שאַף דאָס פֿרייע וואָרט. זאָל די וועלט דאָרט רוישען, בליצען, זאָל דעם לעבענס בונטער וואָגען פֿאָרווערטס אײלען, שיטען בלומען, זייהען טרויער, שפּרייטען אומעט, צינדען פֿונקען פֿון פֿערגעניגען — זײַן און דרוק.

זאָלען מענשען דאָרט זיך וואַרפען אין פערצווייפלונג, זאָלען הימלישע חלומות דאָרטען שוועבען אין דעם נעבעל, זאָל מען ליעדער דאָר־טען זינגען, פול מיט בענקשאַפט, פול מיט שיין — זיץ און טו דיין גרויסע אַרבייט—שאַף דאָס איינציג פרייע וואָרט! אין דעם בלוט פון דיין נשמה זאָלסטו איינגעצען די בלעטער, זאָלסט דאָס הייסע בלוט פון האַרצען לאָזען טריפען אָהן אַנ׳אויפהער, ביז׳ן סוף, אַ טראָפּען נאָך אַ טראָפּען—זיץ און דרוק...

שטאַרק איז זי געווען. פעסט האָט זי אויסגעשמידט איהר מוט. זי האָט פערגעסען איהר פערגאַנגענהייט. זי האָט אָבגעריסען די שטריק, וואָס בינדען זי צו צו דער גאַנצער וועלט — זי האָט מיט זיי צוזאַמען איבערגעריסען פיעל סטרונעס פון איהר אייגענער נשמה, און די זעעל איז שטילער געוואָרען...

* *

*

חדשים זענען געפלויגען, יאָהרען זענען פערגאַנגען. אַלץ דאָס איינענע איז געוועזען אין איינזאַמען קעלער, אַלץ די אייגענע אייליגע פיבערהאַפטע אַרבייט, אַלץ די אייגענע ווייטקייט פון מענשען, פון לעבען; דאָרט אויבען איז געגאַנגען אַ פערבּיסענע, אַ שווערע מלחמה. רויטע פייער־צונגען האָבען אָנגעהויבען אַרויסשפּראָצען פון דעם מדבר. פון דער שטילקייט האָבען זיך געריסען העלע קולות פון ברענענדיגען צאָרן: אין די אויגען, דאָ און דאָרט, האָט געשיינט אַ העלער פריה־מאָרגען. און פון ווייט און נאָהענט האָבען גערופען איינער צום צווייטען נייע מענשען מיט נייע געדאַנקען און נייע וועלטען אין די אוי־גען: „מיר זענען דאָ! מיר געהען, מיר געהען!‟

דער קעלער האָט געדאַרפט זיין ווייט פון קאַמפּפס־פעלד, טיעף, בעהאַלטען, אַז דאָס שאַרפסטע אויג זאָל איהם נישט מערקען, אַז די שאַרפסטע פייל פון שונא זאָל צו איהם נישט גרייכען. אָבגע־טיילט, ווי מיט אַ פעסטער וואַנט, איינגעשלאָסען און פערבאָרגען איז געווען דאָס קעלער־לעבען. ווייט פון ווינט און שטורם, ווייט פון פרייד און לייד.

דאָרט אויבען האָט דאָס לעבען געביטען די פאַרבען. דאָרט אויבען האָבען מענשען פערשאַרפט זייער גייסט, ברייטער געעפענט זיי־

אויגען, העלערע וועלטען געזוכט; דאָ אונטען איז די צייט געפלאָסען שטיל און טונקעל, אָהן ברענענדיגע פראַגען, אָהן לויכטענדע זאָרגען, אָהן שטורמישע ווערטער, פערשלאָסען, פערשפאַרט...

אונטער דער ערד איז זי געווען — און געוואוסט האָט זי, אַז זי שטעהט אויף אַ הויכען באַרג. פינסטער איז געווען אַרום איהר, און געוואוסט האָט זי, אַז שטראַהלען געהען אַרוים פון דעם באַרג און בעלייכטען די מענשען אין טאָל און בעלעבען אַרום און אַרום.

שטאָלץ איז זי געווען. זי האָט געדרוקט און געדרוקט. איהר איינציגע זאָרג, איהר איינציגער לעבענדער וואונש איז געווען—נישט ווייזען דעם שונא קיין שפור, נישט געבען קיין שליסעל צו איינגעהמען איהר הייליגען טעמפעל — די פעסטונג, וואו ס'שמידט זיך דאָס הייליגע וואָרט.

* *

*

יאָהרען זענען פערגאַנגען. די פעסטונג איז געבליבען אונגעריהרט.

זי האָט געדרוקט טאָג און נאַכט; געאָטעמט מיט בלייערנעם שטויב, געקלאַפט מיט דער ראָד. און שטילער פלעגט ווערן דער וועהטאָג ביי איהר אין האַרצען, און אַ גרויער, שווערער נעבעל פלעגט זיך לעגען אויף דער צאַפּעלדיגער נשמה, און ס'האָבען אָנגעהויבען וועלקען די גין-גאָלדענע בילדער, און האָבען אויפגעהערט צו גיסען בלומען-דופט אויף דעם לעכצענדען האַרץ. און בלאַסער און בלאַסער פלעגט ווערן איהר איידעלער פנים, און נידעריגער פלעגט זיך בויגען דער יונגער קאָפּ, ווי אַ יונג בוימעלע ווען עס ליעגט אויף איהם אַ משא פון קאַלטען שניי.

און אַ רוהיגקייט האָט זיך ביסלעכווייז אַראָבגעלאָזען אויף איהר זעעל. שטיל איז געוואָרען אין האַרצען, און דער שמייכעל האָט אויפגעהערט צו פערשפרייטען אַ זונען-שיין אויף איהר פנים. זי האָט אויפגעהערט טראַכטען...

ס'איז איהר איינס נאָר געבליבען אין לעבען — איהר אַרבייט. זי און איהר אַרבייט—אַ צווילינג אויף אייביג. זי און איהר אַרבייט —

איהר איינציגע ליעבע, איהר איינציגער ציעל. מיט איהר וועט זי לעבען. מיט איהר וועט זי שטיל פערשווינדען, אויסגעהן ווי א ליכט אין דעם מדבר. זי ארבייט—מעהר דארף זי שוין גארנישט.

קלאפ זשע, מאשינע! דרעה זיך, דו ראד! שאף זשע דאס הייליגע ווארט! ארבייטען דארף מען. נאר ארבייטען שטענדיג, נישט טראכטען, נישט דענקען! ארבייטען טאג אזוי נאכט. זאל שטיקען דער אטעם, זאל ברעכען דער רוקען, זאלן שיטען זיך העל-רויטע פונקען פון דיינע מידע אויגען, זאל טריפען און טריפען דאס זודיגע בלוט פון דיין זעעל, זאל אויסגעהן, פערהויכט ווערן לאנגזאם דער קוואל פון דיין לעבען, זאל זינקען און זינקען אלץ גיכער דיין זון צום רוהיגען, קאלטען און איינזאמען ברעג; ארבייטען דארף מען.

זי האט געקענט און געליעבט נאר איהר ארבייט. זי האט אויפגעהערט מיט דער צייט לייענען דאס, וואס זי אליין האט אבגעדרוקט. זי האט געארבייט איהר גרויסע, איהר ליכטיגע ארבייט.

* *

*

און דער טאג איז געקומען. דארט אויבען האט די מלחמה צוואָרפען איהרע בליצען וויט און ברייט. דארט אויבען האט א שווערד-געקלאנג מיט א שטורם-געשריי געשניטען אויף שטיקער די פערגאפטע הימלען. דארט אויבען האט געהילכט און געפלאטערט די ערד אונטער די שווערע טריט פון א ריזען-גרויסער ארמעע, און פון איין עק וועלט ביז דעם צווייטען איז עפעס געוואקסען און געהויבען זיך און געשטארקט זיך און אנגעפילט אלעמענס הערצער און אנגעצונדען אלעמענס אויגען. דארט אויבען איז געגאנגען דער ענטשיידענער שטרייט.

און די פרייהייטס-ארמעע האט געזיעגט. און ווען דער פיינד האט אבגעטרעטען אין זיך בעהאלטען אין די פינסטערע ווינקלען, און די זיעגער האבען מיט בלומען בעפוצט דאס געוועהר, און א ליעד פון פרייד און לעבען האט זיך געטראגען איבער די קעפ און דערצעהלט פון א נייער הארמאניע, אויסגעוועבט פון גליהענדע ליידען, פון שיינענדע האפנונגען און אייזען-פעסטע פערלאנגען, — זענען קעמפפער געקומען צום קעלער, און האבען ברייט געעפענט

'ין טהיר, און אריינגעלאזט אהין א שטראם פון ליכט, און א יונגע שטים האט געדופען:

— געהט ארויס! ס'איז שוין טאג! אייער שליחות איז געענ-דיגט! פון היינט אן און ווייטער וועט דאס פרייע ווארט שוין שטראה-לען אפען, ליכטיג! געהט ארויס.

און זי האט איבערגעריסען איהר ארבייט און אויפגעהויבען צו די קעמפפער איהר טויט-בלאסען, פערוועלקטען פנים, און דער שטראהל, וואס איז אריין אין איהר פינסטערן ווינקעל, האט זיך אבגעשפיגעלט אויף צוויי גרויסע טרערען-פערל...

* *

*

ס'האט זיך אלץ געריהרט פון ארט... עפעס א הויך פון א ווארימען ווירבעל-ווינט איז איבערגעפלויגען איבער דער ערד און צושמאלצען איהר קאלטע, פערגליווערטע דעק. עפעס א פרישער, א מונטערער שלאקס-רעגען האט א גאס געגעבען און אראבגעשווייכט מיט אמאל די גלייכגילטיגע שטילקייט. פייערדיגע זיילען האבען זיך געהויבען. אין לויכטענדע קליידער האט זיך אנגעטאן די נשמה. און א מענש פלעגט בעגעגענען א מענשען מיט א דורשטיגער, לעכצענ-דער פראגע אין די פיילטע, בעגייסטערטע אויגען. עפעס ארום און ארום האט געקראכט, און געקלאפט, און געהילכט. און מענשען, אלע מענשען, האבען זיך אויפגעהויבען און זענען געגאנגען, מיט געדרויש און געטומעל, מיט טרומייטען און פרייד-געשריי, — געגאנגען, אלץ געגאנגען, אהן א צאהל, אהן אנ'אויפהאלט, און ס'האט זיך געדוכט, אז דאס גיסט זיך איבער פעלזען א שטראם פון בארג אין דעם ברייטען מיאל.

און צווישען די מענשען האט ארומגעבלאנדזשעט זי — די בע-פרייטע. קאלטע לופט פון קעלער איז געגאנגען מיט איהר אומע-טום. די לופט פון איינזאמקייט האט זי ארומגעוויקעלט, ווי מיט א שלייער און אבגעטיילט פון דער וועלט. אליין איז זי געווען, אליין אין דער ניי-געבוירענער, הילכיגער וועלט.

מיד איז געווען איהר גאנג. מאט דער פנים, און קיין לעבען איז נישט געווען אין איהרע פערלאשענע אויגען. פרעמד איז זי זיי

געווען, פרעמד־אונגעוועהנליך איז איהר געווען זייער שמחה, זייער פייער, זייער אונרוהיג רוישען; צו־הילליג האָבען איהר געקלונגען די נייע ווערטער — צו־שניידיג, צו־שאַרף. שטום זענען געלעגען אין איהר הארצען די סטרונעס, צוריסען אויף שטיקלעך. שטיל איז דאָרט געווען—אין דעם אויסגעברענטען הארצען, שטיל און אויסגעלאָשען. און ס'האָט זיך געדוכט — די גאַנצע וועלט קוקט אויף איהר מיט פרעמדע, נישט פריינדליכע אויגען, און ס'איז פערשוואונדען אויף אייביג די אַלטע, די נאָהענטע, היימישע וועלט, וואו די ליעדער האָבען זיך געטראָגען אַזוי לאַנגזאַם און טרויעריג, וואו דאָס הארץ האָט געקלעמט מיט אַ זיסער בענקשאַפט, וואו זי האָט דאָס לעבען דערקענט און דעם קאַמפף אויסדערוועלט. איבעריג איז זי... די וועלט האָט זיך האַסטיג געגעבען אַ רוק—זי איז געבליבען...

אַרום קאַלט און ברויזט. אַלץ אײַלט. וואונדער־העלע בילדער לויפען, יאָגען, גלאַנצען, און בעטויבען. מענשען שמידען יעדען טאָג ניי געוועהר. אונטער די האַמערס שפּריצען פונקען, און דער רויך פון זייער פייער עסט די אויגען.

שטיל איז זי אַרומגעגאַנגען צווישען זיי. און אַ פערוואונדערונג איז פערגליווערט געוואָרען אויף איהר בלייכען פנים און אַ שאָטען פון יאוש האָט זיך געשפּרייט אַרום איהר.

וואוהין געהן, וואָס טאָן?

* *

*

...אויף דער פערזאַמלונג האָט נאָך געקלונגען אַ זילבערנע שטים. העל איז דאָרט געווען, מונטער און יונג. אַ ים פון קעפּ. און פון יעדענ'ס הארץ הויבט זיך אַ פייער'ל, און ציהט זיך אַרויף, און די פייערלעך פערשמעלצען זיך אין איין שטראָם און פלאַקערן און טראָגען די מענשען אַלע צוזאַמען אויף זייערע בליצענדע וועלן. פאָרווערטס, פאָרווערטס. מענשען־ברידער וואַרפען איינער דעם צוויי־טען פלינקע פייער־געדאַנקען. און עס פליהען די פייערן איבער די קעפּ, און בלאַנקען, און בליצען מיט אַלערליי פאַרבען. ס'געהט דער מונטערער שטרייט!

און אין ווינקעל שטעהט זי און הערט. מיד איז זי, אָבגעוועהנט

פון העלען ליכט. עס בלענדעט די אויגען די שיין און לעגט זיך אויפ'ן הארצען, ווי בליי... מיד איז זי, איבעריג, אבגעטיילט.

שטורמדיג געהט דא דער פריהלינג, ווי וועט זי קומען אויף זייער יום-טוב מיט איהרע פערוועלקטע בלומען? נייע אותיות ווערן דא געשריבען אויף שטיינערנע לוחות, וואו וועט זי געהמען א גאלדענע פען?

זי האט פערלאָזען דעם זאל. די גאס ליעגט דערשטיקט אין א דעקטוך פון שווארצער נאכט. די לאמטערנעס וויינען אינ'ם נעבעל. שטומע רייהען הייזער הויבען זיך ארויף און פערשווימען אין דער פינסטער. עס שפרייט זיך אנ'אומעט איבער די נאסע שטיינער, און עס דאכט זיך — אימיצער ווארפט זיך אין יאוש און רייסט אויף זיך די האר פון יענער זייט פערשלאָסענע פענסטער.

זי געהט אין דער פינסטער. דער קאלטער טוי לעגט זיך אויף איהר וויסען, צארטען שטערן. די שטומע נאכט ציהט זיך אריין אין איהר נשמה.

וואוהין געהן, וואס טאן?... א טויטער איז אויפגעשטאנען פון זיין קבר און געקומען אהיים. זיינע פריינד — וואו זענען זיי? זיינע קינדער האבען איהם נישט דערקענט. דאס לעבען — ס'איז איהם פרעמד. וואוהין געהן?

די נאכט וויקעלט זיך אין איהר פייכטען קלייד. קאלט. דער הימעל איז אראב פון דער הויך און צוגאנגען אין דעם שווער'ן נעבעל.

זי איז געגאנגען צווישען די שטיל-שוויינענדיגע ווענט.

וואס טאן? אנהויבען אויף דאס ניי? ווי אייגער פון די, וואס האבען נאך נישט געלעבט? בויען דעם בנין פון לעבען?...

די נאכט שווייגט. די לאמטערנעס גיסען שמילען קומער. אנ'אומעט גליטשט זיך איבער די נאסע שטיינער.

וואוהין געהן?... גרויער אש אין הארצען; אויסגעטריפט דאס בלוט.

קאלט און איינזאם.

זי איז געגאנגען און געגאנגען.

אַהין...

(מאָנאָלאָג).

מײן געטרײע, מײן הארציגע מוטער, לאָז מיך געהן, ס'איז נישטאָ ישוב קײן כח...

אַלט ביזטו און געבױגען, מײן אײנציגער פרײנד, און עס ליעגט אין די קנײטשען פון בלײכען, פערשרומפּענעם פּנים אײנגאנצען דער טרויער פון דײנע פערוואָגעלטע יאָהרען, און די זאָרג האָט בעשאָטען מיט שנײ דײן מידען קאָפּ, און תחנונים טוט לײכטען פון צווישען די הײסע, פערזאָרגטע טרערען; בעטען טוסטו דײן טאָלטער מיט שטומען געבעט: „געה נישט, קינד מײנס!"...

מוטער, טײערע מוטער! וואָלט איך קענען נאָר עפענען דיר מײן צעוועהטאָגטע ברוסט, וואָלסטו קענען נאָר זעהן מײן הארץ, ווי עס טריפט פון איהם בלוט, ווי ס'טוט וועה — אַזוי טיעף, אַזוי גליהענד... עס פלאַטערט מײן הארץ, ווי אַ טויב, — ווי אַ צאַרטע, אַ שנײ־װײסע טויב צווישען הימעל און ערד אין אַ שטורם; און עס רײסט זיך, עס וואַרפט זיך מײן הארץ, ווי אַן אָדלער, אַ מעכטיגער אָדלער, מיט אײזערנע קראַלען, מיט ריזיגע פליגעל — אין שטײג...

געהן מוז איך, מײן מוטער! עס ציהט מיך, עס רופט פון דער־װײטענס, עס ציהט און בעפעהלט.

... מײן געטרײע! צי זעהסטו, צי פילסטו די שרעק! הער זיך צו, וואָס זײ טוען... הער זיך צו.

אַ געוױין לאָזט זיך הערען פון נאָהענט און װײט, אַ געוױין און אַ ביטערער קרעכץ... עס װײנט די ערד, עס װײנט דאָס פעלד און

דער וואַלד, עס וויינט דער הימעל פון אויבען מיט קאַלטע און שווע־רע און טרייסטלאָזע טרערען. ס׳וויינט און ס׳יאָמערט די וועלט — און זיי לאַכען, זיי לאַכען זיך רוהיג, זיי לאַכען אַ פרעהליך, ווילדען געלעכטער! זיי לאַכען! זיי לאַכען! מוטער, טייערע מוטער!...

הערט זיך צו צו די קינדערשע קרעכצען! ווען די שטאָדט ווערט אַנטשלאָפען אין וויסטען און איינזאַמען נעבעל פון נאַכט, און דער הימעל פאַלט צו צו דעם שויס פון דער ערד און הערט אויס אין דער שטיל אַלע קלאַגען און זיפצען און קרעכצען, און עס שמאַרצען און נאַגען די וואונדען מיט דאָפעלטער קראַפט, — דענסטמאָל שווע־בען זיי אַלע, די קינדערשע קולות, אַרום און אַרום, און זיי פליהען אַרויף אין דער הויך, און זיי קלינגען מיט וועהטאָג, מיט עלענד — די קליינע צופליקטע נשמות, און זיי רייסען מיין האַרץ, און איך קען מעהר נישט לעבען.

מיין געטרייע, מיין האַרציגע מוטער! ס׳איז פער׳סמ׳ט מיט די קולות מיין האַרץ... און איך קען שוין נישט וואַרטען. זעה נאָר, ועה, וואָס זיי טוען, וואָס זיי טוען אַרום און אַרום!

ס׳ברענט דאָס לאַנד פון איין עק ביז דעם צווייטען. מיט אַ גלוט איז דער טונקעלער הימעל בעפאַרבט... ס׳פליהען זיילען פון פייער און רויך — און עס הערט זיך פון צווישען דעם בראַנד אַ געשריי — ס׳שרייען מענשען אין טויטליכען פיין, — און ער וואַקסט, דער געשריי, שאַרף און שמערצליך און הייס, און ער רייסט און ער לעכערט דעם פינסטערן הימעל, און פלאַקערט, און שפרייט זיך און וואַקסט... אומעטום איז ער דאָ — דער געשריי, און ער שטיקט מיך, ער דריקט מיך אַזוי מיט אַ גליהענדען אייזען די ברוסט... שוין נישט מעגליך — איך קען שוין נישט טראָגען!

... מוטער, מוטער! דו וויינסט. קוים עס שעפטשען די טויט־בלאַסע ליפען: „נישט פערלאָז מיך, מיין קינד, אויף דער עלטער"... און עס בעטען די אויגען אַ שטילעס געבעט...

וואָלט איך נאָר האָבען כח, מיין מוטער, מיין טרייסט... וואָלט איך קענען נאָר צוטוליען זיך צו דיין ברוסט מיט מיין ברע־נענדען קאָפ און זיך אויסוויינען, אויסגיסען אַלע פערבאַקענע טרערען, וואָס ליעגען אין האַרצען, ווי שטיקער צושמאָלצענער שטיין... וואָלט מיר גרינגער געוואָר׳ן מיין אָרים האַרץ... אָבער טרוקען פערבלייבען די אויגען ביי מיר.

מוטער, ליעבע! איך וויס, איך בין איינע געבליבען בײ דיר...
אַלט ביסטו און געבויגען.

אין דער שטיל, גאַנצע נעכט האָב איך איינזאַם געטראַכט. װען דער שלאָף פלעגט פערשפרייטען אויף דיר זיינע רוהיגע פליגעל, און דיין אומעט פלעגט ווערן פערזונקען אין תהום פון נישט-פיהלען, און עס פלעגט פון די ליפען בײ דיר זיך אַראָבקייקלען צערטליך מיין נאָמען, — אין דער שטיל פלעג איך זיצען און היטען דעם הויך פון דיין אָטעם, מיין מוטער, מיין טרייסט. ווי אַ נאַכט אין דעם מדבר איז איינזאַם דיין לעבען געווען, ווי אַ נאַכט אין דעם מדבר פול קומער און אַנגסט... און איך בין דיין איינציגער שטערן געווען.

אין דער שטילקייט פון דער נאַכט האָב איך איינזאַם געטראַכט. ווי אַ חלום אַ לײַכטער פלעגט קומען אַ ליעד פון די קינדערשע יאָהרען צופליהען. און ס'פלעגט מיר אַ בענקשאַפט פערחאַפּען דאָס האַרץ, און די אָרעמס — זײ פלעגען זיך ציהען צו דיר. ליעבער פריינד מיינער, שטילער, פערמאַטערטער פריינד!... ווי וועל איך דיך פערלאָזען אַליין אין דעם מדבר! ווי וועל איך קענען אָפּרייסען זיך פון דיין האַרץ!?

...מוטער, מוטער! איך קען שוין נישט מעהר! פּײַלען, שאַרפע און גיפטיגע פײַלען לעכערן שטענדיג דעם מח, בײַ-טאָג און בײַ-נאַכט, אַלע טעג, אַלע נעכט.

זעה! די נאַכט איז אַריבער, עס גליטשען זיך פון וויטען די גאָלדענע שטראַהלען, דער הימעל—ער שמייכעלט מיט ליעבשאַפט... זעה, מיין מוטער, זײ געהען, זײ געהען שוין וויטער, זײ געהען— די קאַלטע, די גרוזאַמע, פינסטערע. זעה, זײ עפענען דאָרטען פערשלאָסענע טהירען. זײ טראָגען דעם טויט. עס קלינגען די קייטען. שטעה אויף! דו פערשפאַרטער! שטעה אויף, ס'איז שוין גאָהענט. זײ געהען, זײ געהען! ס'איז שוין אָנגעשטעלט גלייך דאָס געוועהר און די האַנט וועט נישט ציטערן... שטעהט נאָר! שטעהט, וואָס טוט איהר, וואָס טוט איהר מיט איהם?..........

....

מיין געטרייע, כ'וועל געהן! איך וועל געהן אַהין, וואו עס ווערן די בליצען בעשאַפען צו וואַרפען, אין שונא. איך וועל געהן

אהין, וואו דער שונא טוט פאלען. כ׳וועל זעהן נקמה פאר מיינע געליעבטע.

איך וועל געהן אהינצו... צוריק איז קיין וועג שוין נישטא.

...מוטער, וויין זשע נישט, וויין נישט, מיין הארציגע, ליעבע, מיין ארימער, עלענדער פריינד. וויין נישט, שטארק זיך, עס מוז אזוי זיין, איך וועל געהן אין א ליכטיגען וועג. איך וועל געהן צו אבווישען טרערען פון מאמעס, וואס האבען די קינדער בעוויינט.

איך וועל שטארק זיין, מיין פריינד. כ׳וועל נישט לאזען דעם קומער צו הערשען אין הארצען ביי מיר. זעה: עס לייכט און עס רופט מיך פון ווייטענס. איך געה. מיין נשמה וועט בלייבען ביי דיר. מיין געטרייע... נאר פעסט זאלסטו זיין.

און ביי׳ם סוף פון מיין וועג, אין דעם טאג פון דעם טויט, וועל איך דיך, מיין געליעבטע, דערמאנען מיט לויכטענדע אויגען, מיט לויכטענדע טרערען אין הארצען. און צו דיר וועט זיך ציהען מיין זעעל אין מיין לעצטער מינוט...

גאַנץ פריה.

(פון לעבען).

(געווידמעט פ. פ.)

— מאָרגען—-אין דער נייער טורמע . . .

ווי אַ ווינט רודער? אויף די פערשלאָפענע צווייגען, אַזוי האָט די בשורה צורודערט אונזער נעסט — די משפחה געפאַנגענע קעמפּ־פער. לאַנגזאַם, איינגעהאַלטען רוישען אַלטע בומער אין געדיכטען וואַלד. איינגעהאַלטען, טיעף און אונרוהיג האָט גערוישט דעם אָוונד אונזער שמועס אין דער אַלטער טורמע. יונגע און אַלטע קעפּ האָבען זיך לאַנגזאַם געשאָקעלט, שנעלע פייערלעך פלעגען זיך אָנצינדען און פערלאָשען ווערן אין די פינסטערע אויגען, און די הענד האָבען זיך געהויבען און אַראָבגעלאָזען אָהן מאָכט.

מאָרגען אין דער נייער טורמע.

אָן דער נייער טורמע האָבען שוין וואָכענלאַנג זיך געשלאָגען אונזערע געדאַנקען, ווי עס שלאָגען זיך די חוואַליעס אָן אַ פעלז. הייסע, פיבערהאַפטע טרוימען האָבען אַרומגעוויקעלט די אונבעקאַנטע ווענט, ווי עס וויקלען זיך פייער־צונגען אַרום אַ ברענענדען טורם. שוואַרצע בילדער פלעגען אויפשטעהן פון דאָרטען און שטרעקען צו אונז זייערע אָרעמס. און ערוואַרטונגען, שווערע ווי אַייזערנע קייטען, פלעגען זיך לעגען אויף דער נשמה. יעדען טאָג, יעדע נאַכט.

אין דער נייער טורמע . . . פיעלע פון אונז האָבען געדאַרפט דאָרטען יאָהרען פערברייגגען . . .

דאָ, אין דער אַלטער „היים‟, איז געווען אונזער פרייע מלוכה.

אַלע צוזאַמען. אָפען די טהירען. איין מונטערע, פרעהליכע קאָמונע. דאָס פרייע וואָרט האָט געהערשט אונבעגרענצט. דאָ אין טורמע איז געווען אונזער רעוואָלוציאָנערע שול, מיט אַ דורשט צו וויסען און אַ שטרעבונג צו פרייהייט פלעגען אַריינקומען יונגע מענשען אין די אַלטע ווענט, און בעוואָפענט מיט קענטניש, מיט אַ זיכערן בליק און מיט אַ פעסטען ווילען פלעגען זיי אַרויסגעהן פון דער „שול״—אַהין, וואו די רייהען האָבען זיך אָנגעהויבען שליסען.

דער אַלטער „פּראָפעסאָר״, אונזער אַלעמענס לעהרער און פריינד, איז שוין דאָס דריטע יאָהר געזעסען אין דער אַלטער טורמע, און די ניי-אָנגעקומענע פלעגען נישט וויסען, ווער איז דאָ איי-גענטליך דער איבערהאַר אין אונזער תּפיסה—ער, אָדער יענער, מיט די גאָלדענע קנעפּ און דעם שווערד אויפ'ן זייט.

ווי אַ פרייע אינזעל, אין דעם ים פון קנעכטשאַפט, איז געשטאַ-נען אונזער טורמע אין יענע פינסטערע צייטען. אַליין אַ מזבח פון קנעכטשאַפט — און דאָך מיט די שטראַהלען פון פרייהייט אויפ'ן שטערן, מיט אַ ליכט פון נבואה, אין איהרע טונקעלע ווענט— אַ נבואה, אַז דער טאָג איז שוין נאָהענט.

אַ אינזעל פון פרייהייט אין אַ ים פון ווילקיר—נישט לאַנג האָט זי געקענט בלייבען.

שוין אַ צייט, אַז מ'האָט אַ נייע טורמע געבויט, דאָרט אין עק שטאָדט, אויף אַ וויסטען פּלאַץ, ווייט פון הייזער און גערטנער און וואַסער, זענען געוואַקסען די נייע ווענט. און עס פלעגען צו אונז קומען קלאַנגען פון אָט דעם פערוואָגעלטען אָרט, ווי אַ גיפטיגער נעבעל פון אַ פערשאָלטענעם מדבר. מ'האָט געזאָגט, אַז די ווענט זענען דאָרט דיק און אָנגעשטאָפּט אינווייניג מיט וואָל, כדי מ'זאָל נישט הערען קיין קלאַפּ פון איין קאַמער אין דער צווייטער. מ'האָט געזאָגט, אַז די פענסטער זענען קליין, הויך אונטער'ן באַלקען און מיט בלעך-שילדען פון דרויסען פערשטעלט, כדי מ'זאָל נישט זעהן די ליכטיגע שיין. מ'האָט געזאָגט, אַז די קאַמערס — איינצעל-קאַ-מערס!—זענען שמאָל און נידעריג און פייכט, און די זון קומט אין זיי נישט אַריין. איינינע פון אונז האָבען אַפילו די מעבעל געזעהן— אייזערנע בעטלעך און טישלעך מיט שרויפען, כדי צו פערפעסטיגען ביי'ם וואַנט. מ'האָט דערצעהלט פון די אונטערערדישע קאַמערס מיט

פערטויערטע פענסטער און דאָפּעלטע טהירען. מ'האָט געזאָגט, אַז עס גרייט זיך אַ גיהנם...

דער צורייצטער געדאַנק פלעגט זיך אומקעהרען אַלעמאָל אויף דאָס ניי צו די געהיימניספאָלע ווענט, און אַ פינסטערע ערוואַרטונג פלעגט בעגיסען מיט אייזיגער קעלט דאָס צאַפּעלדיגע האַרץ.

וואָס וועט זיין?

אונזערע וועכטער זענען די לעצטע צייט געוואָרען שווייגענדיג און פול מיט סוד. און נאָר זעלטען פלעגען זיי אונז וואַרפען אַ וואָרט ווי אַ שטיין:

— וואַרט אויס, שוין נישט לאַנג וועט איהר הוליען!

היינט ביי „פּאָווערקע" איז דער „עלטסטער" געקומען און געזאָגט אונז מיט אַ געמאַכטער רוהיגער שטים:

— גרייט זיך צו: מאָרגען געהט איהר איבער אין דער נייער טורמע.

*   *

*

מאָרגען אין דער נייער טורמע... די לעצטע נאַכט אין אונזער אַלטער היים. מיר האָבען זי ליעב געהאַט—אונזער אַלטע היים. ווי אַ מענש האָט ליעב די פערגאַנגענע יסורים פון זיינע יונגע יאָהרען, ווי אַ מענש האָט ליעב די טרויעריגע זאַנפטע בענקשאַפט נאָך דעם פערשוואונדענעם גליק...

וויפיעל נעכט זענען מיר געזעסען אָהן שלאָף, אין געדאַנקען פערטיפט, און געוועבט אַ פאָדים צו אַ פאָדים דאָס געוועב פון אונזער קינפטיגען לעבען — אונזער לעבען דאָרט אויף דער פריי, וואו ס'קלינגען די זילבערנע גלעקער און וועקען און רופען דעם טאָג. וויפיעל נעכט האָט אונזער גליהענדער מח, אין דער שטיל, זיך געבאָדען אין'ם קיהלען אָבגרונד פון די צוקונפטס-אידעען, קלאָר, ווי קריסטאַלענע טייכען, ברייט, ווי דער ראַנד פונ'ם הימעל, העל —ווי חלומות פון פרייהייט אין תפיסה. וויפיעל מאָל האָבען מיר בעגעגענט די ערשטע רויטליכע שטראַהלען פון דעם ניי-געבוירענעם טאָג, ווען ער פלעגט אַריינקוקען אין אונזער תפיסה מיט אַ שמייכעל פון אַ קראַנקען קינד. וויפיעל מאָל פלעגען מיר הערען מיט האַרץ-

קלאַפּען דאָס רוישען פֿונ׳ם ווינט אַרום אונזער פֿעסטונג, ווען ס׳פֿלעגט זיך דאַכטען — אַט־אַט גיט ער אַ שפּאַר אין די אַלטע פֿערשימעלטע ווענט, און זיי פּלאַצען און פֿאַלען צו דער ערד. און די יונגע נשמות רייסען זיך אַרויס אויף דער פֿריי און הויבען זיך אויף אין דער הויך און דרעהען זיך אין ווירבעל־ווינט און פֿליהען אויף די פֿליגלען פֿונ׳ם שטורם ערגיץ ווייט אין די ברייטע סטעפּעס, אין די ווייטע פֿעלדער, אָהן אַ גרעניץ, אָהן אַ סוף.

מאָרגען—אין דער נייער טורמע...

די עלטערע פֿון אונז, די פֿערהאַרטעוועטע, האָבען זיך גע־מאַכט, ווי די בשורה האָט זיי גאָרנישט געריהרט. ווי איינער רעדט: אַ געוועהנליכע זאַך. איינמאָל טרעפט זיך צו בייטען די טורמע? אומעטום קען מען לעבען, אַבי מ׳איז נאָר האַר איבער זיך. גע־לאַסען, מיט ישוב־הדעת, האָבען זיי אָנגעהויבען צונויפלעגען זייערע זאַכען, און געדאַכט האָט זיך, אַז דאָס זענען אַלטע אויסגעפּרובטע חיל־לייט גרייטען זיך ערב אַ נייעם געפעכט, און עס ליעגט אין די קנייטשען פֿון זייער פּנים אַ שאָטען פֿונ׳ם מאָרגענדיגען טאָג. די יונ־גערע האָבען מיט בענקשאַפֿט געקוקט אין די פֿענסטער—אַהין, וואו עס האָט אויסגעגאָסען זיינע פֿאַרבען דער ליעבליכער זומער פֿאַר־נאַכט.

אונזער טורמע איז געשטאַנען אַליין אויפ׳ן ברעג פֿונ׳ם טייך. אויף יענער זייט טייך, באַרג אַרויף, איז געלעגען די שטאָדט, מיט ברייטע רוישענדע גאַסען, מיט גרינע גערטנער, מיט הויכע טורמס, מיט מענשען, מענשען — גאַנצע טייכען פֿון לעבעדיגע, איילענדע מענשען.

שטיל איז געווען. די זון איז אַראָב אויפ׳ן ראַנד פֿונ׳ם הימעל. הונדערטער פֿענסטער האָבען זיך אָנגעצונדען אין איין מינוט מיט אַ רויטען גליהענדען פֿייער. אויבען האָט זיך אויסגעשטרעקט דער ריינער הימעל, ווייט און קלאָר און רוהיג און פֿרעמד. און אין דעם העלען אונענדליכען ים פֿון לופֿט זענען רויטע און גאָלדענע פֿיילען געפֿלויגען, געבליצט און געציטערט, און געדאַכט האָט זיך: ערגיץ דאָרט, פֿון יענער זייט באַרג, אויף אַ ברייטען פּלאַץ ראַנגלען זיך פֿייערדיגע ריזען און שמייסען זיך זייערע שווערדען איינע אָן דער צווייטער און שיטען פֿון זיך סנאָפּעס פֿונקען און זייערע פּאַנצערס לויכטען מיט אַלערליי פֿאַרבען...

אונטען, בײ׳ם טײך, איז שוין טונקעל געװען. שטיל, קוים צו בעמערקען, האָט זיך געגאָסען דאָס בלױליכע װאַסער. שטיל, װי פער׳חלומ׳ט, זענען געשטאַנען די בױמער בײ׳ם ברעג און געבאָדען אין װאַסער די צװײגען. און צװישען די בױמער, אין די גרינע געצעלטען, פלעגט זיך אײפהױבען פּלוצלונג אַ רױשען, פּונקט װי עמיצער האָט מיט צאַרטע פינגער אָנגערירט דינע אָנגעצױגענע סטרונעס. װי אַ זיפץ האָט געקלונגען די שפּראַך פון די בלעטער, װי אַ זיפץ פון אַנ׳איבערפילט האַרץ.

פון די פענסטער האָבען מיר אַרױסגעקוקט אין דעם שטילען פאַר-נאַכט. װײסע װאָלקענס פון שטילען אומעט האָבען זיך געצױגען פונ׳ם װײטען הימעל, פון דעם שטילען װאַסער, פון די פײַלטע פער׳כשופ׳טע צװײגען. װײסע װאָלקענס פון זיסען אומעט האָבען זיך לאַנגזאַם געלעגט אויף דער נשמה, געגלעט און געקיהלט דאָס אונרוהיגע האַרץ. עפּעס האָט געזונגען אין דער נשמה, אַזױ טרױעריג און האַרציג און זיס, װי דאָס ליעד פון אַנ׳עלענדער מוטער איבער׳ן װיעג פון איהר קינד.

מאָרגען אין דער נײער טורמע...

אַ בלײַכע זײל פון צוזאַמאָלצענעם זילבער האָט אָנגעהױבען ציטערן און װיעגען זיך אין דעם שפּיגעל-רײנעם װאַסער. דאָס איז אױפגעשטאַנען די לבנה אױפ׳ן הימעל. טונקעל איז ער געװאָרען — דער הימעל, און נעהענטער האָט ער זיך צוגערוקט צו דער ערד. צי הערט ער זיך אײַן איהרע סודות?

אַ קלײן שיפעל האָט זיך בעװיזען פון װײטענס. צװײ מענשליכע פיגורען אין העלע קלײדער. רוהיג גליטשט זיך דאָס שיפעל. ס׳פּאַלט דאָס װאַסער, װי פּערל, פון די רודער און קלינגט װי קלײנינקע גלעזערנע גלעקעלעך. אַ גרוס אײך, איהר פרײע מענשען...

ערגיץ נאָהענט האָט דער סאָלאָװײ אָנגעהױבען זײן ליעד.

ס׳איז שוין נאַכט געװען. די טורמע איז געשלאָפען. צװײ לאַנגע רײהען בעטלעך אין דער גרױסער קאַמער — צװײ רײהען טונקעלע קברים מיט שװאַרצע ברעטלעך-מצבות צו-קאָפּענס. שאָטענס, צופליקטע, צובראָקעלטע, בלאָנדזשען אַרום איבער דער קאַמער, שטיקלעך שאָטענס, װי צופױלטע שמאַטעס, װאַלגערן זיך צװישען די בעטלעך, בעדעקען די שלאָפענדיגע פיגורען, הענגען אַראָב פון דעם באַלקען, גליטשען זיך איבער די אײַזערנע גראַטעס. דאָס קלײנע

לעמפּל ווײנט אין ווינקעל מיט געלבליכע טרערען, ראַנגעלט זיך מיט דער פינסטערניש און אָט־אָט ווערט עס דערוואָרגען. און אַנ'אימה שוואַנט אַרום אין דער־פינסטער. אונרוהיג שלאָפט מען אין טורמע. מענשען, אַלטע און יונגע, אײנגעוויקעלט אין שמאַטעס, אײנגעהוי־קערט, אויסגעקריכט, ליעגען און עטעמען שווער, וואַרפען זיך פון אײן זייט אויף דער צווייטער, קרעכצען און ברומען עפּעס פאַר זיך. און עס דאַכט זיך, אימיצער, אַ גרויסער און אַ טונקעלער, האָט אָנגעפילט דעם צימער פון עק צו עק, שפּאַרט זיך אין אַלע זייטען, פּרעסט מיט אַ משא די ברוסט פון די שלאָפענדיגע און קוועטשט אַרויס פון די מידע קעפּ חלומות שווערע, ווי בלײ.

אויפ'ן ברייטען פענסטער, אין אַ פּאַס פון זילבער־קלאָרען לבנה־שײן, איז געזעסען אברהם „דער אונלעגאַלער" און געשמועסט מיט זײן חבר מיכאל. „אונלעגאַלער" האָבען מיר איהם גערופען דערפאַר, וואָס ער האָט נישט אויסגעזאָגט זײן אמת'ן נאָמען. אַרעס־טירט האָט מען איהם מיט צוויי פּעסער אין טאַש. שוין אַ חדש, אַז ער איז בײ אונז געזעסען — און די זשאַנדאַרמען האָבען נאָך אַלץ געזוכט און נישט געקענט דערגעהן, ווער ער איז. און נאָר וועניגע פון אינז האָבען געוואוסט, אַז ער איז שוין דרײ יאָהר פון סיביר אַנטלאָפען, אַז ער איז שוין אײנמאָל „אַרײנגעפאַלען" און כמעט מיט נסים אַרויס פון זייערע הענט, אַז ער איז אַ היגער אַ געבוירענער און אַז ער האָט אַפילו דאָ אין שטאָדט אַ משפחה

איצט איז ער געזעסען אויפ'ן פענסטער און שטיל גערעדט צו מיכאל'ן.

— וואָס ווילסטו: אַ מאַמע. אַלײן אויף דער וועלט. עלענד, ווי אַ שטײן. אַז מ'האָט משה'ן, דעם יונגערן ברודער, אַרעסטירט, האָט זי זיך געבעטען אין טורמע. געקומען און געזאָגט, אַז זי איז אויך „אַזוינע", אַז זי האָט אויך פּראָקלאַמאַציעס געשפּרייט. געמיינט, זי וועט העלפען, געמיינט, ס'וועט איהם זײן מיט איהר גרינגער. האָט מען זי אויסגעלאַכט און פערטריבען. צוויי חדשים איז זי נאָכ־דעם קראַנק געווען און פון דעמאָלט אָן שוין צום געזונד נישט געקומען...

די לבנה האָט אַרײנגעקוקט אין פענסטער. אין איהר שײן האָט אברהמ'ס פּנים אויסגעזעהן ווײס, ווי קרייד. די אויגען האָבען גע־קוקט ערגיץ ווײט. אויפ'ן הויף האָט אַ גרילץ געגעבען דעם ווע־

מערם פײַפעלע. אַ צװײטער האָט זיך אָבגערופען פון דער־װײַטענס— אַ פּנים פון יענער זײַט װאַנט. ס'איז װײַטער געװאָרען שטיל.

— איהר גאַנץ לעבען זענען מיר געװען,—האָט זיך געהערט װײַטער זײַן אײַנגעהאַלטען קול,—מיר בײדע זענען געװען דאָס ליכט פון איהרע אױגען. דער טאַטע איז געשטאָרבען גאָר יונגערהײד, און זי—אַלץ געהאָרעװעט און געליטען, געפּלאָגט זיך און געמאַטערט. און אַלץ צוליעב אונז, און אַלץ געהאָפּט און געטרױמט װעגען אונז. איצט זענען מיר בײדע פערשװאונדען. מיט אונז צוזאַמען די פרײד פון איהר לעבען... װאָס קען מען העלפען?

אברהם האָט אַראָבגעלאָזען זײַן קאָפּ און זיך פערטראַכט...

— מאָרגען װיל זי זיך שטעלען אױפ'ן װעג צו דער נײַער טורמע, האָטש אַ קוק געבען, שרײַבט זי, פון דער־װײַטענס. צי װעט זי זיך אײַנהאַלטען? זי זאָגט—זי װעט זײַן רוהיג. קראַנקע, עלענדע מאַמע!... ל'האָב זי געבעטען רחמנות האָבען אױף אונז בײדען. װײסטו, װאָס זי ענטפערט? האָב דו רחמנות אױף מײַנע אַלטע יאָהרען, לאָז מיך זעהן דײַן פּנים פאַר מײַן טױט. װאָס טוט מען?...

בײדע זענען געזעסען שטיל און פערטראַכט. ערגיץ נישט װײַט האָט דאָס װאַסער זיך געפּליוסקעט אין טײַך. ס'האָט אַ ציה געטאָן אַ ריח פון בלומען. אַ װײַס װאָלקענדעל האָט פערהילט די לבנה מיט אַ דינעם שלײער. אין קאָרידאָר האָט דער זײגער געקלונגען.

— מאָרגען, מאָרגען אין דער נײַער טורמע...

פריה זענען מיר אױפגעשטאַנען דעם אַנדערן טאָג. ליכטיג איז געװען, גאַנצע ימים ליכט, אַ גאַנצער מבול פון לעבעדיגע סנאָפּעס שטראַהלען האָט זיך געגאָסען אַרום און אַרום. ס'האָט זיך געדאַכט— דער הימעל האָט געעפענט זײַנע קװאַלען און אױסגעשאָטען איבער דער װעלט אַ גאַנצע שפע פון ליכט. ס'האָט זיך געדאַכט, גאָט אַלײן װיל װײַזען, װיפיעל אוצרות פון ליכט ער פערמאָגט, װיפיעל זונענשײַן ער קען שענקען זײַן װעלט, װען ער װיל.

און אַלצדינג האָט געגלאַנצט און געבלאַנקט. געגלאַנצט דער דאַך פון דער טורמע, געשימערט די פאָדערשטע װאַנט, געבליש־פּשעט די שפּיזען פון די ביקסען, געלױכטען די קנעפּ בײַ אונזער נאַטשאַלניק, געפינקעלט די קלינגענדיגע שפּאָרען.

מיר אַלע זענען שױן געשטאַנען אין הױף, גרײַט צו ריהרען

זיך פון אָרט. און קיין טרויער איז שוין נישט געווען אין אונזערע הערצער. פערשוואונדען די שאָטענס — פערשוואונדען דער אומעט, פערשוואונדען דער נאָגענדער וועהטאָג. לעבעדיג, מונטער. די זון לייכט! די זון גיסט אויף אונז איהרע ליעבליכע שטראָמען. מיר לעבען! מיר פיהלען דאָס לעבען! מיר געהען אַנטקעגען דעם לעבען. אונז געהערט די איצטיגע רגע, אונזער ברוסט הויבט זיך מיט גוואַלטיגען לעבענס־געגנום. זאָל קומען — וואָס ס'מוז אונז געשעהן! פעסט איז דער ווילען, שטאַרק איז דער מוט. פרעהליך דער בליק, וועלכער זעהט שטענדיג ווייטער. זאָל קומען!...

דער נאַטשאַלניק האָט נאָך אָבגעגעבען די לעצטע פעראָרדנונגען.

— די זאַכען — אויף אַ פוהר. אָט די און די אַרעסטאַנטען — צו־פוס. צו יעדע פיעף — אַ קאָנוואָי פון פיער סאָלדאַטען. — נאָר אַכטונג געבען, שרים! — אָט די דריי אויף בעזונדערע דראָשקעס, צו יעדען צווי סאָלדאַטען. נאָר זעהט, חברה, נישט אַראָבלאָזען פון די קיין אויג. דאָס זענען אַזוינע ממזרים — נו־נו! קוים וועט ער זיך געבען איין ריהר — מאַך נישט קיין טענות — שיס!

— סטראָיסיאַ!...

אין איין מינוט זענען מיר צוטיילט אויף גרופען. שווערדען גיבען האַסטיג אַ בליאַסק. פאַרטיג. אברהם דער אונלעגאַלער מיט נאָך צווי זיצען יעדערער אויף אַ דראָשקע.

פאָרווערטס! שלעסער קלינגען, טויערן סקריפען, שווערע טריט הילכען איבער דעם ברוק. אָט איז זי — די ברייטע גאָט'ס וועלט! ווי עס שמעקט די לופט, פונקט ווי אָנגעזאַפּט מיט בשמים! צי דאָס דאַכט זיך אַזוי? די הייזער שמייכלען פון דער־ווייטענס. און אַלץ איז פונקט ווי געווען, אַקוראַט ווי פריהער, נאָר עפּעס ניי, ווי אָקאָרשט געמאַכט, און אַזוי שאַרף, אַזוי בולט, ווי אויסגעשניטען מיט אַ מייסטער־האַנט.

מיר האָבען זיך אויסגעצויגען אַ לאַנגע מחנה אויפ'ן ברעג פונ'ם טייך. איין גרופע נאָך דער צווייטער. אַ פריהער די דראָשקעס, נאָך פריה, אַ פנים. מען זעהט נישט קיין מענשען. אָט דאָרט איז דורכגעגאַנגען אַ פויער אין אַ ווייסער סוויטע, האָט ער זיך אָבגעשטעלט, דערשראָקען און צלם'ט זיך. אַ דוואָרניק קעהרט דעם ברוק פאַר אַ הויז. ער גיט אָב „טשעסט". דאָרט רוקט זיך אַקרעמערקע

מיט א טאַטשקע גרינס. זי קוקט גאַרנישט אין דער זייט.

ווייטער, ווייטער, לינקס. דער וועג געהט שוין באַרג אַרויף. פערשוואונדען דער טייך. צוויי רייהען הייזער. די לאַדען פערשלאָסען. שאַ, שטיל. נאָר פון אויבערשטען שטאָק קוקט אַרויס אַ יונג מיידעלע מיט נאָך אַ פערשלאָפענעם פנים, האַלב דערשראָקען, האַלב פערגאַפט. שוין זשע וועט קיינער נישט קומען?

ניין! אָט שטעהען אַ פּאָר בחורים. יונגע, אין שוואַרצע העמדלעך. זיי שטעהען און קוקען. קיין ריהר מיט קיין אבר. קיין פינטעל מיט'ן אויג, ווי אויסגעגאָסען. זיי שטעהען און קוקען. נאָר די פנים'ער שרעקליך ערנסט. כמעט ווי אַ שמערץ אין די אויגען: חברים...

און אָט אַ ביסעל ווייטער — אַן'אַלטע יודענע, איינגעבויגען אין צווייען, אויף אַ שטעקען געשטיצט. דער אַלטער פנים איינגעשרומפען. אַ ווייס טיכעל אויפ'ן קאָפּ, און פון אונטער איהם קריכען גרויע צושויבערטע האָר. זי וויינט נישט. נאָר די אויגען בעטען עפּעס אַ שטילען געבעט, אַ הייסען, אַ ציטערדיגען, אַן'אונרוהיגען, און זיי לויפען, די אויגען, פון איינעם צום צווייטען, און טאַפּען אַרום יעדען, און איילען זיך, און לויפען און קענען נישט שטעהן.

און פלוצים:

— ישראל, מיין זוהן!

אברהם דער אונלעגאַלער האָט אַ ציטער געגעבען מיט אַלע גלידער און נישט ווילענדיג אויסגעצויגען די הענט:

— מאַמע!

און דיזעלבינע רגע — טראַך! אַ קנאַל פון אַ רעוואָלווער איז דורכגעפלויגען איבער אונזערע קעפּ און דאַס ווידער־קול האָט זיך אָבגעשלאָגען פון די שטומע הייזער.

אַ הייסער געשריי—אַן'אַנגסט געשריי.

אברהם דער אונלעגאַלער האָט פערוואָרפען אויף הינטען דעם פערוואונדעטען קאָפּ.

— — — — — — — — — — — — — — —

די זון האָט געשיינט.

ווען די קייטען קלינגען.

(פון לעבען).

I.

יונג און שטארק איז ער געווען, און הייסע שטראָמען פון בעגייסטערונג האָבען זיך געגאָסען פון זיין נשמה. אין דעם טאָג, ווען מ'האָט איהם אין אונזער געפענגעניש געבראַכט, האָט זיך אונז אַלע גערדאַכט, אַז אַנ'אָטעם פון פריהלינג האָט זיך אַריינגעריסען אין די טונקעלע קאָרידאָרען און אָנגעשטויסען זיך אָן די גרויע ווענט, און אָבגעשפרונגען פון אַלע זייטען און צו יעדען אין קעמערל אַריינגעוואָרפען אַ קנויל פון בלומען־דופט און פרייד־געזאַנג — אַ ליכטיגען גרוס פון דער פרייהייט.

לאַנג זענען מיר שוין געזעסען אין געפענגעניש, און אָבגעוועהנט זענען געווען אונזערע נשמות פון העלע און גלאַנציגע פאַרבען. שטיל איז ביי אונז געווען, מורא'דיג שטיל; אייניגע פון אונז זענען שוין אַפילו צופריעדען געווען, וואָס די שטילקייט וויקעלט אַרום זייער נשמה מיט אַ ווייכען, פאַרבלאָזען וואָלקען. און עס ווילט זיך שוין נישט טראַכטען, און דאָס האַרץ פערגעסט שוין צו קלעמען...

און פלוצלונג איז ער געקומען און איינגעוועקט אַלצדינג.

ער האָט געזונגען. זיין שטים איז געווען שטאַרק, ווי די שטים פון אַ מאַן, און ריין, ווי דער פלאַמענדיגער הימעל־ראַנד אין אַ הייסען פריה־מאָרגען. און ווייכע, זיסע אומעט־קלאַנגען פלעגען זיך, נישט ווילענדיג, אַריינ'גנב'ענען אין די מוטיגע לידער און

בעדעקען די שטאָלצע געזאַנגען מיט אַ דינעם שלייער פון מרה־שחורה.

ער האָט געזונגען אין זיין שטייגעל, און די ליעדער האָבען אויפגערודערט די בלייערנע שטילקייט און געבראַכט מיט זיך עפּעס אַ נייעס, אַ נישט־געוועזענעס.

„הוליעט, הוליעט, בייזע ווינטען,
פריי בעהערשט די וועלט!
ברעכט די צווייגען, ווארפט די בוימער,
טוט וואָס אייך געפעלט".

מיר אַלע זענען צוגעפאַלען מיט'ן אויער צו די דיקע שהירען, ווי איינער פאַלט צו צו דער ברוסט פון זיין פריינד, און האָבען דורשטיג געשלינגען די טענער. דאָס ליעד איז געשוואומען איבער'ן שטילען קאָרידאָר, האָט געהויבען זיך אַ חוואַליע נאָך אַ חוואַליע, געוויעגט זיך אויף פייערדיגע פליגעל און צו אַלעמען אין הארצען אריינגעדרונגען מיט שטראַהלענדיגע בשורות. עפּעס איז מיט אַמאָל געוואָרען אַנדערש אַלצדינג. עפּעס האָט ווי אַ הייסער שטראָם פון אונבעקאַנטען גליק פערחאַפּט דאָס האַרץ און גערעדט נישט קיין אויסגעשפּראָכענע ווערטער.

„טרייבט די פויגעל פון די וועלדער
און פעריאָגט זיי פאָרט!
די, וואָס קענען וויט נישט פליהען—
טויט זיי אויפ'ן אָרט".

מיר האָבען געהערט, און דער מדבר פון אונזער געפענגעניש איז געוואָרען פריש און בעלעבט. מיר האָבען נישט געוואוסט, ווער איז דער זינגער, מיר האָבען נישט געזעהן זיין פנים. נאָר אַ מענש, וואָס האָט אַזוי געקענט זינגען, איז שוין געווען נאָהענט צו אונז, ער איז אונז אַלעמען שוין געוואָרען טייער, ווי אַן'אייגענער, ווי אַן'אַלטער פריינד.

די גאַנצע טורמע איז געוואָרען איינס. עפּעס ווי אַלע האָבען איין האַרץ בעקומען, און דאָס הארץ האָט אָנגעהויבען קלאַפּען אין טאַקט. אַפילו מיין שכן איבער מיר, וואָס פלעגט דעם גאַנצען טאָג אַרומשפּאַנען אָהן אַן'אויפהער איבער זיין קאַמער — איינס און צוויי, איינס און צוויי,—האָט זיך אָבגעשטעלט און, קענטיג, געיזהאָרכט. און דער „קאַטאָרזשנער" געגענאיבער האָבען אויפגעהערט צו גרילצען

די קייטען. ס׳איז געוואָרען וואונדערליך שטיל, און אין דער שטיל־קייט איז געוואַקסען און האָט געהויבען זיך דאָס ליעד.

„... לאַנג וועט דויערן דער ווינטער,
זומער איז נאָך וויט ...״

... און פּלוצים — די אַלטע, גוט־בעקאַנטע, הייזעריגע שטים, די שטים פונ׳ם וועלטער:

— שטילער! זיך צוזונגען אַ ביסעל! סאיז דיר, מיינסטו, אין דער־היים? מען טאָר נישט זינגען!

II.

פון דער מינוט אָן האָט זיך אָנגעהויבען דער קאַמפּף.

זיי, אונזערע וועלטער, האָבען געוואָלט צוריק־קעהרען די שטילקייט אין אונזער לעבעדיגען בית־עולם; ער, אונזער נייער פריינד, האָט געשאָטען זיינע דימענטענע ליעדער און געטריבען די שטילקייט, ווי זונען־שטראַהלען טרייבען די שאָטענס פון נאַכט.

לאַנג האָט געדויערט דער קאַמפּף. אין דער־שטיל איז ער געגאַנגען און אין דער־פינסטער, — דער ראָזיגער פערצווייפעלטער קאַמפּף, און געווען איז ער טיעף און פערביסען, און געדאַכט האָט זיך, אַז דאָס זענען איינגעשפּאַרט אין איין תפיסה צוויי אונבעקאַנטע, שוידערליכע בעשעפּענישען, ווילד און פאָרטזיכטיג, און בייז, און קלוג, און זיי לויערן איינער אויף דעם צווייטען מיט דער שאַרפקייט פון שנאה, און עטעמען איינער אויף דעם אַנדערן מיט אַ הייסען פערגיפטעטען אָטעם, און גרייטען זיך יעדערער אַרויפצוואַרפען זיך אויף זיין פיינד און אָנחאַפּען איהם ביי דעם האַלז, און איינגראָבען זיך אין איהם מיט די נעגעל — און שטיקען, און שטיקען ...

די שנאה האָט געגליהט אין האַרצען, ווי אַ קראַנקהייט, און גענאָגט, ווי אַ וואונד, און געריסען אויף שטיקלעך דאָס האַרץ, ווי אַ רויב־פויגעל דאָס לייב פון זיין קרבן.

זיי, אונזערע וועלטער, האָבען געהאַט אין די הענד דאָס אייזען פון שווערדען און שלעסער. ער, אונזער פריינד — דעם אייזערנעם ווילען, וואָס קען זיך נישט בויגען.

זיי האָבען פינאַנדערגעוויקעלט די גאַנצע קייט פון זייערע פלאָגען. ער איז געשטאַנען שטאָלץ און שטייף, ווי אַ קרעפטיגער בוים אין אַ שטורם.

דער קאַכּפּף האָט געדרייערט.

זיי האָבען איהם אוי גע ערט אַרויסלאָזען שפּאַצירען. ער האָט נאָר זיך אויסגעלאַכט איבער זייער נקמה—און ווייטער געזונגען.

זיי האָבען אַרויסגעטראָגען פון זיין קאַמער דאָס בענקעל און דאָס טישעל, און דאָס בעט מיט'ן שטרוי-זאַק האָבען זיי צוגעשרויפט צו דער וואַנט — און געלאָזט איהם ליגען אויף די קאַלטע פייכטע ציגעל—ער האָט נישט אויפגעהערט צו זינגען.

זיי האָבען אַראָבגענומען פון איהם זיינע קליידער און אַנגעטאָן די גרויע, שמוציגע אין פערפעסטעטע הפיסה-תּכריכים, — ער האָט רוהיג צוגעזעהן אַלצדינג, און ווען די טהיר פון זיין קאַמער איז געוואָרן פערשלאָסען און דאָס ווידערקויל פון דעם שליסעל-געקלאַנג האָט זיך אויסגעלאָשען אין דעם הילכיגען פערטראַכטען קאָרידאָר, איז ער צוגעגאַנגען צום פענסטער. און מיר האָבען אַלע דערהערט זיין ריינע קרעפטיגע שטים, פונקט ווי אַ פּאַס רויטער סאַמעט האָט זיך אויסגעצויגען און געפלאַטערט אין דער גרויער לופט:

— ברידער! מיר לעבען. דער גוף איז געבונדען. דער גייסט — ער זאָל בלייבען אי בליהענד, אי לויטער. דער קאָליגער גייסט—ער וועבט תּכריכים פאַר דער אַלטער פערשאָלטענער וועלט.

און פונקט ווי עמיצער האָט אַ ריהר געטאָן מיט אַ מייסטער-האַנט די אָנגעצויגענע סטרונע, פונקט ווי אַ פינק האָט דורכגענומען אַלעמענס הערצער—אין איין רגע זענען מיר אַלע צוגעגאַנגען צו די פענסטער, און ווי אַ שטראָם אין פריהלינג, ווען ער רייסט די אייז-דעק, האָבען זיך אַרויסגעריסען אונזערע קולות פון די בלינדע פענ-סטערלעך, און אַוועק — איבער דעם קאָפּ פונ'ם וועכטער, אַריבער דער הויכער וואַנט מיט דעם שטעכיגען דראָט, ווייטער. אַהין, אין דער פרייער וועלט אַריין:

„... אַלט-רוסלאַנד! מיר וועבען תּכריכים פאַר דיר,
אַ דרייפאַכע קללה אין זיי וועבען מיר,—
מיר וועבען, מיר וועבען!"...

* *

*

דער קאמפף איז געוואָרן אַלעמאַל הייסער. זיי האָבען איהם אָנגעהויבען געבען נאָר ברויט און וואסער צום עסען, זיי האָבען צוגענומען פון זיין קאמער די ביכער, זיי האָבען אויפגעהאנגען אַ בלעך־שילד אויף זיין פענסטער, כדי ער זאָל נישט קענען אראָבקוקען אין הויף, — ער האָט אויף אַלצדינג געהאַט נאָר איין ענטפער — די דרייסטע געזאנגען. זיי האָבען איהם אריבערגעפיהרט אין ווייטסטען ווינקעל פון דער טורמע, אין דער ערגסטער, שמוציגסטער קאמער, אָהן לופט און אָהן ליכט, — זיין שטים האָט געבראָכען ווענט און געשפרייט זיך אין דער שטילקייט און געהויבען זיך ארויף אין דער הויך.

און דעמאָלט האָבען זיי איהם אַריינגעזעצט אין קאַרצער.

אַלט טאָג איז אין טורמע געווען שטיל, אויפ'ן נייטען טאָג, גאַנץ פריה, באַלד נאָך דער „פּאָווערקע", האָבען מיר ווייטער דערקענט די גוט־בעקאַנטע שטים, וואָס איז אונז אַלעמען געוואָרען אַזוי טייער און ליעב:

„פרייד און שטרעבען קום איך געבען,
לעבענס־לוסט און לוסט אין לעבען
אַלעמען צוגלייך" ...

III.

זיי האָבען בעשלאָסען איהם אַנצוטאָן קייטען.

ווען זיי זענען געקומען אין זיין קאמער, איהם צו פערשמידען, איז ער זיי געגאַנגען אַנטקעגען און מיט איין שטויס פון דער האַנט אַרויסגעשליידערט ביידע וועכטער מיט דעם שמיד, און ווען זיי האָבען גערופען צו הילף נאָך צוויי וועכטער און האָבען זיך אָנגעקלאַמערט אָן איהם פון אַלע זייטען, האָט ער שטום זיך געראַנגעלט מיט אייזערנער גבורה און נישט געלאָזט זיך נעהמען, און ווען עס זענען געקומען נאָך דריי סאָלדאַטען פון דער וואַך און איהם אָנגע־

הייבען שלאָגען מיט די פריקלאַדען, האָט ער ענדליך איבערגעריסען די שטילקייט און אויסגערופען מיט זיין מעכטיגען וואונדער-קול: „חברים, העלפט!“

און דאַן האָבען מיר אָנגעהויבען צו קלאַפּען.

געווען אַ וויסטער בית-עולם — געוואָרן אַ ברויזענדער גיהנם. געווען אַ שטילקייט פון טויט — געוואָרן אַ הילכיגער שטורם.

וואָס קראַכט דאָס און האַמערט און שמעטערט און פויקט? וואָס דונערט און קלינגט און צופּלט זיך און פּלאַצט? דאָס רייסט זיך צו פרייהייט דער מענשליכער גייסט — דאָס בייסט ער אין וואוט זיינע קייטען. די מוירען — די שטומע פערשלאָסענע רייה — זיי האָבען אַנטפּלעקט דעם פערבאָרגענעם סוד, זיי ריידען, זיי שרייען, זיי ברומען אין כעס, זיי ציטערן אַלע אין פיבער. עס רוישט און עס קנאַלט, און עס פאַלט פון דער הויך, עס שיט זיך אַ האָגעל פון אויבען אַראָב, עס שטירצען ווי פעלזען פון רעכטס און פון לינקס, עס שפּאַלט זיך די ערד אין געדרודער.

העי, ווי ס'קלינגען די שויבען אַרום און אַרום, ווי עס טאַנצט גאָר די תפיסה אַ ווילדען, אַ שכור'ן טאַנץ! הייסער ברידער, זאָל שמאַרצען די וואונד, העלער, רייגער זאָל ברענען דער בליק! איינמאָל לעבט מען — טאָ לעבט-זשע אַצונד!

מיין שכן איבער מיר האָט געקנאַלט אין דער טהיר מיט זיין טיש, און יעדער קלאַפּ איז געפאַלען לאַנגזאַם, ערנסט און מיושבדיג, ווי אַ גרויסער שווערער האַמער: איינס!.. איינס!.. און געבען איהם האָט דער זעכצען-יעהריגער „אַנאַרחיסט“ געפּויקט מיט די פויסטען לעבעדיג און לייכטזיניג: איינס, צוויי, דריי, איינס, צוויי, דריי! און אינמיטען האָט זיך אַריינגעחאַפּט עפּעס אַ הויזעריגער קרעכץ, ווי מען ברעכט האָלץ: דאָס האָט מען רעכטס פון מיר געבראָכען אויף שפּענדלעך דעם טיש און דאָס בענקעל, און די קאַטאָרזשאַנעס אַנטקעגען האָבען געקלאַפּט מיט די אייזערנע פיסלעך פון די בעטען איבער די רעהרען פון דער דאַמפּף-הייצונג און אָנגעזאַפּט דעם ליאַרם מיט אַ קלאַנג פון מעטאַל, און דאָס קלינגען פון צובראָכענעם גלאָז האָט אַלע ווילע אַרויסגעשפּריצט פון דעם אַלגעמיינעם האָר און זיך צושאָטען אויף קליינע פונקען...

און אינמיטען דערינען: באַך!!.. אויסגעשאָסען אין קאָרידאָר. ווי מיט אַ ריזיגער האַנט צוריסען אויף צווייען דעם גאַנצען ליאַרם.

איין סעקונדע שטיל—און ווייטער דאָס אַלטע געטומעל, און ווייטער אַמאָל: באַך! באַך! זיי שיסען! וואוהין? אין די קאַמערס? פון קאָרידאָר דורך די טהירען? קלאַפּט־זשע וואָס העכער! נישט אויפ־הערן, ברידער! נאָר היט אייך: שטעהט נישט אינמיטען. קלאַפּט־זשע, קלאַפּט־זשע, שטאַרקער, דרייסטער!...

עס רוישט און עס הילכט, און עס ברויזט, און עס קאַכט. וואָס איז דאָס? אַ טרומייט. אַ סיגנאַל. קופּערנע טענער פליהען, ווי גלאַנצענדיגע פיילען. היט אייך, חברים, קוקט נישט אין פענסטער, חברים!

אויפ'ן הויף שטעהט אַ שורה סאָלדאַטען און שיסט אין די פענסטער. קוילען דערלאַנגען דעם באַלקען, שפּרינגען אָב און פאַלען אַהנמעכטיג אַראָב.

און פּלוצים—שווערע טריט, זיכערע און פעסטע: איינס, צוויי, איינס, צוויי. ס'ציטערן די טרעפּ. סאָלדאַטען געהען איבער'ן קאָרידאָר. האַסטיג אַ קלאַפּ געטאָן די ביקסען אָן באָרען. שלעסער ווערן געעפענט...

VI.

... ס'איז נאַכט געוועזן.

ער איז געלעגען אין זיין קאַמער מיט אַ וואונד אין קאָפּ. מיר אַלע—געבונדען, יעדערער אין זיין שטייגעל אויף די קאַלטע ציגעל.

די זומער־נאַכט האָט אַרומגענומען די ערד מיט איהרע פער'כשופ'טע אָרעמס און געפלאַכטען פון בלימען־דופט און שטערן־שיי־איהרע זיסע חלומות, און אַריינגעקוקט צו אונז אין די קאַמערס מיטן ווייכע, ליעבע, פערגעבעלטע אויגען, און געגלעט אונזערע גליהענדע פנים'ער מיט איהר זאַנפטען אָטעם. שטיל איז געוועזן אויפ'ן הימעל און אויף דער ערד. אויבען איז געהאַנגען די זילבערנע לבנה, אונטען, אין שטאָדט, האָבען געברענט די ווייסע עלעקטרישע לאַמפּען און פון זייער שיין איז געשטאַנען איבער'ן שטאָדט אַזוי ווי אַ לויכטענדער וואָלקען, אויסגעוועבט פון ליכט־פאָדים און גלאַנצענדען שטויב. דאָרט אין שטאָדט, נישט ווייט, האָט דאָס לעבען

געפלאָסען איבער די גאַסען, פיעלפאַרביג, שנעל, ווי אין פיבער. דאָ, אַרום טורמע, איז געווען אַלצדינג רוהיג און שטיל און פערקלערט. אימיצער, לייכט ווי אַ חלום, האָט ארומגעשוועבט אין דער טונקעל-בלויער לופט, איינגעשלעפערט די פייכטע, פערמאַטערטע בלעטער, לאַנגזאַם געגליטשט זיך איבער די איינגעבויגענע זאַנגען, ארומגעוויקעלט מיט זיסע סודות די קעפלעך פון די בלומען און מיט אַ בעהאַלטענעם פחד זיך צוגעטוליעט צו דער וואַנט פון אונזער טורמע און געבליבען פערוואונדערט, פערשטאַרט.

שטיל איז געווען אין טורמע. קיין ליכט האָט נישט געברענט. קיין טריט האָט נישט געקלאַפט. נאָר פון צייט צו צייט פלעגט זיך הערען אַ שאָרך, ווי אימיצער רוקט זיך איבער דער ערד: דאָס האָבען די געבונדענע זיך געפרובט בעפרייען פון זייערע שטריק. אַ פאָר מאָל האָט אַ קלונג געגעבען אַ פערשטיקטער קרעכץ — און ווייטער אַלצדינג געוואָרן שטיל.

און פון דער שטילקייט האָט זיך אויפגעהויבען זיין ריינע, קלאָרע שטים און איז געשוואומען אין אַ ים פון טרויער און בענקשאַפט:

„עס וועט קומען אַ צייט, און די צייט איז נישט ווייט,
און פון מזרח, פון מערב, פון יעטווידער זייט
וועט ערהויבען זיך מעכטיג אַ וואַרימער ווינט,
און עס וועלן די חמארעס פערשווינדען געשווינד...“

און פון יענער זייט טורמע, פון צווישען די איינגעשלאָפענע גערטנער, פון צווישען דער דופטענדער פינסטערניש האָט איהם אָבגעענטפערט אַ קרעפטיגע, לויטערע, פרעהליכע שטים, און געדאַכט האָט זיך אונז, אַז זי קומט צו אונז פון דעם לאַנד פון אונזערע גאָלדענע חלומות און טראָגט אויף איהרע פליגעל אַ הייליגע בשורה:

„עס וועט קומען די צייט, יענע גאָלדענע צייט,
אָך, דו גלויב-זשע, מיין פריינד, אַז זי איז שוין נישט ווייט“.

און ביידע שטימען האָבען זיך אַרומגענומען און געטראָגען זיך איבער דער איינגעשלאָפענער וועלט און געזייהט וואונדערפולע נבואות, און עס האָט זיך אויסגעדאַכט: גאָט אַליין הערט זיך איין אין'ם ליעד פון זיינע קינדער שפעט ביי-נאַכט און שאָקעלט לאַנגזאַם זיין גרויען, אַלווייסענדען קאָפּ...

דאָרט, אויף דער פריי האָבען אונזערע חברים געוואַכט.

דריי מאָל.

דריי מאָל האָבען זיי זיך בעגעגענט אין זייער קורצען און שטורמדיגען לעבען.

דריי מאָל—דריי קורצע מאָמענטען.

ווען דער דיכטער וואָלט די געשיכטע פון זייער לעבען מיט גאָלדענע פעדים געוועבט, וואָלט ער אין דריי ערטער דריי טונקעל־רויטע, פורפור־גליהענדע שטיינער אַריינגעוועבט. וואָלט ער דאָס ליעד פון זייער לעבען אין אַ ליכטיגער סימפאָניע דערציעהלט, וואָלט די מוזיק אין דריי ערטער צו פייער־פלאַמען געוואָרען. וואָלט אַ טונקעלער שטראָם זייער לעבען געווען, פול געריוש און גערודער און פעלזען און גריבער אויף יעטווידער טריט, — וואָלט דער מאָרגענשטערן אין דריי פונקטען דאָס וואַסער גענלעט מיט זיינע העלע, האַלב־טויטע שטראַהלען, וואָס גליהען מיט האָפנונג און קוויקען דאָס האַרץ און קענען עס דאָך נישט דערוואַרימען.

דריי מאָל—אפשר דריי מצבות אויפ'ן וועג, דריי מצבות און אויף יעדערער אַנ'אויפשריפט: דאָ האָט אַ מענש געלעבט, און דאָס ברענענדיגע האַרץ זיינס אין אַ תהום פון שמערצליכען גליק געקיהלט, און ווייטער געפלאַקערט, און ווייטער געגליהט . . . ביז'ן סוף.

אין טורמע האָט ער זי דערזעהן דאָס ערשטע מאָל.

אין טורמע . . . קענט איהר די טורמע? גרויע ווענט און אייזערנע גראַטעס און בייזע וועכטער — מיינט איהר, אין זיי איז די שרעק? אין אַייך אַליין ליעגט זי בעהאַלטען, אין אַייך אַליין ליעגט זי און לויערט. הערט איהר נישט, ווי זי ריהרט זיך ביי אייך דאָרט טיעף—אויפ'ן דעק פון אַייער זעעל?

הערט זיך אײַן, צווישען רווישענדען לעבען, צווישען לעבעדיגע, פרעהליכע מענשען, אונטער דער ליכטיגער זון פרובט אַראַבלאָזען זיך אויף איין רגע טיעף=טיעף צו אײַך אין דער נשמה און בלייבט אַליין, פאַר זיך, אינגאַנצ'ן אַליין. בלייבט אַליין און הערט זיך אײַן— וועט ער אויפשטעהן פון דער טיעפעניש, דער בעהאַלטענער, דער אייביגער שכן אײַערער, און וועט זיך ריהרען, ווי נאַסע נעבעל=קנוילען איבער אַ זומפּ און וועט קוקען אויף אײַך מיט זיינע בלינדע, אײַז=קאַלטע אויגען.

אין טורמע... ס'איז דאָ ערגערס, ווי די שרעק אַליין.

ס'קומט אַ צייט, ווען די שרעק אַליין איז פאַר אײַך אַ גאולה.

גלאַט איז די טורמע. איהר קומט אַריין מיט אַ גאַנצער נשמה, מיט אַ פיעל=זייטיגער, פיעל=קאַנטיגער נשמה. די טורמע — זי וויל דאָס נישט לײַדען. וואָס קעהרען זיך מיט איהר אָן אַלע קאַנטען און אוןווינקלען פון אײַער נשמה—וואָס טויגען איהר די שײנע טעמפּלען פון אײַער נשמה? גלאַט דאַרפט איהר זיין, גלאַט און קיילעכדיג און ווייך! אזוי הייסט זי.

ווילט איהר נישט — קענט איהר זיך צוברעכען דעם קאָפּ אָן דער גרויער וואַנט און פטר'ן מיט אַ מאָל. איהר קענט זיך אויפהענגען אויף דער גראַטע פונ'ם פענסטער — אַ לײלעך דערצו איז שטענדיג פאַרהאַן — אָדער איהר קענט זיך איבערשניידען דעם האַלז מיט אַ שטיקעל גלאָז. איין מאָל פאַר אַלעמאָל: „איך קען דאָ נישט לעבען. סאיז מיר ענג!“.

אַזוי טוט טאַקי נישט איינער. אפשר זענען דאָס די שטאַרקסטע. און אפשר... שוואַכע קענען ווייניגער לײַדען. צי קענען זיי אויך ווייניגער פיהלען?...

דאָס רוב פּאַסען זיך צו. מען פיילט זיך צו, מען שניידט אָב די בולט'ע קאַנטען, מען פערגלעט די שאַרפע שפּיצען פון דער נשמה. מען פערוויקעלט זיך מיט דער וואַט פון געדולד. מען ווערט גלאַטער. מען פיהלט אַליין נישט, ווי מען ווערט גלאַטער. איינינע— אויף אַ קורצע צייט, איינינע — אויף לאַנגע יאָהרען, אפשר אויף אייביג.

מען מאַכט זיך אַ וועלט אין די פיער ווענט. אַ לעבען פון פיער איילען די גרויס. מען מאַכט זיך אַ געקינסטעלטע וועלט, אַ האַלב אויסגעטראַכטע; אַ פערגרעסערטע, ווי אונטער אַ מיקראָסקאָפּ.

און מען לעבט. אַ ברויזען שטויב ווערט אַזוי גרויס ווי אַ באַרג, און אַ שאָרך פון אַ האָר הערט זיך ווי דאָס קנאַלען פון אַ דונער. מען לעבט — מען קאָכט זיך און מען פרעהט זיך און מען צאָרנט און מען האָפט און מען האַסט אין די פיער איילען, אונטער'ן מיקראָסקאָפּ, אין אַ וועלט ווי אַ טראָפּען וואַסער די גרויס. וואָרום אַנדערש קען מען נישט לעבען.

און אַז איהר קענט זיך נישט איינלעבען אין אָט דער וועלט — הויבט איהר אָן צו בענקען. און בענקשאַפט — אָהן אַרבייט, אָהן קאַמפף — איז אַ סם.

און נאָך דער בענקשאַפט ווערט איהר רוהיג — די רוהיגקייט פון אַ מת. דעמאָלט מעג מען שוין גראָבען אַ קבר: געווען אַ מענש און פערפאַלען.

... ער, אין יענער צייט, האָט שוין געזונקען אַראָב. זיין ווילען איז געשלאָפען. זיין קאָפּ איז געווען מיד. שווער איז איהם געווען, נאָר דאָס איז נישט געווען די שווערקייט פון אַ שטיין, וועלכער שנייד'ט אייער לייב מיט זיינע שפּיצען — איהם האָט אַרומגענומען אַ ווייכע משא, ווי אַ הויפען זאַמד, וועלכער פערשיט אייך ביסלעכווייז, איין קערענדעל נאָכ'ן צווייטען, און פערשלינגט אייך און קריכט אַריין אין יעדען ווינקעלע, אין יעדען קנייטש פון אייער לייב, און בעגראָבט אייך לאַנגזאַם, איין קערענדעל נאָכ'ן צווייטען, איינס נאָכ'ן צווייטען, אָהן אַנ'אויפהער, אָהן רוה...

שווער איז איהם געווען, מיד איז געווען זיין קאָפּ. נאָר דאָס איז נישט געווען קיין מידיגקייט נאָך אַ שווערער אַרבייט. לעדיג איז געווען זיין מח, און די לעדיגקייט האָט געמאַכט מיד און מאַט זיין געדאַנק. ער האָט אויפגעהערט צו ווען, ער האָט אויפגעהערט צו האַסען, ס'האָט איהם אויפגעהערט ציהען און נאָגען מיט אַ שאַרפען וועהטאָג. וועה האָט איהם געטאָן, נאָר דער וועהטאָג איז אויך געווען אַ טעמפּער, אַ גרויער און אַ לאַנגזאַמער, ווי די גרויע געדאַנקען, וואָס פלעגען קריכען אין זיין לעדיגען מח.

קיין איינציגער העלער געשריי פלעגט נישט אַרויסרייסען זיך פון זיין ברוסט, קיין איינציגער העלער שטראַהל פלעגט נישט לייכטען פאַר די אויגען, קיין איינציגע טרער פלעגט נישט פאַלען, ווי בליי אויף זיין ברוסט און נישט גליהען מיט פייער.

אַ מענש האָט געזונקען, געגליטשט זיך, געזונקען, לאַנגזאַם,

אַראָב און אַראָב. ערגיץ אַהין, וואו ס'איז פינסטער און שטיל, געזונקען, געגליטשט זיך אַראָב.

און דעמאָלט האָט ער זי דערזעהן.

זי האָט געקוקט פונ'ם פענסטער — פון אויבערשטען שטאָק. געקוקט ווי ער געהט אויפ'ן „שפּאַציר". יעדען טאָג פלעגט ער געהן אויפ'ן שפּאַציר. אויף און אָב אין שמאָלינקען שטייגעל. אויף און אָב. פון דריי זייטען דריי גרויע ווענט און פון הינטען דער וועל-טער. שטיל און גרוי. נאָר פון אויבען פלעגט קוקען אַ שטיקעלע הימעל. אַ דריי-עקעדיג שטיקעל, און אַמאָל פלעגט דאָרט ליעגען אַ וואָלקענדעל, וויים ווי דער שניי, און זיך טוליען צום בלויען גע-צעלט. און אַמאָל פלעגט עס זיין ווי פערצאָרענט און קוקען אַראָב מיט אַ קעלט. נאָר דעם הימעל האָט ער נישט געזעהן, דעם קאָפּ צו דער ערד, מיט געמאָסטענע טריט, פלעגט ער שפּאַנען און שפּאַנען, און אַלץ עפּעס טראַכטען, אַ לאַנגס, ווי די נעכט פון אַ קראַנקען, אַ גרוי'ס, ווי אַ וועג אינ'ם מדבר. געשפּאַנט אַלץ, גע-טראַכט, און געשפּאַנט און געקלערט און געקוקט צו דער ערד אויף די גרויע פיער-קאַנטיגע פּליטעס—און זיי אויך נישט בעמערקט.

איינמאָל האָט ער דערהערט דעם וועכטער'ס שטים.

— דו, פּריצ'טע, זיי מוחל, געה אַראָב פונ'ם פענסטער, אז נישט...

ער האָט אויפגעהויבען זיין קאָפּ און זי דערזעהן, פון דע-מאָלט אָן פלעגט ער זי זעהן אויפ'ן שפּאַציר יעדען טאָג.

ווייך איז געוועזען איהר בליק, ווי די האַנד פון אַ מאַמען, ווען זי גלעט דעם קאָפּ פון איהר קראַנקען קינד. ווייך און טרויעריג און טיעף. און געדאַכט האָט זיך איהם, אַז דאָס קלינגט פון אַ האַר-פּע אַ סטרונע אין דער שטילער נאַכט, צווישען הימעל און ערד, אין דער הויך; און עס שווימען די טענער, ווי קלאָרע קריסטאָלענע טרערען, און גליטשען זיך שטיל אויף דעם תהום פון דער נאַכט, און גלעט'צען אין האַלזען די שוואַרצע, פערטרויערטע בוימער ביי'ם ברעג פונ'ם טייך, און שימערן לייכט, ווי די ערשטע דערשראָקענע שמייכלען פאַר-טאָג...

ווייך איז געוועזען איהר בליק און פול מיט רחמנות, און אַ שטראַל האָט געלויכטען אין איהם.

זי האָט געקוקט. און געדאַכט האָט זיך איהם, אַז אַ פריינד איז געקומען צו איהם פון דאָרט, פון דער פרייער וועלט, און אַרויפגעלעגט זיינע וואַרימע הענד אויף זיינע אַקסלען און מיט ליעב־שאַפט אַריינגעקוקט אין זיינע אויגען טיעף־טיעף, און גערעדט מיט אַ זאַנפטער און מוטיגער שטים:

— קוק זיך אום, זעה נאַר, וואָס ס'איז געוואָרען פון דיר. דו ביזט יונג. דו ביזט שטאַרק. און דיין וועג—ער איז ווייט, ער איז ברייט און ער פיהרט פון דעם פינסטערן קבר אַרויף אין דער הויך, און ס'בעלויכטען איהם בליצען. שטעה־זשע אויף! זיי אַ מאַן! הער זיך איין, ווי עס ריהרט זיך דאָס לעבען אַרום און אַרום, ווי עס שפּראָצט און עס בליהט אויף די ווּסטע, פערשאָלטענע פעלדער. זיי שטאַרק. און פערגעס נישט—מיר אַלע, מיר וואַרטען אויף דיר. טרייב די שאָטענס—דער טאָג איז שוין נאָהענט.

זי האָט געקוקט פון איהר פענסטער. און ביסלעכווייז האָט אָנ־געהויבען צוגעהן ביי איהם אין האַרצען דער טעמפּער וועהטאָג, ווי ס'צוגעהט דאָס אייז אינ'ם אָטעם פון פריהלינג. דער מענש האָט דערפיהלט זיין נשמה. אַ וואַרימער רעגען, אַ לעבעדיגער, אַ דערקווי־קענדער, האָט זיך אויסגעגאָסען אויף דער פערטריקענטער ערד, און די ערד איז צו זיך געקומען. גרינע שפּראָצונגען פון האָפנונג האָבען זיך גענומען דערהויבען פון איהר שוים. ערגיץ ווייט האָט אַ רעגענ־בויגען בעפּוצט דעם ראַנד פונ'ם הימעל... ערגיץ ווייט האָבען כּרובים געזונגען שירה.

* *

*

דאָס אַנדערע מאָל האָבען זיי זיך בעגעגענט אויפ'ן פּאָגראָם. זיי ביידע זענען געווען אין דער זעלבסט־שוץ.

די שטאָדט האָט געברענט. אויבען האָט די רויטע זון זיך געבאָדען אין אַ ים פון שטראָמענדיגער היץ, און דער הימעל איז געלעגען אַ ווייסער, אַ צוגליהטער, אַ ציטערדיגער, ווי אַ בלעך. אונטען האָט די שטאָדט זיך געוואָרפען אין קאָנוואולסיעס און דאָס פייער—אַ ווילדע, אַ שכּור'ע חיה — האָט געשפּרייזט מיט האַסטיגע טריט איבער איהרע צעוואָרפענע אברים, און אַריינגעגראָבען די רויטע

קראַלען טיעף אינ׳ם לייב פונ׳ם קרבן, און געריסען, געצופט און געביסען מיט שאַרפע ציינער, און פרעהליך געהודזשעט, געברומט און געשפּיעגען אַרום און אַרום מיט סנאָפּעס פון פונקען, און געקוקט צום הימעל, אַרויף, מיט מוטנע, פערנעבעלטע אויגען פון אַ היציגען קראַנקען.

די שטאָדט האָט געברענט. און וויל ס׳האָט קיינער נישט געלאָשען דאָס פייער, און וויל ס׳איז געווען אין מיטען העלען טאָג, ווען די זון האָט געשיינט, און וויל די סאָלדאַטען זענען געווען אָנגעטאָן אין ווייסע ריינינקע העמדלעך, ווי יום־טוב׳דיגע, און די מענשען נעבען זיי האָבען אַלעמאָל אויסגעשריען עפּעס אַ פרעהליכעס, וואָס קיינער האָט נישט פערשטאַנען, נאָר אַלע האָבען עס געפיהלט, און וויל די הייזער זענען געשטאַנען אַזוינע אונטערטעניגע, געהאָרזאַמע, אויסגעצויגענע, און געוואַרט, ביז דאָס פייער וועט צו זיי צוגעהן און זיי אָנצינדען, ווי אַ ליכט, — דעריבער האָט זיך אויסגעוויזען, אַז מען פייערט דאָ עפּעס אַ פרעהליכען יום־טוב, אַן׳אויסערגעוועהנליכען, וואָס אַלעמען מאַכט ער שכור מיט דעם ווין פון זיין פרייד. און עס פלעגט אויסקומען ווי עפּעס אַן׳איבעריגע, אַ פערדריסליכע זאַך, ווען אַן׳אַנגסט־געשריי פלעגט פלוצלונג דורכלעכערן די לופט און אַ בליין געבען, ווי אַ שאַרפער מעסער. און ס׳איז געווען אַזוי נאַטירליך, וואָס די סאָלדאַטען ציעלען זיך מיט די ביקסען אַהין, וואו מען שרייט, — און די קוילען לעכערן האַסטיג די ווענט און די פענסטער און זוכען־אויף די פערבאָרגענע שרייער: ווי דען אַנדערש? וואָס שטערען זיי, אָט די שרייער, דעם יום־טוב? וואָס ווילען זיי דאָ?

פרעהליך און אויסגעלאַסען האָט דער יום־טוב געטאַנצט אין די גאַסען, געקוקט מיט פערפלאַמטע אויגען, געברומט מיט אַ זודיגער תאוה, געאָטעמט שווער און היים מיט אַ פער׳סמ׳טען אומריינעם אָטעם, געהויבען די פערפלעקטע קליידער און געמאַכט אונפערשעמטע העויות, געוואָרפען זיך ווילד, געדרעהט זיך, געטאַנצט און געדרעהט זיך אַ שכור׳ן טאַנץ אין די גאַסען.

די שטאָדט האָט געברענט. דאָס פייער האָט זיך גערוקט, ווי אַ מחנה צורייצטע הינט, געוואָרפען זיך אויף רעכטס און אויף לינקס, געביסען מיט שאַרפע ציינער און גערוקט זיך ווייטער און ווייטער.

און פאַר דעם שטראָם פון פייער איז געגאַנגען אַן׳אַנדער

מחנה—א שווארצע, צורודערטע מחנה פון מענשען. בלאס און דערשראָקען פלעגען זיך צוביוגען די הייזער צו דר׳ערד, ווען עס פלעגט צו זיי צוגעהן די דאָזיגע מחנה, און די פענסטער מיט די בלינדע לאָדען פלעגען קוקען מיט א שרעק און מיט א חניפה׳דיגען רחמנות-פנים, ווי איינער רעדט: האָט רחמנות! האָט רחמנות, איהר זענט דאָך מענשען! האַסטיג, אָהן אנ׳אָבהאַלט האָט געגאָסען זיך דער שטראָם, געדווישט און געברומט און גערוקט זיך אַלץ ווייטער. אָט איז שוין נאָהענט. טראַך! אויסגעקלאַפט די שויבען. טראַך, טראַך! די טהיר געפלאַצט און צובראָכען אויף שטיקלעך. מענשען קריכען, ווי שווארצע הייזשעריגען, דורך די פענסטער, דורך די טהירען, דורך אַלע לעכער. טראַך! עס קראַכט און קנאַקט און קלינגט אין הויז. עפּעס רוישט, עפּעס רייבט זיך און טופּעט, פּונקט ווי א גרויסע בלינדע חיה וואַרפט זיך אין אנ׳ענגען צימער. עפּעס טוט מען אַזוי פלייסיג — דאַכט זיך א נויטיגע, א וויכטיגע אַרבייט. די ווענט ציטערן אין א פערבאָרגענער אויפרעגונג, די ערד וויעגט זיך און הויבט זיך און פאַלט. ערגיץ גיסט זיך וואַסער. ערגיץ שיטען זיך שטיינער. וואָס איז דאָס? פלוצלונג שטיל. צי דאַכט זיך דאָס? ניין, נאָך אַמאָל. א הייסער געשריי, א שניידענדיגער. דאָס קראַכען און קנאַלען ווערט שטיל. ווי אָבגעשניטען. און אין דער שטילקייט גיסען זיך און הויבען זיך געשרייען פון וועהטאָג און פיין. שריי נישט, מוטער, שריי נישט, עלענדע מוטער, אויפ׳ן טויט פון דיינע קינדער! שריי נישט, יונגע, בליהענדע פרוי, אויפ׳ן ראַנד פונ׳ם אָבגרונד. שריי נישט, פרעה נישט דאָס האַרץ פון דעם שונא. און דו, אַלטער, גרייז-גרויער זיידע, וואָס וויינסטו. שטילער, קיינער וועט נישט הערען!...

די תאוה צוגליהט זיך און ברומט מיט פערשטיקטע קולות, תאוה צו בלוט, תאוה צו מענשליכען קערפּער. אויגען אָנגעצונדען אין פיבער. הענד שטרעקען זיך אין שטאַרקען קראַמפּף.

דער שטראָם גיסט זיך ווייטער. פון די פענסטער שפּאַרט שוין א געדיכטער העל-גרויער רויך, א קנויל נאָך א קנויל, און פליהט אַרויף אין לאַנגזאַמע וועלן. פייער-צונגען לעקען די ווענט.

... אין א שמאָלען געסעל, דאָרט, וואו דאָס געסעל גיסט זיך אַריין אין דער ברייטער גאַס, איז געשטאַנען א הייפעל יונגע מענשען פון דער זעלבסט-שוץ. און אויף דער ברייטער גאַס, אַנטקעגען

נעסעל, זענען געשטאַנען סאָלדאַטען און גראָמילעס. שוין צוויי מאָל האָט מען זיך געפּרובט אַריינרייסען אין געטעל פון דער ברייטער גאַס, און שוין צוויי מאָל האָט די אָנפאַלער בעגעגענט אַ האָגעל פון קוילען און זיי האָבען זיך געמוזט אָפּרוקען געשווינד. און אַזוי איז מען געשטאַנען איינער קעגען צווייטען שוין אַ שטיק צייט. די גראָמילעס האָבען גערעכענט, אַז די זעלבסט־שוץ איז זעהר גרויס, און האָבען דעריבער נישט געוואַגט אויף אַ נייעם אָנפאַל. די בעוואָפענטע גרופּע אין געסעל האָט געהאַט וועניג געוועהר און וועניג מענשען, נאָר איהר אָרט האָט זי נישט פערלאָזען. אַזוי זענען געשטאַנען דיביידע לאַגערן איינער געגען צווייטען, נישט זעהענדיג איינער דעם צווייטען פון הינטער די הייזער און פּאַרקענס, נאָר גרייט אויף אַן אָנפאַל יעדע מינוט.

אין געסעל איז געווען וואונדערליך שטיל. די זון האָט געפלאַקטען שלייערס פון דינינקע גאָלדענע פּאָדים און געשפּרייט זיי איבער דער לופט. אַ ליעבע וואַרימקייט האָט זיך צוגעטוליעט צו דער ערד און געגלעט זי מיט אַ צערטליכער האַנד. און פון הינטער'ן פּאַרקען האָבען גרינע בוימער זיך אַריבערגעבויגען און געלעגט אויף די שטיינער אַ נעץ פון ציטערדיגע שאָטענס.

שטיל איז דאָ געווען. שטיל און לעדיג. אין דער פינקעלדיגער וואַרימער לופט האָבען ריחות פון בלומען געשוועבט. ערגיץ נאָהענט האָט אַ פויגעלע געפּישטשעט. פון דער־ווייטענס פלעגט זיך לאָזען הערען יעדע ווייל אַ קנאַל פון אַ ביקס, און עס פלעגט דערמאָנען אָן די יענער אינ'ם טיעפען וואַלד, ווען זיי שפּאַנען אין אַ זומער־טאָג צווישען גרינע שאָטענס און עס קלינגט זייער שאָס איבער באַרג און טאָל..!.

אויף אַ הויפען שטיינער איז געזעסען די זעלבסט־שוץ און געוואַרט.

ס'איז שוין שפּעט געווען. שוין באַלד נאַכט. וואָלקענס רויך קומען שוין אַלעמאָל נעהענטער פון אַ צווייטער זייט. פייער־פלאַמען הויבען זיך אַרויף, קלאָר און ריין, און די זון נעהמט זיי דורך מיט אַ רויטליכען גלאַנץ. קולות רייסען שטאַרקער די לופט. ס'איז שוין נאָהענט...

הינטער'ן פּאַרקען האָט אַ קינד געוויינט. איינס אַליין, צווישען גאָרטען, צווישען בייטען בלומען, צווישען גרינע גראָזען האָט אַ קינד

געבלאָנדשעט און נעטראָגען אין די גרויסע אויגען אַלע טיפע וועל־טען פונ׳ם טויט־שרעק. איינס אַליין. ווי אין פעלד. פערלאָזען. פון די בלאַסע ליפען קייקעלט זיך מיט טרויער: „מאַמע!“ און די זון פון אויבען גלעט דאָס מידע קעפעל און עס קלינגט מיט טרויער אַלץ דער איינער צוריף: „מאַמע!“—יאָ, וואו איז דיין מאַמע, קינד מיינס עלענדס, וואו האָסטו פערלאָזט זי אין דעם טאָג פון צאָרען?

... און דער שטראָם האָט זיך שוין אָנגערוקט אויף דעם שטיי־לען געסעל פון רעלטס און פון פאָרענט. אָט זענען זיי שוין. קולות שרייען, ברומען. שטיינער פליהען. ביקסען קנאַקען. זיי רוקען זיך, זיי איילען, זיי קומען. זיי ברעכען דעם ברוק און האַגלען מיט שטיי־נער, זיי צינדען שוין דעם פאַרקען, זיי קריכען ארויף אויפ׳ן דאך. היט זיך! זיי זענען אָנגעפאַלען אויף די פאָדערשטע און טרעטען שוין צווי מיט די פיס. בלוט שפריצט אויפ׳ן אלטען פאַרקען. בלוט אויף די שטיינער. היט זיך! היט זיך! אַ ראָטע סאָלדאַטען געהט פון דער ברייטער גאַס. דער פויק קלאַפט אונרוהיג: איינס־צוויי־דריי, איינס־צוויי־דריי! ראַטעוועט אייך!...

די זעלבסט־שוץ האָט אָבגעטראָטען. ער און זי זענען געלאָפען צוזאַמען. אריבערגעקראָכען איבער צוימען, געלאָפען דורך ברענענ־דיגע גאַסען, אויסגעמיטען די פליהענדיגע קוילען, געזוכט און נישט געקענט געפינען די חברים. און די גאַנצע צייט איז אימיצער, אַ גרויסער און אַ פינסטערער, זיי נאָכגעגאַנגען מיט ברייטע טריט און געאָטעמט זיי אין נאַקען מיט אַ שווידערליכער קעלט, פון וועלכער דאָס בלוט האָט געגליווערט אין הארצען, און געצופט זיי פאַר די קליידער און נישט אָבגעטראָטען, און גערעכט האָט זיך: אָט אָט וועט ער זיי אַרומנעהמען פון הינטען אַרום און זיי צודריקען צו זיין קאַלטער ברוסט און דערשטיקען...

זיי זענען געלאָפען. ווען ס׳איז נאַכט געוואָרן, און פון אַלע זייטען איז דער וועג פאַר זיי געוואָרן פערשטעלט, זענען זיי אריין אין אַ לעדיגע הויז און בעהאַלטען זיך אין אַ ווינקעל. און ווען דער הויף איז געוואָרן פערפלייצט פון רויבער און שטיינער האָבען אָנגע־הויבען פליהען דורך די שויבען, זענען זיי ארויף אויפ׳ן צווייטען שטאָק און פון דאָרטען געשאָסען דורך די פענסטער. און ווען ס׳איז אויסגעגאַנגען ביי זיי די קוילען, זענען זיי ביידע ארויפגעקראָכען אויפ׳ן בוידעם און געבליבען זיצען אין דער־פינסטער.

און אַזוי זענען זיי געזעסען און זיך צוגעהערט, ווי עס וואַיעט און רייסט זיך אונטען די צוריצטע באַנדע.

אויפ'ן בוידעם איז געווען פינסטער און שטיל און פערדומפּען. עפּעס ווי צוקאָשמעטע שאָטענס האָבען זיך געשאָקעלט און געוויגט אין דער־פינסטער. עפּעס ווי ווייטע לאַנגע הענד האָט דאָס פינסטערניש אויסגעשטרעקט אַרום און געטאַפּט שטילערהייד. פונ'ם אַנדערן עק בוידעם האָט זיך אָנגעהויבען אויסשפּרייטען אַ דינער רויטליכער פּאַס: פון דאָרט האָט בעהוטזאַם אַריינגעקוקט די רויטע נאַכט. ערגיץ, גאָר נאָהענט, האָט אַ קנאַל געגעבען, ס'האָבען טריט שוין געהילכט אויף די טרעפּ.

און פלוצלונג האָט ער דערפיהלט, אַז זי האָט איהם אָנגעהאַפּט פעסט פאַר'ן האַנד, און אַ שעפּטשענדיגע הייסע שטים נעבען זיין אויער האָט געשליידערט ווערטער אין דער טונקעלער, ריהרעוודיגער שטילקייט:

— הער זיך איין! אָט האָסטו דעם מעסער... דו ביזט שטאַרקער. — אַז זיי וועלן קומען... כ'האָב אַליין געוואָלט — האָב איך מורא, כ'וועל נישט קענען... זעה־זשע, זאָג מיר צו. זיי קיין פּרוס נישט! נאָר נישט אַ לעבעדיגע אין זייערע הענד... שווערזשע מיר...

און האָט איהם האַסטיג געדרוקט אין האַנד דעם מעסער. אונטען האָבען טריט שוין געהילכט.

* *

*

דאָס לעצטע מאָל האָבען זיי זיך בעגעגנט דעם ערשטען מאַי.

פון דער גאַס האָט מען איהם אַריינגעטראָגען מיט אַ וואונד אין זייט. מ'האָט אויף גיך איהם פערבונדען די וואונד און אַוועקצוגיפזוכען די אַנדערע פערוואונדעטע.

ער איז געבליבען אַליין. די וואונד האָט שוין אויפגעהערט שמאַרצען. נאָר אַ שטראָם פון היץ פלעגט זיך אַלעמאָל גיסען איבער'ן קערפּער פון אויבען אַראָב, און דער קאָפּ האָט זיך געדרעהט. אַ פּנים דעריבער, ווייל ער האָט אָנגעוואָרן אַ סך בלוט.

די שטוב איז געווען אַ פרעמדע. אין צימער איז קיינער נישט

געווען. דורכ'ן אָפּענעם פענסטער האָט אַ ווינטעלע זיך אַריינגעגנב'עט און געריהרט זיינע פּייכטע האָר. פונ'ם וואַנט האָבען בילדער געקוקט מיט פערוואונדערטע אויגען. און אין ווינקעלע אין אַ בלומען־טאָפּ זענען בלומען געשטאַנען און שטיל געשאָטען אויף דער ערד זייערע סאַמעטענע בלעטעלעך, אַ בלעטעל נאָך אַ בלעטעל. ס'איז געווען שטיל.

דער קאָפּ האָט זיך געדרעהט. די אויגען צו שווער. ס'ווילט זיך שלאָפען. ניין. דאָס איז נישט קיין שלאָף. עפּעס קומט יעדע ווײַלע צו פליהען אַ ליכטיגער וואָלקען און וויקעלט אַרום דעם קאָפּ. דער קאָפּ ווערט גרויס, און עס ווערט אַרום איהם אַזוי ווייך. צי דאַכט זיך דאָס איהם? צי חלומ'ט זיך דאָס?

וואָס איז דאָרט? מענשען געהען, יונגע, שענע. שטאַרקע, שענע מענשען. וואוהין געהט איהר? צו דער זון, צו דער העלער זון. אַלץ אַרויף, אַרויף. פאָהנען פלאַטערן, רויטע, ליכטיגע, וואונדערבאַרע פאָהנען. עפּעס גלאַנצט. מיינט איהר, ס'שיינט די זון? אָדער אפשר שטראַהלען דאָס די אויגען? — וויפיעל מענשען. אַלע יונגע. און זיי זינגען. צי דאָס שפּיעלט גאָר פון דער־ווייטענס די מוזיק? אָדער אפשר זינגען דאָס די רויטע פאָהנען אין אַ קרוין פון ליכט? העל זענען די קליידער און צאַרט די נשמות און לויטער דער הימעל פון אויבען... זייט מיר געגריסט, מיינע ליעבע, זייט מיר געגריסט פון דער־ווייטענס!...

„הימעל און ערד וועט אונז הערען,
„עדות די ליכטיגע שטערען,
„אַ שבועה פון בלוט און פון טרערען...

עס דרעהט זיך דער קאָפּ? וואָס איז דאָס עפּעס אַזוי קאַלט געוואָרען? צי האָט די זון זיך אין טרויער פערוויקעלט דעם פּנים? צי האָט אויפגעעפענט דער אָבגרונד זיין מויל?

דאָ אין שטוב איז שטיל. די בלומען אין ווינקעל שיטען זייערע ווייכע בלעטעלעך, אַ בלעטעל נאָך אַ בלעטעל. די ווייסע פאָרהאַנגען וויעגען זיך לאַנגזאַם. די ווייסע טהיר קוקט שטרענג, פונקט ווי זי ווייסט אַ סוד און וויל איהם נישט זאָגען.

אָט האָט ווייטער אָנגעהויבען זינגען עפּעס אַזוי זיס. ס'ווילט זיך אויפהויבען און אַהינקשוימען אויף די חוואַליעס פון געזאַנג. זיך אַוועקלעגען און גליטשען, און שווימען, זיך הוידען און שווימען

פאמעליך אלץ ווייטער און ווייטער. שטילער. נישט אזוי שטארק. זאל די חוואליע שטיל זיך גיסען, זאל זי פליסען רוהיג, צערטליך, זאל זי וויעגען, זאל זי גלעטען מיט איהר ווייבען, זאנפטען אטעם...

„הימעל און ערד וועט אונז הערען,

„עדות די ליכטיגע שטערען...

עס דרעהט זיך דער קאפ...

זי עפענט די טהיר און געהט אריין. זי לעגט אוועק אויפ'ן טיש א פאק מיט וואש און באנדאזשען.

מיד איז זי. בלאס דער פנים. די שווארצע אויגען קוקען איננוועניג אין זיך אריין און זעהען דארט עפעס א גרויס'ס, אנ'אונגע־הויערס. די ליפען שעפטשען עפעס פאר זיך, און ער הערט נישט וואס.

זי זעצט זיך אוועק נעבען בעט. זי זיצט און טראכט, פונקט ווי זי וויל זיך עפעס דערמאנען און קען נישט. זי איז מיד. טויט־מיד. דורך איהרע פינגער לייכט זיך דורך די זון, אזוי דין זענען זי.

זי לעגט ארויף איהר האנד אויף זיין גליהענדען שטערן. ער פיהלט: די האנד איז קאלט ווי אייז.

וואס איז דאס? גרויסע ליכטיגע טרערען פאלען פון איהרע אויגען אויף די הענד, קייקלען זיך און פאלען. די ליפען שעפטשען: „פריינד, ליעבער, טייערער פריינד!"

זי האט אנגעבויגען דעם קאפ צום קישען און חליפעט, און עס ווארפט זיך איהר גאנצער קערפער פאר איינגעהאלטענעם געוויין.

שטילער, טייערער, צערטליכער פריינד. וויין נישט. ס'איז היינט יום־טוב. אונזער ליכטיגער, יונגער יום־טוב. זיי געהען, ארויף, צו דער זון, צו דער העלער זון. אלץ ארויף, ארויף. זיי זענען מונ־טער און יונג. וויין נישט...

אין שטוב איז געווארן נאך שטילער. די ווייסע פארהאנגען הענגען גלייך, ווי פער'חלומ'ט. די בלומען שטעהן לאנגזאם זייערע בלעטעלעך.

וויין נישט.

„הימעל און ערד וועט אונז הערען,

„עדות די ליכטיגע שטערען,

„א שבועה פון בלוט און פון טרערען.

מיר שווערען!...

שטאַרק, ווי דער טויט.

(נישט קיין אויסגעשפּראָכענע געדאַנקען).

... ס'אַראַ רעש אין גאַס. ס'אַראַ שטראָם פון מענשען. יונגע אויך. אַ סך יונגע. אָט דער סטודענט געהט און רעדט עפּעס אַזאַ לעבעדיגס צו זיין חבר'טע און זי שאָקעלט לאַנגזאַם מיט איהר קאָפּ. צוויי יונגלעך דורכגעלאָפען, האַלטענדיג זיך פאַר די הענד. אָט געהט אַ מיידעלע, פונקט ווי מיין רבקה'לע. אַ בלאָנד קעפּעלע אונטער אַ ברייטען הוט, אַ יונגער פרישער פּנים און אַ רעמעל פון ליכטיגע האָר, און אין די הענד אַ פּעקעל נאָטען,—אַקוראַט ווי יענע ביי'ם געזעגענען זיך, נאָר ביי רבקה'ן איז דעמאָלט אין האַנד געווען נישט קיין נאָטען, זי האָט געהאַלטען איהר היינע'ן, וואָס איך האָב איהר געשענקט צו איהר 15-טען געבורטס-טאָג.

— ווען וועסטו קומען אַהיים?

יאָ, ווען וועל איך קומען?... אַהיים קומען?

. . . .

ס'אַרא רעש. די לאָמפּען ברענען היינט עפּעס מאָדנע ליכטיג. עפּעס ווי זיי ווילען פערגיסען די גאַנצע וועלט מיט ווייסען ליכט. און די מענשען ריהרען זיך אַזוי געשווינד. אַפּנים פון דעם ליכט האָבען זיי אַלע אַזוינע בלאַסע געזיכטער. פערקוקסט זיך אויף אַ ווילע, קומט דיר אויס, אַז זיי יאָגען זיך איינער נאָך דעם צווייטען, און איילען, און לויפען, און קענען נישט דעריאָגען, און קענען נישט רוהען אַ רגע. דעם ערשטען מאָל זעה איך דאָס היינט: מענשען אָהן שאָטענס. וואו זענען די שאָטענס? יאָ, שאָטענס? אָט דאָרט, אַבי=

סעלע ווייטער, שטעהט אַ בוימעלע ביי אַ הויז, פאַלט פון איהם י' אַ שאָטען, און דאָ—דאָ איז אַזוי ליכטיג, נישטאָ גאָר קיין שאָטענס' ... פון וואָס=זשע טראַכט איך? האַ? כ'האָב זיך שוין ווייטער געוואָלט פערטראַכטען. שטענדיג טרעפט דאָס זיך אָבער מיט מיר: זילסט זיך האַלטען אין די הענד און פערפליהסט, כ'ווייס אַליין נישט וואוהין. לאָמיך בעסער קוקען אַרום און אַרום. כ'זאָל איהם נאָר נישט פערפעהלען. ניין. ער געהט אָט דאָ, געבען דעם הויז, אַלע אָבענד אַרום אַכט. ער זאָל נאָר זיין קינד מיט זיך נישט פיהרען... דאָנערשטאָג געהט ער שטענדיג אַליין.

. . . .

ווער איז דאָרט? כ'וואָלט געמעגט שווערען—ס'איז רבקה'לע. נאָר ניין, ווי קומט זי אַהער? האָט זי אפשר עפּעס דערפיהלט היינט? „זי ווייסט וואָס איך טראַכט” האָט זי געזאָגט, און די ליפּען האָבען זיך געקנייטשט ווי פון אַנ'איינגעהאַלטענעם געוויין, און די אויגען זענען געוועזען פייכט. „כ'זאָל זי מיטנעהמען מיט זיך!” ס'אַ נאַריש קינד. וואָס וועט זי דאָ טאָן? ניין. זי ווייסט נישט גאָרנישט. איינמאָל טרעפט, אַז איך בין אונרוהיג?

... ווער קוקט דאָס אויף מיר? אַ! כ'בין גאָר ווי נישט אין זיך. געמיינט אַ שפּיאָן. און דאָס קוקט גאָר דער גולם פונ'ם שויפענסטער. ווי קומט ער אַהער? כ'האָב איהם גאָר ביז אַהער נישט געזעהען. ס'אַ נאַרישע צורה. ווענסעלעך, ווי ביי שישקעוויטש'ן דעם נאַדזיראַטעל, און אַנ'אָנצוג אַ שפּאָגעל נייער. און ער בויגט זיך— אַ מין העפליכקייט. האָטש באַלד צום טאַנץ.

מען קוקט אָבער פאָרט. לאָמיך זיך איינקוקען אין עולם. מסתמא נישט אומזיסט. ניין. דער אַלטער נישט—דאָס איז אַ פּשוט'ער משינאַווניקעל: אויסגעטרונקען אַ גלעזעל משקה און געהט זיך צו זיין אַלטיטשקער אַהיים. דער בחור'ל אויך נישט: ער איז מיר צו שען אָנגעטאָן און אויפ'ן קיטעל באַמבעלט זיך אַ מגן=דוד. דער פוהרמאַן דאָרט אַנטקעגען? ביי „די לייט” זענען גוטע פערד און גוטע שלי= טען, און דער איז אָבגעריסען קריעה=בלואה. אַהאַ! אָט איז ער! ער מיינט, כ'וועל איהם נישט דערקענען. אָנגעטאָן אַ גרויע היטעל און פערקויפּט, כלומר'שט, שוועבעלעך מיט טאַבאַק. אַזאַ גולם, וואָס קוקט ער אויף מיר? דעם ערשטען מאָל?

מילא. מורא האָבען איז נישטאָ וואָס. ער געהט ערשט, דער

שוטה, מיר נאָכקוקען. ער וויל ערשט געוואָהר ווערען, וואָס איך קלער צו טאָן. היינט, הייסט עס, האָט ער מיר נאָך נישט בדעה צו נעהמען. זאָל ער קוקען. נאָך אַ פיערטעל שעה העלסטענס. נאָכדעם... מעג ער שוין קומען צו־לויפען. אָבער, וואָס פאַר גלאָמפען עס זענען די אַלע חברה!

. . . .

עס שפּיעלט מוזיק. אַזוי טרויעריג און זיס. ס'איז מסתמא ביי פּרישמאַנ'ען אין רעסטאָראַן. פּאַראַיאָהרען דאָרט מיט דוד'ן געזעסען בעת'ן שטרייק, און יאַן דער מאַשיניסט האָט זיך אַזוי צוהיצט, אַז ער האָט צובראָכען אַ גלעזערן טישעל. וואו איז ער איצט, דער יאַן? דוד האָט געזאָגט, אַז ער האָט עפּעס אין אימיצען געשאָסען. זאָל דאָס זיין אמת? אַזאַ ווייכער מענש און אַזוינע סאַמעטענע בלויע אויגען. „אַ קינד ווי אַ שד" האָבען מיר איהם גערופען.

... ס'אַ טרויעריגער נגון, איך קען אפילו די ווערטער:

ס'הערט זיך פון ווייטען אַ פייגעלע זינגט,

ס'וויינט און צוגיסט זיך, און יאָמערט, און קלינגט.

וואו האָב איך איהם געהערט? יאָ, דאָ נישט לאַנג זענען געקומען צו רבקה'לען איהרע חבר'טעס און געזעסען אין קעמערל אין ווינקעל, און האָבען געשוויגען. „דער ברודער איז פערנומען" האָט זי זיי געזאָגט שטילערהייד און ראָזע די שטיפערקע האָט זיך נישט געקענט איינהאַלטען און האָט עפּעס דערציילט, און אַלע האָבען געלאַכט און זיך געשטיקט און נאָכדעם האָבען זיי אָנגעהויבען זינגען שטילערהייד, אַזוי טרויעריג און זיס. ס'איז רבקה'לעס שטייגער: פריהער געלאַכט, נאָכדעם אַ נגון, ס'זאָל רייסען ביי'ם האַרצען.

ווי ס'ציהט זיך די צייט! קויפען סיידען אַ פּאַפּיראָס. אַזוי איז דאָס בעסער. ס'שטעהט אַ מענש און קוקט אין שוי־פענסטער און דוירערט זיך נעלאָסען. ווען ווער קומען אויפ'ן געדאַנק, אַז ער וואַרט אויף סאַוויצקי'ן? גאַרנישט, אַ לעדיג־געהער.

דער סאַוויצקי. ס'אַ מין מענש. אַ קוק טאָן אויף איהם — אַזוי פריינדליך און ליעב. און צום קינד זיינעם רעדט ער שטענדיג מיט אַזאַ צערטליכער ליעבשאַפט. אייערנעכטען האָט דאָס קינד איהם אָנגעוויזען אויף אַ בעטלערין, איז ער אומישנע איבערגעגאַנגען אויף יענער זייט גאַס און איהר געגעבען אַ זילבערנעם רובל. די בעטלערין האָט איהם געגומען קושען די האַנד, און דאָס קינד האָט אונטער־

געשפּרונגען און געפּאַטשט מיט די הענטלעך. און זיי זענען זיך ווייטער געגאַנגען אַזוי רוהיג. ער היט זיך גאָרנישט. נאָר צוויי איבערגעטונענע זשאַנדאַרמען געהען איהם נאָך. וואָס קענען זיי העלפען?

... ער קוקט אָבער, מיין שומר, צו־שאַרף. לאָמיך בעסער אַריבערגעהן צום בולוואַר. דאָרטען איז נישט אַזוי ליכטיג. זעהן וועל איך נאָך בעסער די גאַנצע גאַס.

אָט אַזוי, ס'אַ שטילקייט דאָ איז. גאָר ווי אַן'אַנדער וועלט. די בוימער פלעכטען צוזאַמען זייערע ווייסע צווייגעלעך. אַלע בעשאָטען מיט שנעע. ווי פער'חלומ'טע. בייגאַכט, האָט מיר אַמאָל די מאַמע דערצעהלט, ווען גאָט שלאָפט, פליהען קליינע מלאכים'לעך און שפּי־פען אין דער לופטען, און גנב'נען ביי'ם רבונו־של־עולם שניי פון זיין אוצר און בעפּוצען די יונגע צווייגעלעך, און דערפאַר בעקומען זיי נאָכדעם אַ שטראָף און זיי מוזען ביי־טאָג זיך אַראָבגליטשען אַראָב אויף די זונען־שטראַהלען און אַזוי לאַנג וואַרימען די צווייגעלעך מיט זייער אָטעם, ביז דער שניי צוגעהט...

אַ לעבען אָהן ליעבע, אָהן גליק און אָהן מאַכט.
אַ לעבען—אַ שטילע אַ פינסטערע נאַכט...

אַז די מאַמע האָט דערהערט דעם נגון דאָס ערשטע מאָל, האָט זי זיך צעוויינט, ווי אַ קינד, און נישט געקענט איינהאַלטען די טרערען. און געשטייכעלט מיט'ן פערוויינטען פּנים און אַלץ געקוקט אויף מיר—צוויי יאָהר נישט געווען, „גאָרנישט עלטער געוואָרן"— האָט זי געזאָגט. און אַלץ געדרעהט זיך און געדרעהט זיך איבער'ן שטוב און געוואָלט פרעגען און נישט געקענט. און ווען רבקה'לע האָט אָנגעהויבען זינגען, איז זי צוגעפאַלען מיט'ן גרויען קאָפּ צו מיין ברוסט.

— קינד מיינס, וועסט נישט געהן. קינד מיינס, וועסט בליי־בען ביי מיר. לעבען דאַרפסטו. געניג שוין.

. . . .

ווי שטיל. אַ ווייסער דעקטוך. פּונקט אַזאַ נאַכט איז געווען דעמאָלט. און פּונקט אַזוי איז געלעגען דער שניי אויפ'ן הויף. ווייס. און נאָכדעם איז ער רויט געוואָרן. און דער סאָוויצקי איז זיך גע־שטאַנען אַזוי רוהיג און געצעהלט: איינס, צוויי, דריי... די לבנה

האָט געגלאַנצט אין זיינע גאָלדענע קנעפּ. און דער שווערד זיינער האָט געמאַכט ציילענס אויפ'ן שניי.

איינס, צוויי דריי. איינס, צוויי. די בייטשען פייפען. שטיל. און פּלוצים אַ הייסער העלער געשריי. איינס, צוויי, דריי. שטאַרקער! שלום האָט זיך גוט געהאַלטען. געשוויגען. קיין קרעכץ נישט. אַזוי, אָט אַזוי, מיין פריינד. פעסט דאַרף מען זיין. ער לעבט נאָך—שלום. זיי זאָגען—ער פערשטעהט, וואָס מען רעדט צו איהם.

און מלכּה איז געשטאָרבען. גע'חלש'ט פריהער. און אַז זי איז צו זיך געקומען, האָט זי אַלץ געהאַלטען צביה'ס האַנד און נישט אַרויסגעלאָזט ביז דער לעצטער מינוט. זי זאָגט, צביה, אַז זי האָט געהערט איהרע לעצטע ווערטער. „פון אונזער קבר וועט אויפשטעהן נקמה"...

מלכּה!

. . . .

ווי ס'שמאַרצט דער קאָפּ. איז דאָס פינסטער געוואָרן אין דרויסען?

ס'פייפט ערגיץ. אַ פּנים אָנגעקומען דער צוג. פינף מינוט צו אַכט. די צייט געהט אַזוי לאַנגזאַם.

כ'וועל אויפשטעהן, זיך שטעלען אָט דאָ, אונטערן טענען-בוים. שטיל. אַ שוואַרצער שאָטען. די צווייגען רוישען פאַר זיך. עס ציהט זיך אַנ'אומעטיגע טיפע ליעד. וואָס איז דאָס? מלכּה, דאָס ביזטו? דאָס קלאָגט און וויינט דיין יונגע נשמה?

שטילער! נישט ריהרען זיך. קלאַפּ נישט, מיין האַרץ. עס געהט שוין. שוין נאָהענט.

„פון אונזער קבר וועט אויפשטעהן נקמה".

פון אונזער קבר וועט אויפשטעהן דער גייסט פון נקמה.

פון אונזער קבר וועט אויפשטעהן די פרייהייט.

...וואָס רוישט און ברויזט דאָס אין גאַס? אָדער דאַכט זיך דאָס מיר?

ער געהט שוין. דאָרט, אין עק גאַס. אַזוי. זיי געהען אַ פריהער—צוויי היטער. און ער—אַליין. אַזוי רוהיג. איינס, צוויי, דריי... די צייט איז געקומען.

. . . .

פון אונזער קבר וועט אויפשטעהן נקמה...

בײ׳ם װיעג.

„נישט דער ערשטער, נישט דער לעצטער
„פאַלט ער אױפ׳ן פעלד,
„זאָרג נישט, קינד מײנס, דיך געבױרען
„האָט אַ גרױסער העלד״.
(פון א פאָלקס-ליעד).

שלאָף, מײן קינד, בײ דײן געלעגער
זיצט דײן מאַמע. שלאָף...

שטיל איז שױן געװאָרן,
ס׳קלינגען נישט די קײטען,
ס׳קלאַפּען נישט די טהירען, —
פון דעם בלױען הימעל
פליהט אַראָב אַ מלאך
אין אַ קלײד אַ װײסען,
און עס קוקען ליעבליך
זײנע גרױסע אױגען
דורך די שװערע גראַטעס,
און די גרױסע אױגען
שטעהען קלאָרע טרערען.
און די װײסע פליגעל
פאָכען אין דער-פינסטער.
פון די װײכע פליגעל

שפרײטען זיך חלומות,
ליכטיגע און זיסע,
אויף דײן מידען קעפעל.
שלאף, מײן קינד...

נעבען דײן געלעגער
װעט דײן מאמע זיצען
און װעט טרײבען אלע
פינסטערע געשטאלטען.
מיר׳ן געהן שפאצירען
איבער גרינע פעלדער,
צװישען יונגע בלומען,
נעבען קלארע טײכען,
און די זון װעט פונקלען
און מיט גאלד בעשפריצען
דײנע װײכע לאקען.
מיר׳ן געהן שפאצירען...

שוין נישטא קײן קאמער.
שוין נישטא די טורמע
מיט די בײזע װעכטער.
ס׳ליעגט די װעלט א פרײע—
װי א שענע כלה.
ס׳װינקען אונז די גראזען,
ס׳רופט דער װאלד פון װײטענס,
און דער הימעל שמײכעלט
מיט א ליעבען שמײכעל.
אי, װי ברײט די װעלט איז,
און װי יונג, װי ליכטיג!
ס׳װילט זיך לױפען, פליהען,
ס׳װילט זיך זינגען שירה...
האסט געריסען בלימלעך,
װײסינקע און בלױע,
און געבראכט דעם טאטען:

„כ'וועל אַ קרענצעל מאַכען,
כ'וועל דיר אָנטאָן, ווילסטו?"
און ער האָט געגלעט דיך
מיט זיין האַנד, דער שטאַרקער,
און גערעדט מיט ליעבשאַפט:
„קינד מיינס, טאָכטער מיינע!"

. . . .

וואו איז איצט דיין טאַטע?

ס'איז אַ נאַכט געווען, פינסטער און פערוואָגעלט.
ס'האָט דער ווינט געיאָמערט און געקלאָגט אין דרויסען.
אויף די שוואַרצע פענסטער האָבען טראָפּענס רעגען
זיך געגליטשט, געפאַלען ווי יתומים'ס טרערען...
אוי, מיין קינד, מיין איינציגס!...
האַלבע נאַכט אָט דעמאָלט זענען זיי געקומען,
ווי די שטיינער האַרטע, ווי די שטיינער שווערע.
פון דער נאַכט דער שטומער זענען זיי געקומען—
אין דער נאַכט דער שטומער זענען זיי פערשוואונדען
מיט דעם טאַטען... ליידיג איז די היים געוואָרען,
און דער ליעבער יום-טוב האָט זיין ליכט פערלאָשען.

... ערגיץ וויט איז דאָ אַ שטאָדט אַ גרויסע.
ס'פליסט אינמיטען שטאָדט אַ ברייטער טייך,
נעבען טייך אַ שווערער אַלטער מויער
רינגט אַרום די פעסטונג, הויך און ברייט.
אין דער פעסטונג זיצט אַצינד דיין פאָטער.
טויט איז דאָרט דער טאָג און טויט די נאַכט,
ס'קלינגען דאָרט אַפילו נישט קיין זיפצען,
ס'הערט זיך נישט קיין שמערצליכער געשריי.
דאָרטען זיצט אַצונד דיין פאָטער איינזאַם
און ער טראַכט און קלערט די גאַנצע נאַכט,
און ער זעהט דיך, קינד מיינס, פון דערווייטענס
און ער שטרעקט צו דיר פון וויים די הענד.
הויך און שטרענג טוט שטעהן דער אַלטער מויער,

שטום, ווי א מצבה, איז דער וועלטער.
נאר ווען ס'געהט אוועק א שעה א לאנגע,
קלינגען גלעקער איוף דעם טורים אויבען,
קלינגען, זינגען, וויינען יעדע שעה.
און די שעה'ן געהען אהן אנ'אויפהער,
ציהען זיך און געהען נאלאנאנד...

* *

*

שלאף־זשע, מיין טייבעלע, שלאף, מיין פערטריבענע!
רוהיג און שטיל איז געקומען די נאכט.
צערטליך און זאנפט וועט דער שלאף דיך ארומנעהמען,
שטיל אויף די זילבערע װענד זיינע אויפהויבען,
טראגען דיך, שוועבען מיט דיר ערגיץ ווייט.
זעה, ס'איז שוין שטיל אין די גאסען די טונקעלע,
ס'שטעהען די הייזער פערטראכטע, פער'חלום'טע,
ס'שלאפען שוין אלע אין שטאו'ט.
ס'וואכט נאר די באבע, דיין בובע די אלטינקע,
זיצט זיך אין קעמערל, שטארט אין דער פינסטערניש,
שאקעלט דעם גרויען, דעם גרייז־גרויען קאפ איהרען,
טראכט עפעס, טראכט אהן אנ'עק.
ס'שעפטשען די ליפען, די בלאסע, פערטריקענטע:
„טאכטער, וואו ביזטו, וואו ביזטו מיין איינציגע?
ווער האט דאס, טאכטער, צוטראטען דיין וויינגארטען,
ווער האט צובראכען דיין נעסט?"

קום צו אונז, באבעניו, קום צו אונז, טייערע,
זעץ זיך אט דא נעבען אונז.
װארים אונז אן מיט דיין בליק דעם פערטרויערטען,
נעהם אונז ארום מיט די אויגען די צערטליכע,
קוויק אונזער הארץ מיט א פריינדליכען װארם.
זאג, איז דען שולדיג, ווען ס'שרייט א געפייניגטער,
שולדיג איז דען, ווען עס רייסט צו בעפרייען זיך

פון זיינע קייטען א שקלאף?
ס'ליעגט אין דער ערד פערבעהאלטען א קערענדעל,
אט האט דערוועקט איהם די ווארימע פריהלינגס-זון,
קען עס דען ליעגען, נישט שפראצען, נישט הויבען זיך,
קען עס נישט רייסען, נישט שפאלטען די ערד?
רייד מיט אונז, באבעניו, רייד...
ס'גיסט זיך א שטראם מיט א כח א ריזיגען,
נאהענט ביים ברעג איז געלעגען א בלעטעלע,
ס'טראגט שוין דער שטראם אויף זיין רוקען דאס בלעטעלע:—
ווייטער און ווייטער פון היימישען ביימעלע...
ווער איז דא שולדיג, מיין פריינד?

ניין, זי וועט נישט קומען, אונזער אלטע באבע.
שוין פערמאכט אויף אייביג איהרע מידע אויגען.
אויסגעוויינט די טרערען, אויסגעשעפט דער קומער.
שוין נישט זיצען איינזאם, שוין נישט פרעגען, רופען:
„וואו ביזטו, מיין טאכטער, וואו ביזטו, מיין ליעבע?"
ניין, נישטא די באבע און נישטא דא קיינער.
איינגעהילט אין שאטענס ליעגט און טרוימט די טורמע.
ס'שטעהט און ווארט די שטילקייט, ווי א סוד א טיעפער.
פון דעם לעמפעל אויבען קומען געלע שטראהלען,
פוילע און פערצאגטע, ווי א קראנקענס טרערען.
איינזאמקייט און שטילקייט וועבען זיך פאמעליך
זייער שנור די גרויע אין מיין ענגער קאמער.
און זי ציהט זיך, ציהט זיך דורך די טריבע קאמער,
אלץ די שנור דיזעלבע. ציהט זיך אהן א גרענעץ,
שלאף, מיין קינד...

* *
*

עס שלאפט זיך נישט רוהיג אין טורמע.
דו ווארפסט זיך אין שלאף, מיין געטרייע.
עס גליהען אין היץ דיינע בעקלעך,

געפּענט די ברענענדע ליפּען,
די לאָקען צעוואָרפען. אוי קינד מיינס!
מיין בלום אין דער לעכצענדער מדבר!
עס טראָגען זיך קראַנקע חלומות
און שוועבען אַרום דיין געלעגער.
נישטאָ דאָ קיין רוה און קיין פרידען.
עס קלינגען שוין וויטער די קייטען,
עס הילכען שוין טריט ערגיץ אונטען,
אָט האָבען אַ קלאַפּ געטאָן ביקסען,
מען רעדט אויפ'ן הויף און מען טומלט.
אוי קינד מיינס, וואָס טוען זיי וויטער,
וואָס וואַקסט דאָרטען טיעף אין דערפינסטער?
אוי, קינד מיינס! זיי בויען שוין ווידער,
זיי גראָבען . . . .

. . . נאָר ניין, אַלעס רוהיג,
די נאַכט האָט פערשלונגען דעם טומעל,
די נאַכט האָט פערשטיקט אַלע שטימען,
די נאַכט אויף די פינסטערע פליגעל
טוט שווימען אַלץ וויטער און וויטער,
און ס'קלינגט, ווי אַ סטרונע, די שטילקייט,
וואָס קען נישט פערזינקען אין דרעמעל . . .
שלאָף, מיין קינד.

די נאַכט וועט איינגאַנצען פערשווינדען,
דער טאָג וועט אַריינקוקען לאַנגזאַם
צו אונז אין דעם קליינינקען פענסטער —
אַ בלייכער, אין אומעט פערוויקעלט.
דו וועסט פון דעם שלאָף זיך ערוואַכען,
מיין טאַכטער, וועסט קוקען פערוואונדערט.
די אייגעלעך שימערן טונקעל.
דאָס פּנים'ל בלייך און פערעלטערט.
„קום, מאַמע, שפּאַצירען אינדרויסען!“ —

„קום מאמעניו, כ'וויל דא נישט זיצען.״—
„איך וויל שוין צום טאטען, מאמוניע!״—
„אהיים לאמיר געהן בעסער, מאמע,
צום טאטען״... וועסט קוקען מיט פחד
אהין—צו דער טיר, וואו דער וועלטער,
וועסט ציטערן...
קינד מיינס, אוי קינד מיינס,
אוי עופעלע ריינע, וואס האב איך צו דיר!...

ס'איז געווען א מלחמה א גרויסע אינמיטען דעם לאנד.
פ'האבען פיילען געבליצט און געפלויגען ארום און ארום.
פ'האבען שווערדען געקלונגען, געהאקט זיך און פונקען געשפריצט.
פ'האבען מחנות געווארפען זיך איינס אויפ'ן צווייטען מיט
פורלטבארער קראפט.
און אינמיטען דעם פעלד האט געבלאנדזשעט א לעמעלע איינע אליין,
צווישען דונערן, בליצען און העלע געשרייען און טייכען פון בלוט.
איהר בעוואפענטע, גרויזאמע חיל'ס-לייט! שטרייט אייך
אויף לעבען און טויט,
ווארפט דעם שונא א האגעל פון פיילען און טויט איהם
און קנעט מיט די פיס,—
אבער וואס איז אייך שולדיג דאס ווייסינקע לעמעלע דא
אויף דעם פעלד?
איהם געהערען די פרידליכע, בליהענדע פעלדער—וואס
שטערט איהר זיין רוה?
איהם געהערען די קלארע, קריסטאלענע קוועלען—וואס מישט
איהר זיין וואסער מיט בלוט?

— מיר, בעוואפענטע חיל'ס-לייט, ווילען בעפרייען פון
יאך אונזער לאנד.
מיר, בעוואפענטע, שטרייטען—ווי קענען מיר היטען דעם
לעמעלעס רוה?
מיר פערפאלגען דעם שונא — ווי קענען מיר שוינען דאס
בליהענדע פעלד?

מיר פערוואונדען און טויטען—ווי קענען די קוואלען נישט
פול זיין מיט בלוט!
מיר, בעוואפענטע חיל'ס-לייט, שטרייטען אויף לעבען און טויט...
. . . .

קינד מיינס, לעמעלע צארטע אינמיטען דעם פעלד!
וואו וועסט דיר געפינען א רוהיגע היים?
ווער וועט שיצען דיין פרידען מיט זיכערער האנד...

קינד, יתומה'לע קליינע, זאלסט בלייבען פון שטורם געשיצט.
. . . .

ס'וועט נישט דויערן ביז אייביג אונזער נאכט.
ס'וועט זיך עפענען די טיר פון אונזער תפיסה.
אט איז זי—די ברייטע וועלט אין צויבער-פראכט.
ס'געהט דער שטרייט, ער רופט און וועקט מיט וואונדער-כח.
ס'געהען מחנות—יונג און שטארק אין זונען-שיין.
כ'געה מיט אייך, איהר ליעבע ברידער, כ'געה מיט אייך!
ס'וועהט די פאהן, עס קלינגט געזאנג, עס הילכען טריט.
ווייטער, ווייטער, אהן אנ'אפהאלט, אהן א רוה.
יעדען טראפען פון דעם ריינעם העלען בלוט,
יעדען זיפץ פון טיפען הארצען—נעהמט מיט אייך,
כ'געה און שטרייט, איהר ליעבע ברידער, כ'געה מיט אייך:
מיר'ן בויען, מיר'ן פלאנצען גליק און פרייד.

און ס'וועלען פערשווינדען פיעל יאהרען נאך יאהרען.
א יונגערער דור וועט ארויף אויפ'ן שלאכט-פעלד,
מיט פרישערע כחות, מיט הייסערען שטרעבען,
מיט שטארקערען מוט און מיט פעסטערע ארימס:
מיין טאכטער, וועסט זיין צווישען זיי!
אין היץ פון מלחמה, ווען שטורמיש וועט קלינגען
די מעכטיגע שטימע פון אמת און פרייהייט,
וועסט אונז דערמאנען—דיין טאטען, דיין מאמען,
וועסט זאגען: זיי האבען דעם וועג אונז גערייניגט.

זיי האָבען מיט בלוט אונזער פאָהנע געהייליגט,
זיי האָבען אונז וואָפען געשמידט.

דו זאָלסט אונז דערמאָנען. דו זאָלסט אונז געדענקען,
מיין איינציגע טאָכטער, מיין טרייסט...
שלאָף, מיין קינד...

די מוטער.

עס ליגט דער וועג, א נאסער, א פלאכער, א זומפיגער. לאנגזאם ציהט ער זיך, ווי די טעג פון אנ'אבל, איבער דער הוילער, פערוואגעלטער ערד. שווער און אומעטיג קריכט ער פון עק וועלט צום שטעדטעל, ווי עס קריכען שווערע געדאנקען אין א פערמאטערטען מוח. נישט קיין בוים, נישט קיין סלופ, נישט קיין רווישען פון רעדער. נאר שטיינער צעווארפען ארום און ארום.

גרוי און איינזאם ליגט דאס שטעדטעל צווישען דעם טייך און דעם וואלד. עמיצער א גרויסער האט א שליידער געגעבען א קופע הייזלעך אינמיטען דער וועלט, און זיי ליגען זיך אזוי, האלב פערגראבען אין דער ערד, וואו יעדער איז געפאלען. איינגעבויגען, אנגערוקט די גרויע דעכער אויף די אויגען־פענסטער, שטעהען אין הכנעה די הייזער און קוקען צו דער ערד.

שטיל איז אין שטעדטעל. נאר דער טייך דערציהלט עפּעס אהן א סוף און דער וואלד ארום און ארום רוישט און אטעמט מיט זיין מעכטיגען אטעם. צווישען פלאכע ברעגען גיסט זיך דאס געלבליכע, לייהמיגע וואסער, שפארט זיך אן ברעג, פאלט צו איהם צו מיט א דערשראקענער חוואליע און קלאגט זיך. און דער וואלד שטעהט אנ'אנגערוקטער, ווי א הויכע, פעסטע וואנט פון טונקעל־רויטליכע זיילען און רוישט און בייזערט זיך דארט אויבען מיט דער קרוין פון שטעכעדיגע נאדלען.

אויפ'ן עק שטעדטעל, ביים וועג, נישט ווייט פונ'ם טייך, שטעהט א שטיבעל, אבגעטיילט פון די איבעריגע, ווי פערשטויסען פון דער אייגענער משפחה. א ריזיגער בוים האט אויסגעשפרייט

איבערן שטיבעל די שווערע משא פון זיינע געדיכטע צווייגען א' פערהילט עס איוף האַלב. הויכע גראָזען זענען אויסגעוואַקסען אַרום די ווענט און ציהען זיך צו די פענסטער און צו דער טיר. און די פענסטער אָהן שויבען קוקען מיט שוואַרצע לעכער איוף דעם פערלאָזענעם חעג און עס געהט פון זיי אַ שוידערליכע קעלט.

אויף דעם שטיבעל האָט זיך אויסגעשפּרייט אַ סוד. וואונדער שוועבען דאָרט אַרום און אַרום.

ביינאַכט, ווען עס שלאָפט די וועלט, נאָר דער וואַלד שטעהט אַ קאַלטער אויף דער וואַך, געהען מתים אַרויס פון דעם וואַסער און ציהען זיך צום שטוב. ווייסע מתים אין לאַנגע תכריכים בלאָנקען זיך אַרום דער שטוב און קוקען אַריין אין די פענסטער. אויף די צווייגען איבערן דאַך הוידען זיך יונגע קינדערשע נשמה'לעך און זינגען מיט דינינקע קולות. פון די גראָזען הייבען זיך שלענג און עקדישען און שטרעקען אַרויף זייערע קעפּ. און קליינע שרעטעלעך מיט גרינע לאָמ־מערענדלעך טאַנצען אינמיטען שטוב אַ פרעהליכען טאַנץ.

האַלבע נאַכט הערט זיך פון שטוב אַ שמערצליכער געשריי. קלאַג און וועהטאַג גיסט זיך אַריין, ווי אַ העלער פּאַס, אין דער פינסטערער נאַכט. קלאַג און וועהטאַג רייסען איוף צווייען דעם פּאַר־האַנג פון שטילקייט, ווי עס רייסט אַנ'אַלמנה איהרע קליידער ביי דער מטה פון איהר מאַן. אין קלאַג און אַנגסטען געהט דאָרט אויס אַ נשמה, גיסט זיך אויס, שעפּט זיך אויס אינגאַנצען און בלייבט ליעגען ווי אַ דערשטיקטער, וועלכער שמאַכט נאָך לופט.

האַלבע נאַכט וויינט די שטוב, וויינט דער בוים, וויינען די גראָזען אַרום און אַרום. און די שכנים אין שטעדטעל ווערען דער־ציטערט און זאָגען איינער צום אַנדערן:

— דאָס בעוויינט די דולע נחמה איהרע קינדער צו חצות.

האַלבע נאַכט וויינט די פערלאָזענע שטוב. און דער יונגער לערנער אין גרויסען בית־המדרש הויבט איוף זיינע פער'חלומ'טע אויגען פון דעם קליינעם ספר'ל מיט די וואונדערבאַרע געזאַנגען און זאָגט זיך שטיל מיט די רייד פון'ם נביא:

„קול ברמה נשמע, נהי בכי תמרורים. רחל מבכה על בניה, מאנה להנחם כי איננם".

„עס הערט זיך אַ קול אין דער הויך, אַ קלאַג און אַ ביטער

געוויין. רחל בעוויינט איהרע קינדער, זי וויל זיך נישט טרייסטען: וואו זענען זיי?"

I.

אין דער שטוב, אויפ'ן עק שטעדטעל, האט פריהער געלעבט נחמה מיט איהר זוהן שלמה און מיט איהר יונגינקער טאכטער לאה. שטארק, ווי א בוים אין וואלד, איז געווען שלמה, און געלויכטען האבען זיינע אויגען, ווי צוויי שטערען אויפ'ן הימעל. יונג און צארט איז געווען לאה, ווי א ווייסע בלום אין פריהמארגען, ווען זי עפענט נאר-וואס איהרע יונגינקע בלעטעלעך. דער חן פון יוגענד איז געווען אויסגעגאסען אויף זייערע פנים'ער און גאטס געגאד האט געשיינט אין זייערע אויגען. נאר נחמה, זייער מוטער די עגונה, האט דעם שמערץ פון איהר הארץ נישט געקענט לעשען מיט דעם טוי פון זייער יוגענדליכער פרייד.

טרויעריג איז געווען נחמה די גאנצע צייט. טיעף אין הארצען איז געלעגען בעהאלטען איהר וועהטאג פון אמאליגע יאהרען, און קיין רפואה האט די צייט נישט בעשאפען פאר דער וואונד פון איהר זעעל.

איהר מאן, דער איינציגער פריינד פון איהר יוגענד, איז אוועק און צוריק נישט געקומען.

פונ'ם תהום פון פערגאנגענע צייטען שטעהען אויף זכרונות, ציהען זיך לאנגזאם פאר די אויגען, קוקען אריין אין דער נשמה מיט א טיעפען בליק און נעהמען זי דורך מיט א שוידער.

מיט א געהויבענעם קאפ און א צובראכענעם געמיט איז ער אוועק פון איהר יענעם טאג. אינ'ם לאנד פון זיינע אבות האט איהם געצויגען זיין נשמה. דארט, האט ער געזאגט, וועט ער קושען די שטיינער און גלעטען די פערוואגעלטע ערד. צו א בליהענדען וויינגארטען וועט ער מאכען דאס וויסטע לאנד, אין א קלייד פון ליליען וועט ער אנטאן דעם טרוקענעם מדבר. און דער טוי פון חרמון וועט פאלען אויף זיין קאפ און שטארקען און הויבען זיין געמיט. ער האט זי גערופען מיט זיך — זי האט נישט געוואלט נאכגעהן נאך איהם.

וואו איז ער איצט?

אויף דער עגונה'ס שטוב האט, דאכט זיך, די שכינה פער־שפרייט איהר געצעלט. ארום און ארום שטוב האט לאה אלערליי בלומען פערפלאנצט, און די ערד איז געווען אויסגעציהרט מיט זיי, ווי מיט א שעגעם, קאלירענדיגען דעקטוך. אין שטוב האבען שלום ושלוה געמאכט זיך א נעסט. דעם טאג האבען אלע געארבייט. פארנאכט פלעגט זיך הערען פון די אפענע פענסטער א געזאנג. דאס האבען שלמה מיט לאה'ן געשיקט אין דער וועלט אריין זייער פרעה־ליכען גרוס — א גרוס פון אנ'איבערפילט הארץ.

שען און ליעבליך האבען זיי געזונגען. זיין קול האט זיך גע־גאסען, ווי א שטארקער, קאלעדיגער שטראם איבער א גרינעם, מיט בלומען בעשפרינקעלטען פעלד, און געריסען זיך ווייטער און ווייטער צום ברייטען אונענדליכען ים. און איהר קול האט געפלאטערט ווי א טייבעלע און אריינגעקלונגען ווי קליינינקע גלעקעלעך און ארומגע־וויקעלט זיין שטים מיט גאלדענע פליטערלעך. דאס גאנצע שטעדטעל פלעגט ווערען שטיל און זיך איינהערען אין זייער געזאנג און פערגעסען אויף א מינוט אלע צרות. און דער טונקעלער וואלד פלעגט אבענט־פערן מיט א בעהאלטענעם ברומען און שאקלען לאנגזאם זיינע צווייגען.

נחמה האט געהערט — און אין איהרע אויגען איז קיין פרייד נישט געווען.

אין דעם ליכטיגען געזאנג פון איהר זוהן פלעגט זי הערען אנ'־אבקלאנג פון זיין פאטערס קול, אויף די ליפען פון איהר טאכטער פלעגט זי דערקענען זיין ליעבליכען שמייכעל. און אויפ'ן גרונד פון איהר הארצען פלעגט זיך ריהרען און וויקלען אין קנוילען דאס געפיהל פון איהר אייביגער שולד, ווי עס ריהרט זיך און וויקעלט זיך א גיפטיגע שלאנג אין איהר נארע.

וואו האט ער צוגעשפארט זיין קאפ? צי האט דער הייסער מדבר אויסגעזויגען זיין קאביגעם בלוט? צי האבען איינגעשלונגען זיין בידען קערפער די אלטע טויזענדיאהריגע קברים? צי קייקלען זיך די חוואליעס פון דעם ירדן נעבען זיין געלענער, און דערצעהלען איהם וואונדערבארע מעשיות פון פערגאנגענע צייטען?

איינזאם איז ער געגאנגען זיין וועג אין דעם ווייטען לאנד. איינזאם האט ער געקוקט פון דעם מדבר אהין, ערגעץ וויט, אין

דעם לאַנד פון זיינע גאָלדענע חלומות. שווער איז געווען זיין וועג. טיעף דער זאַמד אַרום און אַרום, און די האַנד פון זיין נאָהענטסטען פריינד האָט איהם נישט געשטיצט אין דער צייט פון זיין יאוש און פיין. אַליין איז ער געגאַנגען.

זי—זי האָט צו שטאַרק ליעב געהאַט איהר אַלטע היים. זי האָט נישט געוואָלט פערטרייבען איהרע קינדער פון זייער נעסט. זי האָט געהאָפט און געוואַרט — ער וועט קומען. ער איז נישט געקומען.

עס זענען יאָהרען פערגאַנגען. לאַנגע, פערלאָזענע יאָהרען.

איצט לעבט ער אויף אין זיין זוהן. אַט איז ער, דערזעלביגער הויכער און ציכטיגער שטערן, דערזעלביגער בליק. אַט איז ער, נאָר יונגער און שטאַרקער און שלאַנקער, עס צינדען זיך די זעלביגע פייערלעך אין דער טיעפעניש פון זיינע אויגען, און דער קנייטש צווישען די ברעמען גראָבט זיך איין אַלעמאָל טיעפער. און ערנסטער קוקען די אויגען אויף גאַטס וועלט און פרעגען און זוכען.

יאָהרען פליהען. נייע צייטען ווערען געבוירען. דער מוטערס האַרץ שמאַרצט מיט דעם אַלטען וועהטאָג. און לאַנגע טונקעלע הענט ציהען זיך צו איהר פון דער לאַנג פערשוואונדענער יוגענד און פרעסען די ברוסט: פאַרוואָס, פאַרוואָס?...

ווען די נאַכט פלעגט אַרויסגעהן פונ'ם וואַלד און פערוויקלען דאָס שטעדטעל און אַלע פלעגען שוין שלאָפען אויף זייערע געלעגערס, נאָר דער וועלטער פלעגט אַרומגעהן און קלאַפּען מיט זיין הילצערנעם האַמער און שרעקען די שטילקייט, און די פענסטער פלעגען שוין זיין פינסטער און פערטרויערט, פלעגט נאָך ברענען אַ ליכט אין דעם שטיבעל אויפ'ן עק שטעדטעל, און אַ לאַנגער שאָטען פון אַ מענשען פלעגט זיך וויעגען אַרויף און אַראָב, אַרויף און אַראָב: דאָס איז שלמה געזעסען איבער זיינע ביכער. ער האָט געהאַט אַ סך ביכער און פלעגט זיי לייענען יעדען אָוונד ביז שפּעט אין דער נאַכט.

און אַזוי לאַנג האָט ער געלייענט זיינע ביכער, ביז ס'האָט זיך אָנגערוקט אַ טרויער אויף זיין נשמה. ביסלעכווייז, ווי אַ פריינד-

גנבעט זיך אונטער ביינאַכט צום געצעלט פון זיין פיינד, האָט זיך אָנגערוקט פון ערגיץ ווייט אויף זיין פרעהליכע יוגענד אַ טיעפער טרויער און ארומגעוויקעלט אַלעמאָל געדיכטער זיין נשמה און אָבגעשניטען אַלע שפּראָצונגען פון זיין לוסט. ס'איז געקומען אַ גרויסער געדאַנק און אריינגעצויגען איהם אין זיינע וואונדערבאַרע טיעפענישען, און פערזונקען אין זיי איז דער מענש, און דאָס גאַנצע לעבען, װאָס רינגעלט איהם אַרום, איז פערשוואונדען פאַר זיינע אויגען.

וואָס איז מיט דיר, יונגע נשמה?

געלעגען אַ ברייטער ים, אַ קלאָרער װי אַ שפּיגעל. דער בלויער הימעל האָט גערוהט אין זיין טיעפעניש, און ווייסע וואָלקענדלעך האָבען זיך געבאָדען אין זיינע קיהלע אָבגרונדען, ציטערדיגע רעגענבויגענס פלעגט די זון פערשפּרייטען איבער איהם, װי פאַרביגע בריקען, פון איין עק צום צווייטען, און אַ רויטער שימער איז געלעגען אויף איהם, װי אַ ליעבער שמייכעל, צווישען טאָג און נאַכט. און ביינאַכט האָט די לבנה פערוואַנדעלט דאָס וואַסער אין ריינע צושמאָלצענע חוואַליעס פון זילבער.

געלעגען אַ ליכטיגער ים, און פּלוצים—פערלאָשען די זון, פערשוואונדען דאָס בלויע געצעלט, אין שרעק זיך בעהאַלטען די ווייסינקע וואָלקענס. אָבגעווישט די ליכטיגע פאַרבען. די רעגענבויגענס—אַ שפּרונג געגעבען צום עק וועלט און נישט געבליבען. פון דער ווייטענס רוקט זיך אַ געדיכטע שווערע חמאַרע אַלץ אַרויף און ווייטער. בייז איז איהר פּנים, צאָרנדיג איהר ברומען, רויט װי קופּער איז איהר שטערן, און אַראָב טוט זי אויסשטרעקען טונקעלע הענט און זיי לאַנגזאַם בעוועגען... שטיל איז דער ים, װי פער'כשופ'ט. גאָר גרוי איז ער געוואָרען, װי שטאָהל, און אָנגעשטרענגט אין ערוואַרטונג. און די פרייד איז פערשוואונדען פון זיין פּנים. שטיל איז ער. נאָר שטורם־פויגלען פליהען אין דער שטאָהלענער שטילקייט און פאָכען שנעל צווישען הימעל און וואַסער מיט זייערע ווייסע פליגעל.

וואָס איז מיט דיר, ברייטער ים?

— עס קומט דער שטורם. ער איז שוין נאָהענט. נאָך איז דאָס וואַסער אָהן בעוועגונג — באַלד וועט עס אויפקאָכען מיט גרויזאַמען כח. נאָך איז גלאַט דער אויבערשטער שפּיגעל—באַלד וועלע חוואַליעס זיך הויבען, װי בערג, און פאַלען װי ריזען, און שטויסע

זיך איינע אן דער צווייטער מיט ליידענשאפט און צארן. נאך אין שטיל צווישען הימעל און וואסער—אבער פון וויטען רוקט זיך שוי א דונער, ברומט מיט פערדומפענע קלאנגען, שפרייט זיך און ווערט אלעמאל זיכערער, אלעמאל שטארקער, באלד וועלען אויפהויבען א גע־זאנג פון מלחמה די צובייזערטע חוואליעס, עס וועט פליהען, ווי א שליח אין פלאם פון מלחמה, דער ווינט אויף זיינע קרעפטיגע פליגעל, ער וועט שרייען מיט אלע מעכטיגע שטימען און וועט בעפעהלען ארום און ארום איבער דעם תהו ובהו, און וועט זיך ווארפען אליין מיט דעם קאפ אין די אויפגעגראבענע טיעפענישען פונ׳ם ים, און וועט אנפאלען מיט אימפעט אויף די הויכע, שוימענ־דיגע בערג און וועט זינגען און רופען...

עס קומט דער שטורם.

II.

נאך סוכות האט זיך שלמה אבגעזעגענט מיט זיין מוטער און זיין שוועסטער און איז אוועק אהין—אין דער גרויסער שטאדט.

זי האט נישט געוויינט — די אלטע נחמה. זי האט געוואוסט שוין א שטיק צייט, אז עפעס וואקסט און ווערט צייטיג אינ׳ם הארץ פון איהר בן־יחיד, עפעס א גרויסעס און א הערשענדעס, ווי א מלך אין זיין ליכטיגער קרוין. זי האט געוואוסט — אינ׳ם הארץ פון איהר זוהן קען נישט וואקסען קיין בייז, ווי עס קען נישט ווערען פערזשא־ווערט קיין ריינער שטיק גאלד. זי האט געווארט, ביז די צייט וועט קומען און די לעפצען פון איהר זוהן וועלען זיך עפענען און זיינע רייד וועלען אנהויבען פינקלען ווי פערל...

„קול ה׳ בכח, קול ה׳ בהדר״ — „גאטס קול לאזט זיך הערען מיט כח, גאטס קול לאזט זיך הערען מיט גרויסקייט, גאטס קול טוט צושמעטערן טענענבוימער, ער האט צובראכען די טענענבוימער אויפ׳ן בארג לבנון״... די ניגונה האט גע׳חזר׳ט די ווערטער פונ׳ם גרויסען דיכטער און איהר הארץ האט געקלעמט מיט א געפיהל פון גרויסער ערווארטונג, ווי ד ע מ א ל ט, פריהער מיט יאהרען, ווען זיין פאטער האט זיך געגרייט אין וועג.

און דער טאָג איז געקומען—און דער זוהן האָט געעפענט זיין האַרץ פאַר זיין מוטער און זיין שוועסטער.

ער האָט גערעדט. זיין קול איז געווען ווייך און קרעפטיג, נאָהענט און פרעמד, און ער אַליין איז מיט אַמאָל געוואָרען עפּעס גרעסער און ווי אָבגערוקט זיך פון זיי.

ער וועט אוועקגעהן אין שטאָדט. ער מוז געהן. קליין איז געווען דאָס וועלטעלע אַרום איהם ביז אַהער, קליין און ליעבליך און היימיש—איצט האָט די וועלט זיך געעפענט פאַר זיינע אויגען אין איהר הערליכער גרויסקייט, אָהן אַ גרעניץ, אָהן אַ סוף. איינגעהילט אין נעבעל איז די ווייטקייט געלעגען ביז אַהער און פרידליך גע-דרעמעלט—איצט איז פערשוואונדען דער נעבעל, שאַרף, ווי אויס-געטאָקט, שטעהען פון ווייטענס די הויכע בערג. ס'הויבען זיך פעל-זען, ס'וויעגען זיך וועלדער, טייכען גיסען זיך, ברייטע וועגען ציהען זיך, אַרבייטער-מחנות געהען אין שטריט. שטיל איז געווען און ליעב-ליך דאָס היימישע געצעלט — איצט הערט ער מעכטיגע שטימען, ס'רופט און בעפעהלט. ער וועט געהן.

די אַלטע נחמה האָט נישט געוויינט. זי האָט געוואוסט—קיינער וועט נישט אָבהאַלטען זיין שטאַרקען ווילען. זי האָט געקוקט אין זיינע אויגען און געזעהען דעם וואונדערבאַרען פייער, וואָס פלאַמט אין זייער טיעפעניש, און האָט געוואוסט—דאָס איז דער פייער, וואָס ברענט אויפ'ן הייליגען מזבח...

דער זוהן איז אוועק. די שטוב איז אַנשוויגען געוואָרען. ביי-נאַכט האָט אויפגעהערט דער שאָטען צו בעוועגען זיך אַרויף און אַראָב. פריה פלעגען ווערען פערשלאָסען די פענסטער—ווי עס פער-מאַכט אַ מיעדער מענש זיינע אויגען צום שלאָף. ביינאַכט פלעגט אַ נעבעל אַרויסגעהן פונ'ם וואַלד און אַרומוויקלען די שטוב, און אַרומבלאָנקען זיך אַרום און אַרום, און שטרעקען פון זיך ווייסע פאַסמעס אויפ'ן דאַך, און אַראָבהענגען שטיקערווייז פון דעם גרויסען אַלטען בוים.

דער בוים פלעגט זיך וויעגען אין דער פינסטער און עפּעס ריידען מיט'ן ווינט, און די רייד זיינע זענען געווען אַזוי טיעף און פול מיט בעהאַלטענעם קומער. הויך אין דער לופטען האָט געקלונגען דאָס וואונדערבאַרע ליעד, ווייט פון דער וועלט, ווייט פון אוהר פיין, און דאָך אַזוי נאָהענט.

ביינאַכט, אין דער פינסטער, פלעגט נחמה זיצען אין שטיבעל און הערען. ארום און ארום איז דאָס שטעדטעל געלעגען פערשמאַכט, ווי אַ געדיכטע משא האָט די שטילקייט זיך ארויפגעלעגט אויף דער ערד און זי איינגעפרעסט טיעף. און די שטילקייט אין שטוב איז נאָך געוועזן שטילער, ווי די שטילקייט אינדרויסען. אַנ׳איינגעהאַלטענער שאַרך פלעגט ארומגעהן איבערן שטוב און בעריהרען די פענסטער, און פון יענער זייט פענסטער פלעגט דער בוים עפּעס רעדען מיט׳ן ווינט אינמיטען דער נאַכט.

דער בוים האָט געוואַקסט. און געדאַכט האָט זיך נחמה׳ן, אַז אַנ׳אַלטער מאַן, אַ גרויסער ווי אַ ריעז, מיט אַ גרויז-גרויער באָרד און מיט אַ שכרענגען בליק, שטעהט אינמיטען דער וועלט מיט אַנ׳אויס-געשטרעקטער האַנט און רעדט. די האָר זיינע פלאַטערן אויפ׳ן ווינט און די ווערטער ציהען זיך פון אָנהויב וועלט ביז איהר סוף.

„בן-אדם, דו מענש, שטעה אויף און נעהם דיין וואַנדער-שטע-קען אין האַנד. דיין מוטערס הויז זאָלסטו פערלאָזען און זאָלסט געהן אהין, וואו איך שיק דיך. דו זאָלסט איינשמידען אין אייזען דיין האַנד, און אין פייער זאָלסטו אַנגליהען דיין געמיט. פייער-פלאַמען זאָל זיין דיין וואָרט, און פאַר דיין אויג זאָלען ציטערן די שטאַרקע. און זאָלסט געהן פון געצעלט צו געצעלט, און פון שטאָדט צו שטאָדט זאָלסטו וואַנדערן דיינע טריט. זאָלסט וועקען די קנעכט פונ׳ם שלאָף און דאָס האַרץ פון גבורים זאָלסט אָנפילען מיט קראַפט. פאַר דיר זאָל זיך שפּרייטען אַ שטורם, און הינטער דיר זאָל זיך רויכערן דער צאָרן. וואָרום פול איז געוואָרען די מאָס פון יסורים פאַר מיר, און דאָס געשריי האָט דערגרייכט ביז׳ן עק פון דער וועלט. און נאָהענט איז שוין די שטראָף, דער טאָג פון נקמה וועט נישט פער-זאַמען זיין צייט...״

דער בוים האָט געוואַקסט. די נאַכט האָט געהערט זיינע רייד. און נחמה׳ס אויגען פלעגען זיך עפענען און זי פלעגט זעהען איהר שלמה׳ן. ערגיץ ווייט געהט ער אינמיטען וועג מיט אַ וואַנדער-שטע-קען אין זיין רעכטער האַנד.

„וואָרום פול איז געוואָרען די מאָס פון יסורים פאַר מיר, און דאָס געשריי האָט דערגרייכט ביז׳ן עק פון דער וועלט״.

... די טעג זענען געגאַנגען. נאָך דעם געבעל זענען געקומען די רעגענס און אַרומגעוויקעלט דאָס שטעדטעל מיט אַ פייכטען

פאַרהאַנג און דעם טייך געשמיסען און געטריבען מיט אַ בייזער שמחה. און נאָך די רעגענס איז דער פראָסט געקומען און אויסגעשפּרייט זילבערנע מענטעלעך איבער די פעלדער און די צווייגען אין וואַלד געמאַכט אַזוי שטייף, אַז זיי האָבען געקלונגען, ווי גלעזערנע. און נאָך די פרעסט איז געקומען דער שניי און פאַרשאָטען די וועלט און פערוויקעלט מיט רחמנות אַלע איהרע וואונדען. ס'איז געוואָרען ווייס און ריין, און אַ יונגע פרייד האָט געאָטעמט אין דער קריסטאַלענער לופט.

נחמה'ס שטוב איז געלעגען בעהאַלטען אין שניי העכער פון די פענסטער, און האָט אַליין אויסגעזעהען, ווי אַ בערגעל שניי. דער בוים איבערן דאַך האָט זיך אויסגעפוצט אויף דער עלטער אין אַ קלאָר־ווייסען קלייד און פלעגט אַנצינדען אינמיטען העלען טאָג מיליאָנען קאָלירענדיגע לאַמטערענדלעך און זיך שפּיעלען מיט זיי אין דער הויך. פון זיינע צווייגען פלעגען גאָלדענע און זילבערנע פעדים זיך ציהען צום דאַך פון'ם שטיבעל און שעפּטשען איבער זיי עפּעס אַ שפּרוך.

דאָס שטיבעל איז געלעגען פערשטומט. די מוטער מיט דער טאָכטער האָבען געשוויגען — און אין זייער שווייגען האָט געלעבט ער, זייער נביא, דער וואַנדערער מיט די פייער־שטראַהלענדע אויגען. עס האָט וועה געטאָן דאָס האַרץ, עס פלעגט ציהען די נשמה, עס פלעגט קלעמען אַ בענקעניש און עס פלעגט עפּעס זינגען אינוועניג אַזאַ טרויעריגס און האַרציגס. נאָר קיין טרערען האָט מען נישט פערגאָסען אינ'ם קליינעם שטיבעל אויפ'ן עק פון שטעדטעל.

בריעף פלעגען קומען פון שלמה'ן זעלטען. נאָר יעדער בריעף פלעגט זינגען. פון יעדען בריעף פלעגען זיך אַריינרייסען די שטימען פון לעבען אין קליינעם שטיבעל, ווי עס רייסט זיך אַריין אַ געזעלשאַפט פון לוסטיגע, ריידעוודיגע קינדערלעך אין דער הייליגער שטילקייט פון אַנ'אַלטען טונקעלן טעמפּעל.

סוף ווינטער האָבען אינגאַנצען אויפגעהערט צו קומען בריעף. און נאָך פורים איז אָנגעקומען אַ קורץ צעטעלע, געשריבען מיט אַ פרעמדער האַנד: שלמה זיצט אין טורמע. אַריינגעפאַלען זעהר ערנסט. מען דאַרף איהם זעהען שיקען געלד אויף צו לעבען.

צוויי טעג שפּעטער איז די מוטער שוין געווען פאַרטיג צום וועג. די שטוב האָט זי פערשלאָסען מיט אַ שלאָס. די טאָכטער

האָט זי מיטגענומען מיט זיך. זי איז געפאָהרען אהין, וואו עס זיצט איהר זוהן.

זי האָט נישט געוואוסט, וואָס זי וועט טאָן, זי האָט נישט געהאַט קיין פּלאַן. זי האָט נישט געוואוסט, צו וועמען זיך ווענדען. זי האָט נאָר געוואוסט איינס: זי וועט איהם נישט פערלאָזען, ווי זי האָט פערלאָזען איהר פאָטער. זי מוז און זי וועט איהם ארויסנעהמען פון זייערע הענט. ס'איז געקומען די צייט צו פערגלעטען די אַלטע זינד.

קרעפטען האָט זי געפיהלט גענוג אין איהר האַרץ. דאָס איבע־ריגע—דאָס איז גאָרנישט. שטיין און אייזען וועלען נישט איינשטעהן פאַר דעם געפיהל פון אַ מוטערס האַרץ. זי מוז איהם רעטען.

III.

הינטערן שטאָדט שטעהט די מוטער און קוקט אויף דער ווייטער וועלט. פון דעם אויבערשטען שטאָק קען מען זעהען די אויס־געפּוצטע גרינע פעלדער מיט צעוואָרפענע קאַרשען־ביימלעך אויף זייער סאַמעטענער דעק. זיי האָבען זיך אַ לאָז געטאָן, די יונגע ביימלעך, איבערן גרינעם פעלד, ווי אַ צוהוליעטע חברה שטיפער לויפט אַרויס פון דעם חדר, און זענען צוגעלאָפען אזש ביז צום בלויליכען וואַלד—העט ווייט, אויפ'ן עק פונ'ם הימעל. פון די בלו־מען־קעפּלעך גיסען זיך טרוימערישע ריחות און שווימען זאַנפט אין דער לופטען און דערגרייכען ביז צום וואַנט פון דער טורמע—אָבער אַריבערטרעטען זי האָבען זיי נישט קיין כח. און נאָר נאָהענט ליע־גען גריבער און היילען, מיט אויפגעעפענטע גרויע מיילער און מיט טיעפע קנייטשען אויף זייערע פערוואונדעטע זייטען: דאָ פלעגט מען אַמאָליגע יאָהרען גראָבען שטיינער אין דער טיעפעניש פון דער ערד.

הויך און פעסט שטעהט די טורמע. פון דעם פעלד קוקענדיג, קענט איהר זעהען נאָר דעם פּאַרקען אַרום און אַרום און די פענ־סטערלעך פונ'ם דריטען שטאָק. קליין זענען די פענסטערלעך און טונקעל, און פערווינט, און אַ לאַנגווייליגקייט, אַ שווערע און אַ שטומ־ביגע, קוקט אַרויס פון זייערע לעכער. אויף איינגע פון זיי זענען

גרויע בלעך־שילדען אויפגעשטעלט, ווי בעלמעס אויף אַנ׳אויג. האַרט ליעגט די טורמע אין עק שטאָדט, און פון דרויסען דאַכט זיך, אַז אַלץ איז אויסגעשטאָרבען אין איהרע הויכע ווענט.

אָן די הויכע ווענט שלאָגען זיך שוין וואָכענלאַנג דער מוטערס געדאַנקען, ווי חוואַליעס אָן אַ סעלז. ליידענשאַפטליך שפּאַרען זיך הייסע וואונשען אָן די קאַלטע שטיינער, ברויזענד וואַרפען זיך פיבער־האַפטע טרוימען אויף די זיכערע פעסטונג. גליהענדע שטראָמען פון געדאַנקען רינגלען אַרום די טורמע, גלעטען איהרע ווענט, דראַפּען זיך העכער, טשעפּען זיך אָן די שאַרפע שפּיצען אויפ׳ן פּאַרקען און טרעטען אָב, פערמאַטערט, פערטראַכט.

איינגעשפּאַרט איז די מוטער. נאָך איינגעשפּאַרטער איז דער ווילען פון אַ מוטערס האַרץ.

אין די לאַנגע וואָכען האָט זי אויסגעמאָסטען מיט איהרע אויגען יעדעס ווינקעלע פון דער טורמע, אַרומגעטאַפּט מיט די פּאַר־שענדע בליקען יעדען שטיין אין דער וואַנד, יעדע גראַטע אין די פענסטער, אָנגעריהרט יעדען טשוואָק אויף דעם זיכערן פּאַרקען. זי האָט אַריינגענומען די גאַנצע טורמע צו זיך אין האַרצען און אַלע טעג, אַלע נעכט אַלץ געזוכט און געזוכט אַ שליסעל צו איהר טיעפען סוד.

איינזאַמע יודענע! ווי ווערסטו קענען אַריין אין אָט דעם פּער־כּשופ׳טען טורם? ווי וועסט אַרויסנעהמען פון דאָרטען דיין טייערען אוצר? שטרענג איז די וואַך און שאַרף איז די שווערד און קיין שלאָף מוט נישט שליסען דאָס אויג פונ׳ם שומר!

זי האָט געקלערט און געזוכט. אי בייטאָג אי ביינאַכט אַלץ געשפּינט זיך בעהיטזאַם דעם פאָדים פון איהרע געדאַנקען, פון די־נינקע פעדים אַ שטריק זיך געפלאָכטען, פון שטריק זיך אַ לייטער געמאַכט, און אויפ׳ן לייטער געקראָכען אַריבער דעם פּאַרקען, גע־הויבען זיך אַרויף צו די פענסטער, אַריינגעקוקט אין קאַמער פון איהר ליעבען און געשעפּטשעט איהם שטיל: זיי רוהיג, מיין זוהן, זיי זיכער, מיין פערוואָגעלטער נביא. מיר׳ן שפּאַלטען די שטיינער, ווי משה אין דעם מדבר, מיר׳ן פערשלעפּערן די וועכטער, ווי דבורה האָט סיסראַ׳ן פערשלעפּערט. מיר׳ן אַרויסגעהן פון גלות. זיי זיכער, מיין ליעבער. מיט דיר איז דיין מוטער.

וואָכען זענען געגאַנגען. חדשים פלעגען קומען און פערשווינדען.

אַלײן דער אײגענער איז געשטאַנען דער שטײנערנער סוד אויפ'ן עק שטאָדט. אַלײן די אײגענע האָבן אַרויסגעקוקט די פענסטערלעך, װי פערלאָפען מיט שװאַרצען בלוט. און אַלײן די אײגענע האָבן גע־פלאַמערט אַרום איהר די אומרוהיגע געדאַנקען, װי אַ משפחה פון בידנע איבער אַ װאַסער, אַלײן געפלאַמערט, געפלױגען און נישט געקענט געפינען קײן זיכערן פלאַץ אונטער די פיס.

די אַלטע מוטער האָט איהר שטאַלצע האָפנונג נישט פערלאָ־זען. זי װעט איהם אַרויסנעהמען פון זײערע הענד. זי מוז דאָס. די הײליגע האַנד פונ'ם נביא האָט אויף צװײען צוריסען דעם ים־סוף. דאָס קול פונ'ם שופר האָט געשפאָלטען די װענט פון יריחו. דאָס קול פון אַ מוטערס האַרץ װעט דערגרײכען דעם זיבעטען הימעל און עפענען די שערי־הרחמים.

... אָרימע יודענע. דו, אַזאַ שװאַכע, אַזאַ אַלטינקע יודענע, דו—אָהן געװעהר געגען מויל פונ'ם לײב—דו װעסט זיך אײנשטע־לען רײצען דעם גרױזאַמען פײנד!

דו — מיט דײן װאַרימער ליעבע װילסט צושמעלצען די אײז־קאַלטע װענט...

קוקט זי אָן, זי איז אײנגעבױגען און פערפינסטערט. קוים װאָס ס'שלעפען זי די מידע פיס. קוים װאָס ס'האַלטען דעם שטעקען די ציטערדיגע הענד. און איהר בליק איז געװענדט צו דער ערד און איז פול מיט אַ שטומען געבעט.

זי איז סך־הכל אַן'אײנזאַמע, דערשלאָגענע יודענע און האָט נישט צו קײנעם קײן טענות. אַלצדינג הערט זי און שװײגט און בע־לײדיגט זיך נישט קײנמאָל. דער נאַטשאַלניק פון טורמע אַלײן פיהלט צו איהר עפעס אַ שטיקעל רחמנות, פול מיט פעראַכטונג. אַזאַ װאָרילע יודענע, די נחמה. אַלע טאָג ברײנגט זי מיט זיך דאָס פעקעל מיט סחורה. סחורה—אַן'אויסנאַהם, און געלט נעהמט זי װעניג. װילסט—צאָהל, װילסט — באָרג, זי האָט נישט קײן טענות. און שטיל איז זי—אַ מחיה. אַלצדינג הערט זי — און ס'רירט זי נישט גאָרנישט. אַן'אַלמנה איז זי — אָהן אַ מאַן און אָהן קינדער. אַלײן װי אַ שטײן. און אַ ערהליכע, קענטיג; מעגסט איהר גלױבען. נישט אַזױ װי די אַלע פערשמוציגטע יודישע סוחרים. אַ װאָרילע הענדלערקע—די אַלטע נחמה. און די חובות מאָהנט זי קײנמאָל נישט—אָדער זי בעט מיט גרױס אָבשײ.

עס אַרט איהר נישט גאָרנישט אַרום און אַרום. די אַרעסטאַנטען — זי וויל אויף זיי גאָר נישט קוקען. יעדען זונטאָג ברייננט זי סחורות פאַר די אייגגעשפּאַרטע און צוטראָגט זיי פון קאַמער צו קאַמער. שאַרף גיט אַכטונג דער וועכטער אויף אַלע איהרע טריט. אָבער קיינמאָל קוקט זי נישט אין פּנים די אַרעסטאַנטען, קיינמאָל וויל זי נישט אויסהערען זייער שמועס, זייער געבעט. נאַטשאַלסטווע וועט זיין ברוגז. זי קען נישט. ס'איז איהר שטיקעל פּרנסה... זי וויל נישט נעהמען נישט קיין בריעף, נישט קיין גרוסען. אַ וואוילע יודענע, די נחמה. אָפטמאָל געפינט זיך ביי איהר אַ שטיקעל סחורה פאַר דעם וועכטער אַליין אויך, —„פאַר זיין טרחה”. און פערלאַנגען פערלאַנגט זי פון איהם גאָרנישט.

שוין פיעלע וואָכען איז נחמה אַ שטענדיגער גאַסט אין די ווענט פון דער טורמע. פעסט שפּינט זי איהרע פעדים. שוין פלעכט זי פון זיי אַ שטאַרקען שטריק. שוין נאָהענט דער טאָג פון גאולה...

IV.

. . . .

— אָט אָ דאָ, לאָה'ניו, וועלען מיר צובינדען דעם שטריק. ווען זיין פענסטער וועט זיך עפענען, וועלען מיר איהם אַריבערוואַרפען איבערן פאַרקען.

די מוטער מיט דער טאָכטער זענען געשטאַנען נעבען פאַרקען פון טורמע. זיי האָבען איינע די אַנדערע נישט געזעהען אין דער פינסטער.

אַ גאַנצער ים פון שוואַרצען טינט האָט פערגאָסען די וועלט. שוואַרץ — מען קען אָנטאַפּען די געדיכטע פינסטערניש. די טורמע זעהט מען נישט — זי פיהלט זיך נאָר ערגיץ גאָר נאָהענט.

שטיל איז. עס פייפט נאָר דעם וועכטערס פייפעלע פון יענער זייט פאַרקען און אויפ'ן עק הימעל וואָרטשעט אַ ווייטער דונער. אחוץ דעם הערט איהר נישט גאָרנישט. יאָ, עס קלאַפּט נאָך דאָס האַרץ — טאַק-טאַק, טאַק-טאַק, ווי אַ שווערער האַמער. און צייטענווייז קלינגט אין די אויערן. אָבער שטיל איז אַרום און אַרום.

די מוטער מיט דער טאָכטער לעלערן מיט פיבערהאַפטע אויגען די נאַכט. צו זעהען זיי טאַקע, צי דאַכט זיך זיי נאָר, אַז זיי דערקענען אין דער פינסטער זיין פענסטער.

יאָ, אַזוי. די גראַטע איז איבערגעזויגען שוין לאַנג. איצט נעהמט ער זי אַרויס. שטיל, שטיל, מען זאָל נישט הערען קיין שאָרך. דאָרט איז זיין פענסטער. שטיקער פינסטערניש וויעגען זיך. דאָס איז ער, מסתמא. אָבער קיינער זאָל נישט דערהערען.

שאַ, שטיל. מסתמא שוין אָפען דאָס פענסטער. יאָ. איצט — גאָט! — איצט קומט דאָס שווערסטע. אַראָבגעהן אויפ'ן שטריק־לייטער. מ'זאָל נאָר נישט דערזעהען. וואָס איז דאָס? מען געהט? עס קלאַפּען טריט? ניין, ניין, דאָס קלאַפּט נאָר דאָס הארץ און וויל אַרויסשפּרינגען: טאַק־טאַק, טאַק־טאַק. שטילער, שטילער.

ער גליטשט זיך. צי וועט ער האָבען כח? ער איז אָבגע־שוואַכט. ער זאָל נאָר נישט אַראָבפאַלען. רבונו־של־עולם, גיב איהם כח, ער זאָל קיין קרעלץ נישט געבען... מען קען איהם נאָך דערזעהען פונ'ם צווייטען, פונ'ם ערשטען שטאָק. ער דאַרף זיך האַלטען ביי די רינעס.

אָט, אָט, שוין. דאַכט זיך, אַראָב. יאָ. עפּעס האָט אַ בליץ געטאָן; אַ רויטער פונק האָט געמאַכט אַ ראָד אין דער פינסטער. איצט אַ בלויער, אַ גרינער. אהא, דאָס דאַכט זיך נאָר. סאיז דאָך דער פאַרקען פאַר די אויגען. איצט — דאָס שטיקעל הויף פון דער טורמע ביז דעם פאַרקען. דאָרט שטעהט אין ווינקעל דער וועכטער. ער וועט נישט טשעפּען: אָבגערעדט פון פריהער.

וואָס־זשע דויערט דאָס אַזוי לאַנג? וואו איז ער? פאַרוואָס גיט ער נישט קיין צייכען. אפשר דאַרף ער איבערוואַרטען דאָרטען? אפשר עפּעס אַ סבה?

נו, לאָמיר וואַרטען. די צייט געהט. ס'זאָלען זיך נאָר נישט צוזייהען די חמאַרעס. איינס אַ זייגער געהט שוין אויף די לבנה. אַ גוטע נאַכט איצט. אַזוי פינסטער און וויסט. אַ רעגען וואָלט נאָך געווען בעסער.

אָבער וואָס נעהט ער נישט אַזוי לאַנג? וואָס געהט ער נישט? וואָס איז דאָרט? גאָט!

אָט קלאַפּט שוין אין פאַרקען. ס'איז ער! לאָמיר וואַרפען דעם שטריק. אַזוי, איינס, צוויי. יאָ, אַריבערגעוואָרפען. איצט טאַפּט ער

אין דער פינסטער. גיכער, גיכער, אײַל דיך. ס'קען נאָך קומען די „סמענע"!

דער שטריק אָנגעצויגען. ער קריכט. ער איז שוין אויבען. נאָר נישט אָנשטעכען זיך אָן די טשוועקעס. פּאָרזיכט, פּאָרזיכט. איצט—אַ שפּרונג!

— מיין זוהן! מיין שלמה! זי האָט איהם אַרומגעקלאַמערט מיט איהרע דאַרע הענד און איז אויף איין רגע פערשטאַרט געוואָרען אויף זיין ברוסט. נאָר די הערצער האָבען זיך געקלאַפּט.

לאה'לע האָט געצופּט פאַר די קליידער. קומט, לאָמיר געהן, נישטאָ קיין צייט. אין פעלד אַריין. דאָרט, אַ ביסעל ווייטער, שטעהט די פוהר.

זיי געהען. שוין עטליכע טריט פון טורמע. און פּלוצלונג—טראַך! די גאַנצע נאַכט האָט אַ ציטער געגעבען. די פינסטערניש צוריסען געוואָרען אויף טויזענטער שטיקלעך. טראַך, טראַך, מען שיסט. די ערד ציטערט, די טורמע וויעגט זיך. דער שטורם-גלאָק קלינגט אויבען מיט פערצווייפלונג און וועקט די נאַכט. געשרייען לעבערן די לופט. אָט קלינגען שוין שווערדען. סאָלדאַטען טופּען איבערן הויף. אַ טרומייט שפּילט. ס'הערט זיך די קאָמאַנדע, שלעסער ווערען האַסטיג געעפענט, טויערן סקריפּען, ליכט בעווייזט זיך אין אַלע פענסטער, אינמיטען הויף האָט זיך אָנגעצונדען אַ גרויסע עלעקטרישע זון. און ווייטער—טראַך, טראַך, טראַך! מען שיסט פון צעהנדליגער ביקסען. אײַלט זיך, גיכער, אַנטלויפט, דער שונא געהט נאָך! אָבער וואָס איז דאָס? וואָס איז מיט דיר, לאה? זי האַלט זיך פאַר דער זייט און הינקט עפּעס און בויגט זיך אין וויל פאַלען. גאָט איז מיט דיר, קינד, וואָס איז געשעהען? זי איז פערוואונדעט? שלמה נעהמט זי שנעל אויף זיין האַנד און געהט האַסטיג ווייטער. די מוטער האַלט זיך פאַר ויינע קליידער און אַליין ציטערט זי אינגאַנצען פון קאָפּ ביז די פיס מיט אַנ'איינגעהאַלטענעם ציטער. גיכער, אַהין, וואו ס'איז פינסטערער. זיי זאָלען נישט דערזעהען. טראַך-טראַך! איבערן קאָפּ איז דורכגעפלויגען אַ פייערדיגער פּאַס, ס'האָט אַ הילך געגעבען אין די אויערן ווי הונדערטער פּויקען. נו, ווייטער, ווייטער. מען קען זיך נאָך בעהאַלטען אין די גריבער נישט ווייט. קום-זשע, מוטער. קום.

פון הויף לויפען סאָלדאַטען מיט לאַמטערנעס. אָט האָבען זיי

זיך צומיילט אויף צווי גרופעס. איינע רעכטס, איינע לינקס. נעהענ-
מער און נעהענטער. אַט-אַט, שוין נאָהענט. אהא, געפּאַקט! נישט
איינער—גאַנצע דריי. קומט!... איהר וועט האָבען אייער פּסק!...

V.

אין קאָנטאָר פון טורמע ברענען לאָמפּען. ביי די ווענט שטעהען
סאָלדאַטען אין גרויען מיט ביקסען אין די הענד — און אַ מורא'דיגע
רוה איז אויסגעגאָסען אויף זייערע שטיינערנע געזיכטער. גרויסע
שרענק מיט פּאַפּירען שטעהען הויך ביז'ן באַלקען און קוקען אַראָב
מיט אַ רוגזה: וואָס לאָזט מען זיי נישט רוהען אַפילו אינמיטען דער
נאַכט? אין די פענסטער קוקט אַריין די פינסטערניש — און אין
איהר פלאַמען אויף אַלע ווייטע געבראָכענע בליצען.

ביים טיש זיצט דער נאַטשאַלניק. רויט דער פּנים און שטע-
לענדיג די גרויע אויגען, און די וואָנסעס ווי צווי האַרטע בערשט-
לעך. וואָס גלאַנצען אַזוי די קנעפּ זיינע? זיי פינקלען און שיינען.
און אויף זיין שטערן ליעגט אַ שאָטען פון זיין פאַרמענעם היטעל.
ער זיצט זיך רוהיג. די בעוואַקסענע הענד אויף די קניה.

— אַזוי, נחמה'קע! דאָס ביזטו אַזאַ וואוילע. עהרליך, האַ?

נחמה שטעהט אין ווינקעל, אין שאָטען, אויפ'ן צווייטען זייט
טיש. איהר פּנים איז איינגעשרומפּען, פערצויגען, ווי פערדאַרט גע-
וואָרען אין איין נאַכט. טיפע טונקעלע קנייטשען שפּרייטען זיך פונ'ם
מויל, פון די בלוילעכע ליפּען. דער קאָפּ שאָקעלט זיך געגען איהר
ווילען, אַרויף און אַראָב, אַרויף און אַראָב. איבערן לייב פליהט
דורך אַלע ווײַלע אַ שוידער. און די אויגען קוקען ערגעץ ווייט און
זעהען נישט גאָרנישט.

אויף דער ערד, אויף אַנ'אויסגעשפּרייטען מאַנטעל, ליעגט די
טויטע לאה. זי איז איבערגעדעקט ביז'ן האַלז. דער יונגער פּנים איז
אַזוי בלייך, אַזוי רוהיג. דאָס מויל האַלב געעפענט. זי שלאָפט
אַ זאַנפטען שלאָף. גאָלדענע לאָקען שפּרייטען זיך אַרום איהר קאָפּ
און בעריהרען די שמוציגע פּאָדלאָגע. און אַ האַנד האָט זי אויסגע-

שטרעקט—נאָך אַ קינדערשע האַנד, אַ ווייסינקע, אַ דינע, מיט לאַנגע ווײכע פינגערלעך.

— און דו, בחור שענער, וואָס וועסטו עפּעס זאָגען?

אַנ׳איינגעהאַלטענע שנאה פילט אָן די ווערטער מיט גיפט. און זיי שטעכען זיך אַריין אין דער שטילקייט, ווי שטאָהלענע שפּיזען.

שלמה שטעהט אויסגעצויגען צווישען צוויי סאָלדאַטען מיט בלויזע שווערדען. בלייך דער פּנים און קאַלט די אויגען. אונבע־וועגליך אינגאַנצען, ווי פערשטיינערט. נאָר די צייהנער צונויפגע־פּרעסט פעסט.

— אהאַ, נישט געראָטען?...

קיינער ענטפערט נישט. ס׳איז שטיל. די לאָמפּען ברענען, די שרענק שטעהען הויך. און די ביקסען וויעגען זיך, קוים צו בעמער־קען, ביי די סאָלדאַטען אין די הענד.

און די פענסטער צינדט זיך אָן אַלע ווײלע אַ געבראָכענער בלייך.

די שטילקייט דוייערט. עפּעס אַ פּעטטע, אַ האַרטע בעשעפעניש, ווי אַ ריזיגע, בלאָנקענדיגע ספּרוזשינע, האָט זיך אַריינגעשפּאַרט אין דער לופט פונ׳ם צימער און אויסגעצויגען זיך פון איין עק ביז דעם צווייטען אינ׳ם פערגליווערטען ליכט פון די לאָמפּען. אַלעם אָנגע־צויגען, אָנגעשטרענגט, אָנגעשפּאַנט. גיב אַ ריהר—וועט עס אָנהויבען ציטערן און שוין נישט בלייבען שטעהן.

דער נאַטשאַלניק קוקט לאַנגזאַם אויף דער מוטער, נאָכדעם אויף דעם זוהן און נאָכדעם אַראָב—צו זיינע פיס.

אַלע שווייגען.

ער שטעהט אויף און זאָגט קורץ און הויך:

— ריטער אַהער!

די לופט גיט זיך אַ טרייסעל, דאָס צימער הויבט זיך אָן וואַקלען און וויעגען. עפּעס גלאַנצט און בליצט און שוועבט אַרום און שטויסט זיך אָן אין אַלע זייטען. עפּעס ווי עמיצער האָט מיט אַ שטאַרקער האַנד איבערגעקעהרט אַלצדינג און איבערגעמישט אָהן אַ סדר.

די מוטער קוקט אויפ׳ן נאַטשאַלניק און אויף די סאָלדאַטען און אויף איהר זוהן און זעהט אַלצדינג און פערשטעהט נישט.

וערטער הערט זי — נאָר זי איז ווייט און פערשטעהט נישט.

און פלוצים טוט זי זיך אַ וואָרף צו זיינע פיס און חאַפּט אַרום זיינע קניה און רעדט:

— האר, טו דאָס נישט, טו דאָס נישט, מיין האר. זאָלסט זיך דאָס נישט דערוועגען צו טאָן! ער איז נישט שולדיג. ער האָט דען געוואוסט? דאָס איז איך, איך האָב אַלצדינג אויסגעטראַכט. איך האָב געמאַכט אַלצדינג. איך בין אַ מוטער. ס'איז מיין זוהן. ס'איז מיין איינציגער זוהן. ער איז נישט שולדיג. איך קען נישט לעבען אָהן איהם. האר, וועסט נישט טאָן דאָס. ביזט אַליין אַ פאָטער. האָסט קינדער. זאָלסט נישט געפּרובט ווערען דערצו. מיך בעשטראָף, אָבער איהם... ער איז ריין און כשר... ווי אַ טויב... האר...

זי ווערגט זיך מיט די ווערטער און בלייבט ליעגען פאַר זיינע פיס אָהן אַן'אָטעם, נאָר דער אַלטער קאָפּ קלאַפּט זיך אָן דער פּאָדלאָגע.

דער נאַטשאַלניק שווייגט. לאָמפּען ברענען. ביקסען פונקלען. סאָלדאַטען שטעהען ווי מצבות. די אַלטע מוטער ליעגט דערשלאָגען אויף דער ערד און קלאַפּט זיך מיט'ן קאָפּ אויף דער פּאָדלאָגע.

די שטילקייט דויערט. נאָכדעם הערט זיך דיזעלביגע רו־היגע שטים:

— ריטער!

און פון צווייטען עק צימער געהט אַנטקעגען אויך אַ זילבערע, אַ פעסטע שטים און שטויסט זיך אָן אָן דער ערשטער.

— ניין. דאָס וועל איך נישט דערלאָזען. טויטען—יאָ, שמייז וועסטו מיר נישט געבען.

שלמה שטעהט רוהיג און קוקט פעסט אין די אויגען פון זיין פיינד. זייערע בליקען בעגעגענען זיך. פונקט ווי שווערדען טרעפען זיך, שטויסען זיך אָן, גיבען אַ קלונג. פונקען שפּריצען.

— ניין, וועסט בעקומען שמייז.

— ניין, דאָס וועל איך נישט לאָזען.

אַ וואונק—הענד הויבען זיך, גרויע פיגורען טוען זיך אַ וואָרף אויף שלמה'ן פון אַלע זייטען, אַלצדינג ווערט איבערגעמישט, פער־פּלאָנטערט אין איין געדיכטען קנויל. עפּעס טופּעט און רייבט זיך און סאָפּעט און רייסט. שלמה'ס האַנד הויבט זיך און פאַלט אויף

עמיצענס אַ קאַפּ. אַ קרעכץ. אַ פּלוך. קולות ברומען, הודזען. עפּעס אַ ביקס האָט אַ גלאַנץ געטאָן פון דער זייט. פריקלאַדען פליהען אין דער הויך. קליידער ווערען צופליקט. עס טריפט שוין בלוט. די לופט ציטערט און קלינגט. די מוטער איז אויפגעשפּרונגען און רייסט זיך צום ווילדען קנויל. איהרע ציטערדיגע הענד ציהען זיך אַהין. און איהרע ליפּען שעפּטשען עפּעס אַזוינס, וואָס קיינער הערט נישט... און פּלוצים:

אַי!...

אַ העלער געשריי האָט אַנגעגאָסען די לופט מיט וואַרימען בלוט. דער געשריי האָט פערדעקט אַלצדינג מיט אַ פייערדיגען מאַנטעל.

הערט שוין אויף, מערדער, גענוג שוין, ער איז שוין טויט!...

* *

*

לאַנגזאַם ברומט דער וואַלד אַרום שטעדטעל. לאַנגזאַם ציהט זיך זיין וואונדערליך ליעד. עס דאַכט זיך: אַנ'עדה זקנים, פערטריבענע פון זייער היים, זיצען ביים ברעג פון אַ טייך און זינגען צוזאַמען און דערצעהלען דער וועלט פון זייער לאַנגען לעבען, פון זייערע פערלאַשענע האָפנונגען, פון גרויזאַמע שונאים און קאַלטע קברים ערגעץ ווייט, אין דער פרעמד. לאַנגזאַם ברומט דער וואַלד, לאַנגזאַם שאָקלען זיך איבען זיינע שווערע צווייגען. אונטען איז שטיל. געלבליכע זיילען שטעהען איינע נעבען דער צווייטער און טרוימען. עמיצער אַ שטילשווייגעדיגער קוקט אַרויס פון צווישען זיי, קוקט זיך אַרום און שפּרייזט ערגעץ ווייטער. געלבע בלעטער ריהרען זיך אויף דער ערד...

צווישען די ביימער אין וואַלד שפּאַנט אַרום נחמה. איינגעבויגען, שווייגענדיג געהט זי אויף די פערלאָזענע וועגען און קוקט צו דער ערד. גרויע האָר קריכען אַרויס פון אונטערן טוך און פלאַטערן אויפ'ן ווינט. די ציטערדיגע הענד האַלטען אַ שטעקען און טאַפּען מיט איהם דעם וועג. און איהרע אויגען קען מען נישט זעהען, ווייל זיי קוקען שטענדיג צו דר'ערד.

גאַנצע טעג שפּאַנט זי אַרום איבערן וואַלד, געהט אַרויס צום

טייך, זעצט זיך ביים ברעג און קוקט אויף די געלבליכע מוטנע ווע־לען, קוקט לאנג אָהן אַנ׳עק. איבער איהר קאָפּ רוישט דער וואַלד. פאַר איהרע פּים גלעט די חוואַליע דעם ברעג און קלאָגט זיך אויף דער גרויסער מידיגקייט, אויף דעם שווערען, אונענדליכען וועג.

און ביינאַכט קומט די אַלטע אין איהר פערלאָזענע שטוב.

האַלבע נאַכט וויינט די שטוב. עס קומען מתים פונ׳ם וואַלד, און פערקוקען אין די פינסטערע פענסטער. קינדערשע נשמות הוידען זיך אויף די צווייגען. דער בוים בויגט אַראָב זיין אַלטען פערמא־טערטען קאָפּ. און נחמה בעוויינט איהרע קינדער.

האַלבע נאַכט וויינט די שטוב, וויינט דער בוים; וויינט די וועלט אַרום און אַרום. און עס קלינגט דאָס קול איבערן פערשלאָ־פענעם שטעדטעל און גיסט זיך אין דער שטומער נאַכט.

דער אַלטער בוים שאָקעלט זיך און ברומט אין טיעפען טרויער: — אויף אייביג. אויף אייביגע יאָהרען.

דער בלייבער שטראַהל.

(פון לעבען).

מיר האָבען געהונגערט שוין עטליכע טעג.

שטיל איז געוואָרען אין טורמע. מורא׳דיג שטיל. אַנ׳אימה האָט אַרומגעשפּאַנט איבער די לאַנגע קאָרידאָרען, אַריינגעקוקט אין די קאַמערס, געלאָשען די קלינגענדיגע שטימען. ס׳איז געוואָרען פינסטער און קעלטער. מיר האָבען געהונגערט.

שטיל איז געווען. אַ נעץ פון פלאַטערדיגע געדאַנקען און פּיבער־הייסע חלומות האָט געשוועבט אין דער לופטען, אַרומגענומען די טורמע, אַרומגעוויקעלט די קראַנקע קעפּ און געטראָגען זיך מיט אַ גלאַנץ פאַר די אויגען. אין די קעפּ האָט געקלונגען. די ווענט און די טירען האָבען זיך לאַנגזאַם געוויעגט.

מיר האָבען געהונגערט. די יונגינקע גאָלדע האָט געהונגערט צוזאַמען מיט אונז.

שוין צוויי וואָכען, זינט מ׳האָט זי אַריבערגעפיהרט צו אונז. זי איז געווען נישט אינגאַנצען געזונד, און אין דער פּרויען־טורמע איז געווען ענג און נאַס. האָט מען זי געבראַכט אין אונזער קאָרידאָר.

זי איז אַלט געווען זעכצעהן יאָהר. אויף איהר פּנים איז נאָך געלעגען דער זונענשיין פון דער קינדהייט, און אין די גרויסע בלויע אויגען איז שוין פערגליווערט געוואָרען אַ טיעפער שמערץ. צאַרט און דורכזיכטיג איז איהר פּנים געווען, און אַ משא פון האָר איז געלעגען און געדריקט אויף איהר קאָפּ. און געדאַכט האָט זיך,

אַז איבער די האָר, איבער דעם ווייסען ציטערדיגען שטערען רוהט אַן׳אַנדער משא, אַ גרעסערע און אַ פעסטערע, וואָס קיינער זעהט נישט, נאָר וואָס דריקט אָהן אַן׳אויפהער און בויגט איהר קאָפּ צו דער ערד.

זי איז שטענדיג געווען פערטראַכט. זי האָט נישט געטרויערט, זי האָט אָבער קיינמאָל נישט געלאַכט אויף אַ קול. ווען עמיצער פון אונז פלעגט איהר עפּעס דערלאַנגען דורכ׳ן לאָך פון דער טיר אָדער איהר אַריינוואַרפען אַ פריינדליך וואָרט, פלעגט זי נאָר אַ שמייכעל טאָן שטיל און זאַנפט, ווי עס שמייכעלט אַ קראַנק קינד, און פלעגט ווייטער ווערען פערטראַכט. ווען זי פלעגט אויסשטרעקען איהרע דין־נינקע הענד, פלעגט דורך זיי דורכלייכטען די זון, און אין די בלאַנ־דע האָר פלעגען זיך אָנצינדען זילבערנע פונקען. און געדאַכט האָט זיך דעמאָלט, אַז זי איז אינגאַנצען אויסגעוועבט פון לייכטע דינינקע שטראַהלען.

מיר האָבען ליעב געהאַט דאָס קראַנקע קינד מיט דער גאַנצער ליעבשאַפט פון איינזאַמע מענשען, וועלכע בענקען אַהיים. עפּעס איז ליכטיגער געוואָרען אין אונזערע קאַמערס, זינט זי האָט זיך בעוויזען ביי אונז אין קאָרידאָר, עפּעס איז היימליכער געוואָרען אויפ׳ן האַר־צען. „אונזער שוועסט׳ערל״ האָבען מיר איהר אַ נאָמען געגעבען פונ׳ם ערשטען טאָג אָן. און שטענדיג פלעגען מיר קלערען, מיט וואָס צו בעשענען איהרע לאַנגע תפיסה־טעג, מיט וואָס אַרויסצורופען אַ שמיי־כעל אויף איהר בלייכען, דורכזיכטיגען פּנים.

אונזער אַלטער „פילאָזאָף״ האָט איהר אויפגעהאַנגען אין קע־מערל זיין איינציג בילד „די מאַדאָנע״, וועלכע ער האָט אַזוי זאָרג־זאַם געהיט די גאַנצע צייט. מיכאַל דער אונגלעגאַלער האָט ערגעץ בעקומען אַ קליינטשיק בוימעלע און עס פערפלאַנצט פון איהרעטוועגען אין אַ טאָפּ מיט ערד, און אונזער טורמע־פּאָעט, יוסף „דער בן־יחיד״, האָט איהר געווידמעט אַ שיר.

* *

*

ווען מיר האָבען בעשלאָסען צו הונגערן, איז קיינעם גאָר אויפ׳ן געדאַנק נישט געקומען, אַז זי זאָל אויך הונגערן מיט אונז:

זי איז געווען קראַנק, און קראַנקע האָבּען זיך נישט גערדאַרפט בּע-
טיילינען אין פּראָטעסט. זי האָט אָבּער ערקלערט, אַז זי וויל הונגערן
מיט אַלע צוגלייך.

דער אַלטער פילאָזאָף האָט זיך דורכגערעדט מיט איהר דורכ'ן
לאָך. „קינד, דו בּיזט שוואַך. מיר זענען געזונטע און שטאַרקע מאַנס-
בּילען—מיר קענען אויסהאַלטען לאַנג. דו בּיזט אַ צאַרט קינד, דיך
וועט דאָס צובּרעכען, ווי אַ שטורמווינט אַן׳אויסגעטריקענט צווייגעלע.
דו טאָרסט דאָס נישט טאָן. מיר׳ן אַליין דורכפיהרען אַלצדינג. דו,
מיט דיינע שוואַכע הענטלעך, וועסט סיי ווי נישט פערגרעסערן אונ-
זער קראַפט. מיר וועלען נאָך זיין דרייסטער, ווען מיר וועלען וויסען,
אַז דיר וועט קיין בּייז נישט געשעהן״.

זי האָט איהם גאָרנישט געענטפערט. גלייך ווי זי האָט נישט
געהערט. זי האָט נאָר געקוקט מיט איהרע גרויסע אויגען ערגעץ
ווייט, גראָד אַנטקעגען זיך, אַקוראַט ווי דאָרט איז געווען עפּעס
אַן׳אונבּעקאַנטע, וואונדערבּאַרע וועלט.

און אין אָוונד האָבּען מיר בּעקומען אַ צעטעלע פון איהר. זי
האָט געשריבּען מיט אַ שוואַכער האַנד אויף אַ שטיקעל גרויען פּאַפּיר:
„איך וועל הונגערן. איך וויל נישט זיין קיין „אויסגעטריקענט
צווייגעלע״, ווי דער פילאָזאָף האָט געזאָגט, איך וויל זיין אַ מענש
מיט מענשען גלייך...״

מיר האָבּען געוואָלט זאָגען מיטלען, ווי זיך דורכצוריידען מיט
איהר נאָך אַמאָל דעמזעלבּיגען אָוונד, נאָר דער אַלטער האָט אַ מאַך
געטאָן אין פערצווייפלונג מיט דער האַנד:

— איהר זעהט דען נישט? עס וועט נישט העלפען.

ער איז געווען גערעכט. מיר האָבּען אַלע אַראָבּגעלאָזט די
קעפּ, און אויפ׳ן הארצען האָט זיך אַרויפגעלעגט נאָך אַ שווערערע
משא. מיר האָבּען גאָרנישט געקענט העלפען.

דורך די גראַטעס האָט אַריינגעקוקט די פינסטערע נאַכט.

* *

*

מיר האָבּען געהונגערט דעם פינפטען טאָג. זי—אונזערע אויפ-
וועהער, די „נאַטשאַלסטווע״—האָבּען זיך געמאַכט ווי נישט וויסענדיג.

מיר—האבען שוין צופיעל אריינגעלעגט בלוט און מארך אין אונזער פראטעסט, אז מיר זאלען קענען אבטרעטען צוריק.

מיר האבען געהונגערט. פופציג לעבעדיגע מתים בעגראבען צוזאמען אין זעקס טונקעלע קברים. פופציג האלב־צומישטע, האלב־צורייצטע פיבער־קראנקע, פערשפארט אין איין גרויסען משוגעים־הויז. נאר שטיל איז געווען אין דעם הויז, מורא'דיג שטיל.

פון די טונקעלע ווינקלען האט זיך לאנגזאם גערוקט א שטומע, נישט־זעהענדיגע בעשעפעניש, געשפרייט זיך, געוואקסען אין די קא־רידארען, געטאפט אין דער פינסטער מיט לאנגע וואלקענדיגע ארימס, געגליטשט זיך דורך פערשלאסענע טירען, אומגעקלאמערט די מידע מענשען און געפרעסט זיך צו זייער הארצען, געפרעסט און גע־דריקט און געזויגען, געזויגען מיט פייכטע, גיעריגע ליפען דאס בלוט.

מיר האבען שוין לאנג אויפגעהערט זינגען. דער אלטער פילא־זאף האט זיך נאך ארומגעדרעהט צווישען די בעטלעך, נאר זיין פנים איז געווען וויים ווי קרייד און האט אויסגעזעהן, אינ'ם ראהם פון זיין שווארצער בארד, ווי דאס פנים פון א מת. די איבריגע זענען געלעגען אויף די געלעגערס פערביטערט, פערשמאכט. איציק דער שניידער האט זיך אויסגעקירעוועט מיט'ן פנים צו דער וואנט און שוין צווי טאג נישט ארויסגערעדט קיין ווארט. אברהמ'טשיק דער ווילנער האט זיך אלץ געקלאגט, אז ס'איז איהם קאלט, געוויקעלט זיך אין מאנטעל און געציטערט אזוי, אז מיר האבען געהערט, ווי עס קלאפען זיינע ציינער. און יוסף דער פאעט איז געלעגען אין פי־בער און גערעדט פון היץ די גאנצע צייט, אלץ גערעדט און גע־רעדט אהן אנ'אויפהער אין דער פארם פון א שיר: „פון די טיעפע טאלען, פון די פוילע זומפען, פון די נאסע גריבער האט זי זיך בעוויזען אין א קלייד א שווארצען; איהרע אויגען—מעסערס, איהרע האר—ווי שלאנגען, איהרע פינגער — קראלען, איהרע שמייכלען—גיפטיג . . .״

אהן אנ'אויפהער האט ער געמורמעלט דעם שיר מיט א גלייכ־גילטיגען קול. און עס פלעגט זיך דאכטען: ער רופט ארויס מיט זיין שפרוך עפעס שוידערליכע בעשעפענישען פון אונטער דער ערד:

„פון די ענגע טאלען, פון די וויסטע וועלדער, פון די פוילע בלאטעס געהט זי שנעל און האסטיג; אויף די גרינע פעלדער, אויף די יונגע לאנקעס שפרייט זי שווארצע זאמען, שיט פער'סמ'טע קער־

נער צווישען ווייכע גראָזען, צווישען צאַרטע בלומען... פון די פוי-לע זומפען האָט זי זיך בעוויזען..."

ער האָט געהזר'ט די ווערטער אָהן אַנ'עק; זיינע שטאַרע גלעזערנע אויגען האָבען געקוקט אָהן בעוועגונג אין איין אָרט, און די ווערטער האָבען זיך געשאָטען און געשאָטען, ווי טראָפּענס רעגען אויף אַ בלעך...

גאָלדע איז געלעגען אין איהר קעמערל און אַ פערקלערטער שמייכעל האָט געשוועבט אויף איהרע ליפּען. איהר פּנים איז נאָר געוואָרען אַ ביסעלע דינער, דער האַלז — מאָגערער, און דער קוק — טיעפער און פערטראַכטער. די זון פלעגט אַריינשיינען דורך די גראַ-טעס און גלעטען איהר בלאָנדען קאָפּ און אויסשפּרייטען אַ וואַרימען שימער אויף איהר גאַנצען קערפּער.

ווען איינער פון אונז האָט זיך פער'גנב'עט צו איהר טיר און געפרעגט, וואָס זי מאַכט, האָט זי אויפגעהויבען אויף איהם איהרע גרויסע ליכטיגע אויגען און אַ פרייד האָט אַ גלאַנץ געטאָן אויף איהר פּנים.

— אָ, זעהר גוט. איהר זעהט, — איך לייד גאָרנישט. כ'האָב געמיינט, עס וועט זיין ערגער.

אין איהר קול האָט געקלונגען דער שטאָלץ פון נצחון.

* *

*

און אַזוי איז אַוועק דער פינפטער און דער זעקסטער און דער זיבעטער טאָג. אויפ'ן אַלטען האָט דער אַלטער פילאָזאָף זיך אויך אַוועקגעלעגט, און אין טורמע איז געוואָרען נאָך געשפּאַנטער אַלצ-דינג. איצט האָבען פיעלע גערעדט פון היץ, און די שטילע לופט פלעגט אָפט ווערען דורכגעלעכערט פון אַ פיינליכען געשריי.

די טורמע איז געוואָרען איין פיבערהאַפטער שטראָם. דער שטראָם האָט פערחאַפּט אַלעמען, געוויעגט זיי, געהוידעט אויף זיינע ברודיגע וועלען און געטראָגען, געצויגען אַלץ ווייטער און ווייטער. שטיקלעך אָבגעריסענע געדאַנקען, ברעקלעך צופליקטע, צעוואָרפענע חלומות, אָבגעזונדערטע זכרונות, צוקנייטשטע בילדער זענען געשוואוי-מען אין דעם שטראָם און געטראָגען זיך איינס נאָך דעם אַנדערן,

און געשפּאַרט זיך, געשטויסען, געדרעהט און געאײַלט זיך אַלץ פאָרווערטס.

קיין הונגער איז שוין לאַנג נישט געווען. מענשען האָבען אויפגעהערט צו פיהלען א וועהטאָג; מענשען האָבען זיך געטראָגען געשווינד און אַלעמאָל געשווינדער ערגעץ אַראָב, אין אַ טיעפען תהום. בליץ-שנעלע געדאַנקען פלעגען פלוצים אַ לייכט געבען, דורשניידען דעם וויסטען תהו-ובהו און תיכף נישט בלייבען, און אויף זייער אָרט פלעגען זיך ווידער צינדען בלייכע, פאַלשע פייערלעך, טאַנצען, הויבען זיך, לייכטען מיט אַ שוועבעל-גלאַנץ און פערשווינדען און זיך ווייטער בעוויזען. דער מוטנער שטראָם האָט זיך געגאָסען אַלץ ווייטער, געדוקט זיך, געדרוישט און געקייקעלט זיך געשווינד, געשווינד. אָט נעהמט ער שוין מיט זיך די ווענט פון דער טורמע, אָט שווימט זי—אינגאַנצען די טורמע, עס שווימען די טירען, די פענסטער מיט די גראַטעס, עס שווימען די קאַמערס. אַלץ רוקט זיך אַלעמאָל בידריגער, אַלעמאָל טיעפער, גליטשט זיך, וויעגט זיך און בלייבט נישט—און נאָר יוסף דעם בן-יחיד׳ס קול לאָזט זיך הערען נאָכאַנאַנד: „פון די פוילע זומפען, פון די נאַסע גריבער, פון די טיעפע טאָלען האָט זי זיך בעוויזען אין אַ קלייד אַ שוואַרצען; איהרע אויגען—שפּיזען, איהרע האָר—ווי שלאַנגען, איהרע פינגער—קראַלען; שוואַרצע זאָמען זייהט זי, טויטע קערנער שפּרייט זי, טרעט די יונגע בלומען, טויט די גרינע לאָנקעס, לעשט די בלייכע שטערן...״

די טעג זענען געגאַנגען אונבעמערקט. די צייט האָט זיך אָבגעשטעלט. עס פלעגט זיך דאַכטען: די גאַנצע וועלט איז געוואָרען קראַנק, די גאַנצע וועלט דרעהט זיך און טאַנצט אַ משונה׳דיגען טאַנץ.

גאָלדע איז געלעגען אין איהר קעמערל אַ פערקלערטע. זי האָט אויסגעזעהן, פונקט ווי זי הערט זיך איין אין עפּעס אַזוינס, וואָס ס׳טוט זיך אינוועניג אין איהר, און פונקט עס אַרט איהר נישט גאָרנישט אַרום און אַרום. אויפ׳ן גרויען טורמע-געוואַנד זענען געלעגען איהרע שווערע האָר און געלויכטען ווי אַ גאָלדענע קרוין, און אויף די ליפּען פלעגט אַרומשוועבען אַ פערטראַכטער שמייכעל. אין איהר קעמערל איז געווען מעהר ליכט, ווי אין אַנדערע, און די בייזע געשטאַלטען האָבען, דאַכט זיך, נישט געוואַגט אַריבערטרעטען איהר שוועל. זי איז געווען רוהיג און שטיל.

* *

*

מיר האָבען געזיעגט. אויפ'ן ניינטען טאָג האָבען זיי זיך אונ-טערגעגעבען. מיר האָבען געוואונען אַ שפּאַן פרייהייט אין טורמע. מיר האָבען אַ ביסעלע לינדער געמאַכט אונזערע קייטען.

ס'איז געווען האַלבער טאָג, ווען זיי האָבען אויפגעעפענט די טירען פון אונזערע קאַמערס. מיר האָבען ווייטער געקענט געהן איינער צום צווייטען, פערזאַמלען זיך אַלע אין איין קאַמער. מיר האָבען ווידער איינגעפיהרט אונזער אַלטע „טורמע-רעפּובליק", און דער פילאָזאָף איז ווידער אויסגעשטעלט געוואָרען בראש פון דער גאַנצער „געמיינדע".

די שוואַרצע הונגער-געשטאַלטען זענען נאָך נישט אינגאַנצען פערשוואונדען. נאָך האָבען געפּאַכט זייערע פליגעל אין דער לופ-טען, נאָך האָט דער קאַלטער שוידער אַלעמאָל אַ ריהר געטאָן אונז, פאַרבייגעהענדיג, מיט זיין אָטעם, נאָך איז די טורמע געווען ווי אין פיבער. אָבער ביסלעכוויז האָט שוין אָנגעהויבען זיך בעווייזען אַ פאַרב פון פרייד אויף די בלייכע געזיכטער, ביסלעכוויז האָבען אָנגעהויבען רוהיגער גלאַנצען די אויגען.

מיר האָבען זיך פערזאַמעלט אין איין קאַמער. „אונזער שוועס-טערל" איז אויך געווען מיט אונז. זי האָט שוין קיין כח נישט גע-האַט צו געהן, האָבען מיר זי אַריבערגעטראָגען אויף די הענד און בעהיטזאַם אוועקגעלעגט אויף אַ בעטעל.

זי האָט זיך כמעט גאָר נישט געביטען, נאָר צאַרטער, רינער, איידעלער איז זי געוואָרען פאַר די טעג. אין אַ וויסינקער בלוזקע מיט קורצע אַרבעל און מיט אַנ'אָפּענעם האַלז האָט זי אינגאַנצען אויסגעזעהן ווי אַ קינד, און עפּעס קינדערשעס איז געווען אין איהר שמייכעל און אין די שוואַכע בעוועגונגען פון איהרע הענד. גערעדט האָט זי ווייניג, נאָר געהערט האָט זי אויפמערקזאַם אַלצדינג, וואָס מיר האָבען גערעדט, און ס'האָט זיך געדאַכט, אַז זי שפּירט אין אַלע ווערטער עפּעס אַ פערבאָרגענעס זין, וועלכעס קיינער קען נישט בעמערקען.

זי האָט זיך נישט געקלאָגט—זי פיהלט זיך גוט, האָט זי גע-זאָגט. נאָר עפּעס האָט געשוועבט אַרום איהר קאָפּ, עפּעס האָט

ארויסגעקוקט פון די גרויסע, צו גרויסע, טונקעל-געווארענע אויגען, עפּעס האט געלויערט אין די ווינקלען פונ׳ם מויל, אַזוינס, וואס האט אונז אַלעמען אָנגעריהרט מיט אַ קעלט און געמאַכט קלעמען דאס הארץ. צי שטיל איז געווארען צווישען אונז, ווען מיר האבען זי דערזעהן.

בערל פריקאַזטשיק האט געוואלט פערטרייבען דאס אַלגעמיינע געדריקטע געפיהל. ער האט געזאגט מיט אַ געמאַכטער פרעהליכ-קייט און מיט אַ צו הויכען קול:

— אט, אַ וואויל מיידעל. אויסגעהאַלטען, אויף מיינע נאמנות. בעסער, ווי אַנ׳אַנדער בחור. מאַלאַדיעץ, גאלדע!

נאר זיינע ווערטער האבען נישט געפונען קיין אָבקלאַנג. דער אַלטער פילאזאף האט אויף איהם נייגיריג אַ קוק געטאָן און אראָב-געלאָזט די אויגען, און גאלדע אַליין האט שטיל פאַר זיך אַ שמייכעל געטאָן און גאָרנישט געענטפערט.

וועגען הונגער האבען מיר שוין מעהר דעם טאָג נישט גערעדט, אַקוראַט ווי אָבגעמאַכט וועגען דעם צווישען אונז.

מיר האבען געזונגען אַ ליעד, און זי האט שטיל נאָכגעזונגען פאַר זיך, אַזוי שטיל, אַז מיר האבען קוים געקענט הערען איהר קול. גאָלדעם האט מיכאַל דערצעהלט איינע פון זיינע כשוף-מעשיות, וועלכע מיר האבען אַזוי ליעב געהאַט צו הערען. עמיצער האט דערלאַנגט גאָלדען זיין אַלבאָם מיט בילדער, און זי האט אין איהם געבלעטערט מיט איהרע דינע פינגערלעך און לאַנג געקוקט אויף יעדעם בילד. איינער האט איהר געבראַכט די פערטריקענטע בלומען, וואס ער האט געהאַלטען אין זיינע ביכער נאָך פון פאַראַיאָהריגען זומער, אַנ׳אַנדערער האט איהר געגעבען דאס ליעדער-ביכעלע מיט׳ן שענעם איינבונד, וואס ער האט ערשט נישט לאַנג בעקומען „פון דער פרייע".

זי איז ביסלעכוויז פרעהליכער געוואָרען, און איהר שטים איז געוואָרען אַ ביסעל זיכערער און קלינגענדיגער. זי האט זיך אַפילו אויפגעהויבען אַ ביסעל אויפ׳ן געלעגער, כדי צו קענען בעסער אָנ-קוקען די בילדער.

און אַזוי איז זי אָבגעלעגען ביי אונז דעם גאַנצען טאָג. ווען די זון האט אָנגעהויבען פאַרגעהן און דער טורמע-אומעט האט זיך ווייטער אָנגעהויבען אריינגיסען דורך די פענסטער, האבען מיר זי

צוועקגעטראָגען אין איהר קאַמער. זי איז געווען היים ווי פייער און אויף איהרע באַקען האָבען זיך בעוויזען צוויי רויטע גליהענדע פלעקען...

* *

*

אין דריי וואָכען אַרום איז זי געשטאָרבען. ביסלעכווייז, ווי א ליכט, האָט זי אָנגעהויבען אויסגעהן פאַר אונזערע אויגען, אָהן קרעכצען, אָהן געשרייען, ביסלעכווייז, יעדע שעה, יעדע מינוט.

אַלץ ווי פריהער איז געווען קלאָר און צאַרט איהר שטערן, אַלץ ווי פריהער האָט געפינקעלט דאָס גאָלד פון די האָר, און ריין און איידעל איז דער פנים געווען. נאָר אַלעמאָל איז זי געוואָרען מעהר פערטראַכט, מעהר פערזונקען אין טרוימען־געדאַנקען.

מיר האָבען געזעהן, ווי זי געהט אויס. מיר האָבען גאָרנישט געקענט העלפען.

זי איז, ווי פריהער, געווען שטיל און זאַנפט און פלעגט יעדען בעגעגענען מיט איהר ליעבען שמייכעל. נאָר ביסלעכווייז האָט אָנגעהויבען אַרויסקוקען מעהר וועהטאָג פון דעם שמייכעל, און צום סוף פלעגען מיר שוין נישט וויסען, צי שמייכעלט זי, צי האַלט זי זיך איין פון געוויין.

געוויינט האָט זי קיינמאָל נישט. ווען מיר פלעגען זי פרעגען, ווי פיהלט זי זיך, פלעגט זי אָנשפאַרען אָן געלעגער איהרע דאַרע, קלאָר־ווייסע הענד און זיך מיהען אויפהויבען דעם קאָפּ:

— אָ, גאָרנישט, ס'איז מיר גאַנץ גוט.

אָפטמאָל פלעגט נאָך אָבקלינגען אין די ווערטער א בעהאַלטע־נער שטאָלץ.

געשטאָרבען איז זי אינמיטען דער נאַכט. ס'איז געווען פינסטער און שטיל אַרום און אַרום. נאָר ערגעץ וויים, פון יענער זייט פענ־סטער האָט עפּעס לאַנגזאַם גערוישט, און מ'האָט נישט געקענט וויסען, צי שאָקלען זיך דאָס בוימער, צי פליסט ערגעץ און מור־מעלט א טייכעל. זי איז אויסגעגאַנגען זאַנפט און רוהיג, נאָר די לעצטע שעה האָט זי אַלעמאָל איבערגעדרעהט דעם קאָפּ אויף רעכטס און אויף לינקס און איהרע ליפּען האָבען עפּעס געשעפּטשעט פאַר

זיך. יוסף דער פּאָעט האָט נאָכדעם דערצעהלט, אַז ער האָט גע-הערט, ווי זי האָט אַ פּאָר מאָל אויסגערעדט: „מאַמע".

זי איז געשטאָרבען. טיעף האָבען מיר אַראָבגעלאָזען אונזערע קעפּ און שטום געזעסען אַרום איהר טויטען קערפּער אין דער פינ-סטערער נאַכט. יוסף האָט אָנגעשפּאַרט אין ווינקעל דעם קאָפּ צו דער וואַנט און געחליפּעט און געשטיקט זיך מיט'ן געוויין. פון יענער זייט וואַנט האָט דעם ועכטערס פּייפעל זיך געקלאָגט.

ס'איז געווען נאַכט אַרום און אַרום.

אין פריהלינג.

(פון לעבען).

דער פריהלינג איז געגאנגען, געשאָטען מיט בלומען, געוועבט זונענשיין צווישען הימעל און ערד, געגלעט, געהאַליבעט די וועלט מיט ווייכע שמעקעדיגע ווינטלעך — די וועלט איז ווידער געוואָרען יונג.

די ערד האָט זיך געדרויבערט, ווי א מזבח. ווייכע וואָלקענדלעך פלעגען זיך הויבען פון איהר, שווימען אין בלויען רוים און צוגעהן — און דערפון פלעגט די לופט ווערען נאָך ריינער און קלאָרער. פאַסען גאָלד האָבען זיך געצויגען פון איין עק וועלט ביז דעם צווייטען, און ביינאַכט פלעגען פלאַטערן חלומות אין דער לופטען און זינגען און ציהען דאָס הארץ.

דער פריהלינג-ווינט האָט איבערגעשפאַנט דעם הויכען פארקען מיט די שטעלינע טשוועקעס, איבערגעשוואומען דעם ברייטען גרויען הויף, אריין דורך די פערזשאווערטע גראַטעס צו אונז אין די קעמער־לעך און דערוואַרימט די פערגליווערטע שטילקייט. דאָס הארץ האָט אָנגעהויבען קלאַפען מיט נייעם כח.

מיר זענען געווען יונג. אונזער הארץ האָט נאָך פריהלינג גע־לעבצט. דער געדאנק האָט אַרומגענומען וועלטען. מיר האָבען גע־וואָלט אַהין — אַהין צו אונזערע בריידער, וואָס בויען דאָס לעבען...

אונרוהיג איז געוואָרען די טורמע. אין דער שטילקייט פלעגען זיך ציהען אונזיכטבאַרע פעדים פון איין קאַמער צו דער צווייטער. עפּעס האָט פיבערהאַפט אַרומגעשוועבט אין דער לופטען. ביינאַכט

פלעגט די פינסטערניש זיין פול מיט א שטילען, איינגעהאלטענעם קלאפען. אקוראט ווי טויזענטער קליינינקע העמערלעך האבען עפּעס געשמידט בסוד-סודות: טאק-טאק! טאק-טאק-טאק!

דער ערשטער מאי איז געקומען אלעמאל נעהענטער. אונזער יום-טוב! דער טאג פון פרייהייט און ליכט. מיר האבען זיך געגרייט.

* *

*

אין דער נאכט פאר דעם ערשטען מאי האט יעקב געהאלטען זיין רעדע. מיר אלע זענען געשטאנען נעבען די פענסטערלעך און געהערט.

די נאכט האט פערגאסען הימעל און ערד מיט איין טונקעלן ים. די שטילקייט האט גערוהט אין אלע ווינקעלעך און זיך איינגעהערט שארף, אהן שלאף. אויף די טונקעלע חוואליעס האבען די קלארע, ריינע קלאנגען געוויעגט זיך און געשוואומען ערגעץ ווייט.

יעקב האט גערעדט. זיין סאמעטענער קול איז געווען טיעף און העל און געשפרייט זיך איבער דעם פינסטערן הויף און ארומגענומען דעם בנין געגענאיבער. דארט אויפ'ן אנדערן עק הויף, איז געווען די פרויען-טורמע. קיין ליכט איז אין די פענסטער'ר נישט געווען, קיין שארך איז נישט אריבערגעקומען צו אונז, נאר מיר האבען, דאכט זיך, געהערט דעם איינגעהאלטענעם אטעם פון אונזערע געפאנגענע שוועסטער, געזעהען, ווי עס בליצען אין דער פינסטער זייערע אויגען.

די שטערען האבען געפינקעלט אויפ'ן טיעף-בלויען הימעל. די ווייכע נאכט האט ארומגענומען די טורמע און געהערט.

יעקב האט גערעדט מיט זיין הארציגען קול. פון ליעבע, פון לעבען, פון ליכטיגער פרייהייט, פון אייביגען שלום האט ער גערעדט אין דער פער'חלום'טער פריהלינג-נאכט. מיר זענען געשטאנען יעדערער אין זיין שטייגעל, צוגעדריקט דעם שטערען צום קאלטען אייזען פון די גראטעס, און געדאכט האט זיך אונז: פערשוואונדען די גראטעס, פערשוואונדען די טורמע. נישטא שוין קיין טורמעס, נישטא שוין קיין קייטען, קיין ליידען, קיין טרערען, קיין ביטערער

יאוש, קיין פיין; יונג איז די ערד און ליכטיג און שיין, ווי א קינד אין פריה־מארגען. און די מענשען זענען יונג און פול מיט לעבענס־קראפט. א פרייד בליצט פון די אויגען, א פרייד אין די ליעבע גע־זאנגען; א פרייד איז די ארבייט, דאס שאפען, די רוה. און מענ־שען־ברידער שמירען ליכטיגע געדאנקען און בויען פון זיי א לייטער און שטייגען צום הימעל ארויף...

מיר האבען אלע געהערט. פאר אונזערע אויגען זענען וואונ־דער געשעהען. אינמיטען דעם פינסטערען הויף, אט דא גלייך פאר אונזער טורמע, האט א פייערדיגע זייל זיך געהויבען, געוואקסען, געווארען העכער, רויטער, גליהענדיגער, געשאטען פונקען אין אלע זייטען, געטריבען די נאכט און געלעגט א פורפור־רויטען אבגלאנץ אויף די ווענט פון דער טורמע.

יעקב האט גערעדט. דער גרויסער טאג פון בעפרייאונג האט געלויכטען אין זיינע קלינגענדיגע ווערטער.

— עס וועט קומען די גרויסע מלחמה. אין פייער און פלאם וועט דער מענש פון ארבייט בעשאפען די נייע וועלט. אין פייער און פלאם וועט אויסגעברענט ווערען דער זשאווער, דער שימעל, דער שמוץ פון דעם לעבען. דער מענשליכער דור וועט אראבווארפען פון זיינע פליגעל די בלייערנע משא, און פריי און ריין וועט ארויס פון דעם קערקער זיין שאפענדער גייסט...

די נאכט איז געלעגען פערטרוימט איבער אונז. ווי ליכטיגע פאסען האבען זיך געצויגען אין דער פינסטער די רייד פון קאמפף און בעפרייאונג.

* *

*

און אויף מארגען, דעם ערשטען מאי, איז דער הימעל געווען לויטער און די זון לאכענדיג און די לופט ווי אבגעוואשען, און אויף די ווענט פון אונזערע קעמערלעך האבען געשפיעלט זיך, געשטיפט און געטאנצט ליכטיגע קליינינקע זון־פלעקען. צעהן א זייגער זענען מיר שוין אלע געווען נעבען די פענסטער, געקוקט אין הויף אריין און געווארט.

די הערצער האבען געקלונגען מיט גרויסע גליקער. דאס בלוט

אין די אָדערן האָט געריישט און געהאַמערט, דער יום־טוב איז גע־קומען. היינט איז אונזער טאָג. היינט וועלען מיר ווייזען, אַז אייזערנע גראַטעס און שטאָהלענע שלעסער קענען נישט פערשמירען דעם מענשענס נשמה, וואָס רייסט זיך צו לעבען און אַרבייט.

צעהן אַ זייגער איז די פרויען־טורמע אַרויס שפּאַצירען אין הויף. די פרויען פלעגען שפּאַצירען אַלע צוזאַמען — וויל די וועכטער האָבען זיי נישט גערעכענט פאַר אַזוי געפעהרליך, ווי אונז. זיי פלע־גען אויך האָבען מעהר פרייהייט אין די ווענט פון דער תפיסה. געהענדיג שפּאַצירען אין דעם קלענערען הויף אַריין, פלעגען זיי דורכגעהן יעדען טאָג גאַר נאָהענט נעבען דעם טויער, וואו מיר זענען געזעסען.

היינט האָבען זיי זיך אַלע מיט אַמאָל אָבגעשטעלט פאַר אונ־זערע פענסטער, ווי ס׳איז געוועזען אָבגערעדט פון פריהער. די צווייטע וועכטער זענען אויך געבליבען שטעהן, צומישט, אונענטשלאָסען. פון ערגעץ האָט מען אויסגערופען: חברים! אין איין רגע איז אַ הייסער שטראָם דורכגעלאָפען איבער דער גאַנצער טורמע און גע־מאַכט אונז אַלעמען פאַר איינס. איין ווילען, איין געדאַנק, איין האַרץ־קלאַפּען אין הונדערט אָבגעצוימטע שטיגלעך. איין קאַלינער, פיבערהאַפטער ענטשלוס. אַט האָבען די פרויען שוין אויפגעהויבען אַ רויטע פאָהן. פון יעקב׳ס קאַמער האָט זיך אַרויסגערוקט אויף אַ לאַנגען שטעקען אַ צווייטע. אונזער יום־טוב...

שטימען רופען... עמיצער אַ גרויסער רייסט אַרויס פון די פיעלע פענסטערלעך אַ גאַנצע מחנה געשרייען און שליידערט זיי האַסטיג אין הויף אַריין. און די געשרייען, אויסגעמישטע, פערפּלאָנ־טערטע, שפּרינגען אויף, דערהויבען זיך צוריק און שטויסען זיך אָן אָן אונזערע ווענט. עפּעס האָט געפּלאַצט אַ מהיצה, עפּעס אַ טייך האָט זיך אַרויסגעריסען פון זיינע ברעגען מיט אַ רעש און אַ ברומען. און שוין הויבט זיך פון צווישען דער צורודערטער מחנה געשרייען אַ ליעד, אַ גלאַטס און אַ מוטיגס און אַ שיינענדיגס...

די טורמע זינגט. די גאַנצע טורמע איז געוואָרען איין ריעזיגע האַרפע. פון אַלע פענסטערלעך גיסען זיך טענער, שליסען זיך צו־זאַמען, הויכע און נידעריגע, העלע און מאַטע, נעהמען זיך אַרום און פליהען ווייטער — אין דעם העלען רוים פון דעם פריהלינגס־פריהמאָרגען, אַ האָפנונג גלאַנצט און שימערט, ווי אַ רעגענבויגען,

און ווי די וואָלקען הינטער דעם רעגענבויגען פּיהלט זיך הינטער די מוטיגע טענער בעהאַלטען אַ שטילער אומעט, אַ לאַנגאָנגעצויגענער וועהמאָג.

אונזער יום־טוב אין תּפיסה. אונזער פרייהייטס־ליעד אין די קראַלען פונ׳ם שונא!

שוין רוקט ער זיך, דער שונא, פון אַלע זייטען. אַ ראָטע סאָלדאַטען איז אַריין אין הויף און פערנומען איהם פון דריי עקען. אין קאָרידאָר הינטער אונזערע פּלייצעס הילכען שווערע, האַסטיגע טריט פון אַ סך מענשען. ערגעץ שפּיעלט אַ טרומייט אַ סיגנאַל.

די מיידלעך אונטען שטעהען און זינגען. אין העלע יום־טוב־דיגע קליידער און מיט רויטע שלייפלעך אויף דער ברוסט זעהען זיי אויס ווי פערבלאָנדזשעט אהער אין הויף אַריין פון אַן אַנדער, אַ לע־בעדיגער וועלט. די פּאָהן פלאַטערט, די אויגען לייכטען. אונזער געזאַנג וואַקסט און ווערט הייסער. נאָך איין מינוט, נאָך איין קורצע מינוט.

מען געהט שוין. שווערע, אומדערבאַרעמדיגע טריט. הילכיגע, טרוקענע קאָמאַנדאָ־רופען. עס קומט שוין.

מיר זינגען. זאָל זיין, וואָס עס וויל. די מינוט געהערט נאָך אונז. מיר פיהלען, מיר שטרייטען — ס׳זאָל לעבען דער יום־טוב! ס׳זאָל לעבען דער ליכטיגער פריהלינגס־פריהמאָרגען!

אין דער עקסטער קאַמער גרילצט שוין דער שלאָס. דער שונא איז דאָ.

ס׳זאָל לעבען דער יום־טוב!

געזעגענט.

(אַ בילד).

דער וואָקזאַל איז נאָך אויף. אַ קורצע שטילקייט אינמיטען דער אַרבייט, ווי אַן׳אָברוה צווישען איין חוואַליע און דער צווייטער. דאָס לעבען האָט נישט אויפגעהערט, נאָר דער פולס זיינער קלאַפּט רוהיגער און שטילער.

אין וואָקזאַל ברענען לאָמפּען. מענשען זיצען ביי די ווענט און שווייגען. שפּיגלען הענגען, און אין יעדען שפּיגעל ברענען לאָמפּען און ציהען ווייסע ליכטיגע פּאַסען.

אין עק, נעבען טישעל, האָבען זיך אַנידערגעזעצט צוויי יונגע מענשען. ער האָט אָנגעשפּאַרט זיין קאָפּ און קוקט ערגעץ ווייט. זי האָט זיך צוגערוקט נאָהענט צו איהם און קוקט איהם אין פּנים. ביידע יונג, און די יוגענד פינקעלט פון די אויגען און לעגט אַרויף אַן׳אָפּגלאַנץ אויף די האָר.

אין וואָקזאַל איז שטיל. מענשען זיצען ביי די ווענט און ריהרען נישט מיט קיין אבר. ליידיג און ליכטיג.

— דו וועסט שרייבען?

— איך ווייס נישט. ס׳איז געפעהרליך. מען קען נאָך דאָ געוואָהר ווערען, וואו איך בין.

זיי שווייגען ווייטער. איינזאַם, אָבגעטיילט פון די מענשען. די שטילקייט פלעכט צווישען זיי ביידע אַ געוועב און פערשפּרייט עס אין דער העלער לופט. זי האָט זיך צוגערוקט נאָך נעהנטער צו

איהם און גלעט שטילערהייד זיין האַנד. געדאַנקען בליצען אויף אין די אויגען און ווערען פערלאָשען.

דער שפּיגעל אויף יענער זייט צימער האָט זיי אַריינגענומען אין זיך און וויל זיי פערשטעלען מיט ווייסע פּאַסען פון ליכט. די צייט לויפט — און יעדער טריט איהרער קלינגט ווי האַרמאָנישע זילבערנע גלעקלעך.

— שוין באַלד צייט.

— נאָך צעהן מינוט.

עפּעס טוט אַ ציטער צווישען ביידע, ווי דער קרעכץ פון אַ סטרונע, ווען זי רייסט זיך איבער. אַ שטראָם הייסע בענקשאַפט טוט זיך אַ גאָס און פערפלייצט זיי. זי זיצט און גלעט מעכאַניש זיין האַנד און פיהלט נישט, אַז זי גלעט.

— ווערסט נישט זיין דאָרט אַליין?

ער ענטפערט נישט. זי וואַרט נישט אויף זיין ענטפער. ביידע שווימען אויף איין אונרוהיגער כוואַליע. עפּעס ריהרט זיך אינווייניג און קלאַפּט אַזוי שנעל. די צייט פערגעהט.

— מיין פריינד...

די ווערטער בלייבען שטעהן אין איהר האַלז. זי מוז שווייגען, אַז נישט וועט זי אָנהויבען שרייען אויף אַ קול און רייסען אויף זיך די קליידער.

ער דריקט איהר האַנד, און זיין פעסטע וואַרימע האַנד זאָגט איהר: זיי מוטיג! דו זעהסט — איך בין רוהיג. געווען שווערערע צייטען.

די צייט געהט. די לאָמפּען שלאָפען אין די טייכען פון ווייסען ליכט. דער וואָקזאַל איז אַרומגעצוימט אַרום און אַרום מיט פינסטערניש — און שווייגט.

זיי געהען אַרויס אויפ'ן פּלאַטפאָרם. נאַכט. דער שניי פאַלט. אַ געדיכטער שניי וועבט אוזאָרען אויף דעם טונקעלען דעקטוך פון דער נאַכט. די שנייעלעך פליהען האַסטיג און שטיל און קענען איינס דאָס אַנדערע נישט דעריאָגען. ערגעץ הויך אין דער לופט ברענט אַ גרינער לאַמטערן איינער אַליין, ווי אַ פערגעסענער.

עס פייפט. מענשען קומען אויף דער פּלאַטפאָרם. מענשען איילען און רעדען שנעל, און די ווערטער זענען אָבגעריסענע און ווערען פערלאָשען אויפ'ן אָרט. די נאַכט הערשט. די מענשען

שוועבען, ווי די שאָטענס, און לאָזען נישט איבער קיין שפור.

זיי שטעהען האנד אין האנד. אויף איהרע גאָלדענע האָר לעגען זיך דינינקע שנייעלעך און ווערען צוגאַנגען און פינקלען, ווי בריליאַנטען. דער יונגער פנים איז שאַרף אויסגעטאָקט, ווי פון איידעלען מאַרמאָר.

די צייט לויפט. די פינסטערניש ליעגט אַזוי שווער. עפּעס ריהרט זיך אינווייניג אין דער פינסטערניש, עפּעס פּרובט זיך אויפ־הויבען און קען נישט, פּרובט זיך שרייען — און דאָס קול ווערט דערשטיקט אין דער ברוסט, נאָר עס אָטעמט שווער און אונרוהיג, ווי אַ מענש אין שלאָף, ווען ער זעהט בייזע חלומות.

דער שניי פאַלט. ווייסע ריהרעוודיגע נעצען פילען אָן די לופט — און די לופט איז געדיכט און דערהויבט זיך ווי אַ וואַנט.

עס קלינגט. איינס נאָכ'ן אַנדערן פאַלען די טענער און שניי־דען די נאַכט. פון די קלאַנגען ווערט עפּעס ליכטיגער און אונרו־היגער אויפ'ן פּלאַטפאָרם. דער גאַנצער בנין האָט זיך אָבגערופען מיט אַנ'איינגעהאַלטענעם אָבקלאַנג.

און ווייטער שטיל — און ווייטער איינזאַם. זי דריקט זיין האנד און ציטערט פון קאָפּ ביז די פיס.

די נאַכט הערשט. אָט קוקען שוין צוויי גרויסע ברענענדיגע אויגען פון דעם שווארצען תהו־ובהו. אָט קומען זיי שוין. גרויסע, פלאַמענדיגע אויגען, נעהנטער און נעהנטער. די ערד ציטערט. די נאַכט קרעכצט. דער בנין ברומט און הודעט. שטרענגע, בעפעה־לענדע אויגען. עס ברענט אין זיי אַ פרעמדער, בעהערשענדער כח.

ווידער קלינגט עס.

— מיין איינציגער פריינד!...

זיי פאַלען איינער דעם אַנדערן אויפ'ן האלז און ווערען פער־שטיינערט אויף איין קורצער רגע. קיין זיפץ, קיין וואָרט. איין קער־פּער, איין אָטעם. די הערצער קלאַפּען, און איין האַרץ פיהלט דאָס קלאַפּען פון דעם צווייטען.

— זיי געזונד!

ער שטעהט אין וואַגאָן. זי קען קוים דערקענען זיין פנים דורכ'ן פערפרוירענעם פענסטער. זיין פנים זעהט אויס אַזוי פרעמד; גאָהענט און ווייט.

זי שטעהט און ריהרט זיך נישט. די רעדער קלאַפּען און

רוישען. עפּעס שווימט פאַר די אויגען א ליכטיגס, א פינסטערס, עפּעס שווימט און פליסט אַלעמאַל ווייטער, אַלעמאַל שנעלער. זי זעהט און זעהט דאָך גאָרנישט.

זי שטעהט אין דער פינסטער. דער שניי פאַלט. דער וואָקזאַל קוקט אַרויס מיט די ליכטיגע פענסטער. די פינסטערניש אָטעמט שווער און קען נישט ווערען רוהיג. די צייט געהט...

זי שטעהט אַליין. שנייעלעך בעדעקען איהרע גאָלדענע האָר און טוען זי אָן אין א זילבערנע קרוין. שניי־בעצען וויעגען זיך אַרום איהר און פלעכטען זייערע וואונדערבאַרע אוזאָרען. זי שטעהט און רעדט עפּעס פאַר זיך און הערט אַליין נישט, וואָס זי רעדט:

— בלייב לעבען, בלייב לעבען...

דער שניי פאַלט.

ר ב ק ה.

(אַ פּורים׳דיגע ערצעהלונג, דערצעהלט פון אַנ׳אַלטען אגיטאַטאָר).

איהר, היינטיגע חברה, איהר קענט אַפילו קיין השגה נישט האָבען, ווי מיר האָבען געלעבט מיט פיער־פינף יאָהר. צוריק דאַכט זיך, אַ קורצע צייט, אָבער צוקוקען זיך—איז היינט אַפילו קיין דמיון נישט צו דעם, וואָס איז געווען אַמאָל.

איהר זאָגט: ס׳איז היינט אויך ביטער. אודאי, ווער קען דען זאָגען, אַז ניין. אָבער אַפילו די שלעכטסקייט איז גאָר פון אַנ׳אַנדער סאָרט. שטעלט אייך פאָר אַ טייך, וואָס איז געווען חדשים לאַנג פערקאָוועט אין אייז; געקומען אַ וואַרים ווינטעלע, צושמאָלצען דעם שניי, איבערגעפלט מיט וואַסער דעם טייך, דאָס אייז האָט געפּלאַצט, צובראָכען געוואָרען אויף שטיקלעך, אויף פּיצעלעך, און אַוועקגע־שוואומען, וואו די וועלט האָט אַנ׳עק. וואַרים, זומער־לעב קומט. און פּלוצלונג—אַ פראָסט, פערצוויגען דעם טייך אויף דאָס ניי מיט אַ הייטעל פון אייז. האַ, ווי מיינט איהר? טאַקע ווידער אייז, אָבער ס׳איז שוין גאָר נישטאָ דער פריהערדיגער גלאַנץ, נישטאָ נישט די פעסטקייט, נישט די קעלט. און אין דער לופטען שמעקט פאָרט עפּעס יונגס.

אָט אזוי איז דאָס, ברידער, מיט דער היינטיגער צייט.

מיר, אין יענע יאָהרען, האָבען נאָך קיין פריהלינג נישט גע־שמעקט, מ׳איז געלעגען אונטערן פרעס און מ׳האָט געפּיהל׳ט, ווי עס דריקט אייך אַ משא פון בערג. אָבער טאַקע אמת׳ע בערג, שווערע, טויזענדיעהריגע בערג. געדריקט און געשטיקט.

ווייסט איהר, פאַרוואָס איהר, היינטיגע, זענט אַזוי צודרעהט און צוקאָכט? ווייל איהר האָט עס שוין געזעהען, דאָס הייליגע לאַנד, פּנים אל פּנים, איהר האָט עס שוין שיער־שיער נישט אָנגעטאָפּט מיט אייערע אייגענע הענד. און אַז מ'האָט פּלוצלונג פערהאַקט פאַר אייערע אויגען דעם טויער אין געזאָגט אייך: שטעה, עד פה תבוא, זענט איהר געוואָרען זעהר ברוגז און אַ יאוש האָט פערהאַפּט אייער האַרץ. מיר, אין יענע צייטען, האָבען נאָך אפילו קיין טויערן פאַר אונז נישט געזעהן, דאָס לאַנד פון פרייהייט האָט געלעבט און געשוועבט נאָר אין אונזערע חלומות. מ'האָט געהאַט בטחון, מ'האָט געהאַט אמונה, אַז די גאָלדענע צייטען וועלען ווען עס איז קומען. אָבער קיינער האָט כמעט נישט געגלויבט, אַז ער אַליין וועט דאָס דערלעבען צו זעהן.

דערפאַר איז טאַקע דער, וואָס פלעגט קומען צו אונז, שוין געווען אַנ'איינגענער מיט'ן גאַנצען לייב און לעבען. מ'האָט שוין מפקיר געווען אַלצדינג, מ'האָט שוין אויסגעטאָן זיך פון אַלצדינג, מ'האָט פאַר זיך אַליין אויף קיין שום זאַך נישט געוואַרט: מ'איז געגאַנגען, ווייל מ'האָט געגלויבט און געהאָפט.

דערפאַר אָבער געפיהלט האָט מען זיך אַזוי ווי קיינער פון אייך האָט זיך קיינמאָל נישט געפיהלט. שטעלט אייך פאָר אַ קופּקעלע מענשען, אָבגעטיילט פון אַלעמען, פערבאָרגען אין דער פינסטער—און אַנטקעגען זיי אַ גאַנצע וועלט, אַ גרויסע פיינדליכע וועלט. דאָס פלעגט פון אונז אַלעמען מאַכען איינס. איין משפחה זענען מיר געווען, איין פייערל האָט געפלאַקערט אין אַלע, איין שנור פלעגט צוזאַמענבינדען אַלע—אויף לעבען און טויט. און דערין איז געווען אַזאַ תענוג, אַזאַ זיסקייט, אַזאַ מין גרויסער פערגעניגען, אַז, איך זאָג אייך דעם אמת, איך בענק איצט אויף נאָך יענער צייט. פערפאַלען. צוריק וועט זי שוין נישט קומען.

יאָ, איז וואָס־זשע האָב איך אייך אָנגעהויבען דערצעהלען? געוועזו איז בײַ אונז, אין אונזער חברה, איינס אַ מיידעל מיט'ן נאָמען רבקה. געווען איז זי אַלט אַ יאָהר צוואַנציג, נאָר אַ קוק געבען אויף איהר, וואָלט איהר קיינמאָל נישט געזאָגט, אַז זי איז עלטער פון פופצען יאָהר. אַ קינדערש פּנים'ל האָט זי געהאַט, מיט אַ פּאָר ריינע קינדערשע אויגען, מיט אַ קלאָרען שטערען, ווי זילבער. און ווען זי פלעגט זיך אָנטאָן ווי אַ גימנאַזיסטין, אין אַ ברוין קליידעל מיט

אַ פאַרטוך, און פלעגט פערפלעכטען די צעפּ אַרום דעם קאָפּ, ווען עס טוען גאָר יונגינקע מיידעלעך, און פלעגט זיך געהן אַזוי איבער גאַס, פלעגט מען קענען גלויבען, אַז זי לערנט זיך נאָך אין פינפטען קלאַס, אַז זי טראַכט וועגען קאָנפעטען און זאַמעלט אַנזיכטס־קאַרטען, און אַז זי האָט ערשט נישט לאַנג אויפגעהערט שפּיעלען אין ליאַלקעס. עס פלעגט זיך נישט גלויבען, אַז דאָס איז אַנ׳ערנסטע רעוואָלוציאָנערקע, מיט אַ פעסטען ווילען און אַ שאַרפען קוק.

און געווען איז זי אַנ׳אמת׳ע רעוואָלוציאָנערקע. קיין סך אַזוינע איז צווישען אונז אַפילו דעמאָלט נישט געווען.

וואָס פאַר אַ כח ס׳איז געלעגען אין איהר — וואָלט איך נישט געקענט זאָגען עד היום. געווען אי געבילדעטערע פון איהר, אי אפשר קליגערע אויך, געווען אַזוינע, וואָס האָבען מעהר געזעהען און מעהר געלעבט. נאָר אַז זי פלעגט קומען ערגעץ, פלעגט ווערען עפּעס גרינגער אויפ׳ן האַרצען, פּונקט ווי מיט איהר איז אָנגעקומען אַ ליכטיגע בשורה. עפּעס פלעגט זינגען אין דער נשמה, ווען מען פלעגט זי דערזעהן, און נישט נאָר ביי מיר—ביי אַלעמען, ווער עס האָט זי געקענט. געווען ביי אונז ברוך — אַ מענש אַנ׳אייזען, וועלכער פלעגט חדשים־וויז נישט שמייכלען און נישט ריידען קיין איבעריג וואָרט. אַזאַ טבע האָט ער געהאַט. קום איך איינמאָל צו איהם און טרעף איהם, ווי ער זיצט און שמועסט לעבעדיג מיט רבקה׳ן— און דוקא גאָר נישט וועגען דער אַרבייט—און ווייזט איהר אַלטע פאָטאָגראַפיעס, וואָס זענען געלעגען ביי איהם אויפ׳ן דעק פונ׳ם קאַסטען. די פאָטאָגראַפיעס האָט, דאַכט זיך, קיינער, אַחוץ רבקה׳ן, ביי איהם נישט געהאַט די זכיה צו זעהן.

ווער שמועסט יונגערע חברים — איז שוין אודאי נישטאָ וואָס צו ריידען. אַ פּאָר מאָל איז איהר אויסגעקומען עפּעס אָבטראָגען אין דרוק. אין דרוק, ווייסט איהר דאָך, זעהט מען נישט קיין לעבעדיגען מענשען, אַרויסגעהן טאָר מען נישט, צו גאַסט קומט נישט קיינער, די אַרבייט פערמאַטערט. מען זיצט, ווי אין טורמע. אַז רבקה פלעגט צו זיי קומען, איז דאָס געווען אַנ׳אמת׳ער יום־טוב. „רבקה, רבקה", פלעגען זיי נישט אויפהערען זי רופען, אַקוראַט ווי דער נאָמען רבקה אַליין איז זיי געווען אַ פערגעניגען אויסצוריידען. און נאָכדעם, ווען זי פלעגט אַוועקגעהן, פלעגט נאָך אַלץ עפּעס שיינען ביי זיי אין די אויגען.

אָט וועגן ד'ער רבקה'ן וועל איך אייך דערצעהלען, וואָס ס'האָט זיך איהר געטראָפען איינמאָל אין פורים.

איהר דאַרפט וויסען, אַז וועגן רבקה'ן איז בײַ אונז שטענדיג געווען אַ מחלוקת, וואָס מען זאָל איהר געבען צו טאָן. געזען איז זי אַ גוטע אַגיטאַטאָרקע, אַ געבוירען פאַר קאָנספּיראַטיווע געשעפטען. פלעגען אײנע זאָגען: ס'אַן עבירה אַזאַ גאָלדענעם מענשען, מיט אַזאַ מויל און אַזאַ פעהיגקייט, אַוועקגעבען אויף טעכנישע זאַכען; די אַנדערע פלעגען אָבער טענה'ן, אַז דאָרט, וואו מען דאַרף גרויסע פאָרזיכט און אַ קלאָרען ישוב-הדעת, איז בעסער פון רבקה'ן נישט צו געפינען. דער סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז זי פלעגט אי אויפ'ן בירזשע זיך אַרומדרעהען, אי אויף פערזאַמלונגען געהן, אי ליטעראַטור פלעגט זי איבערפיהרען פון שטאָדט צו שטאָדט.

איהר וועט זאָגען: דאָס איז געגען דעם שלחן-ערוך פון קאָנספּיראַציע? איז טאַקע אמת, אָבער וואָס אַנדערע טאָרען נישט, דאָס האָט רבקה געמעגט, וואָרום זי, האָט מען געוואוסט, וועט זיך אַרויסדרעהען פון אַלע בלאָטעס. דערויף איז זי געווען אַ בריה.

בײַ אונז צווישען עולם פלעגט אַרומגעהן אַ גאַנץ צעטעל מיט מעשות, ווי די רבקה האָט אַרויסגעוויזען איהרע „שמד-שטיק". איינמאָל איז זי געפאָהרען אין וואַגאָן מיט אַ פּעקעל און האָט דערפיהלט, אַז ס'איז עפּעס נישט גלאַטיג: עס פאָהרען „קוקערס". וואָס טוט אַ מיידעל? זי רוקט זיך צו צו אַן'אַלטער פּריצטע (פאָהרען פלעגט זי שטענדיג אין צווייטען קלאַס), פערפיהרט מיט איהר אַ שמועס און ווערט מיט איהר אין אַ קורצער צייט גאָר נפש-אחת. די פּריצטע—מהכי תיתי, אַ יונג קינד, פאָהרט אַליין, אַ יתומה, און אַזאַ וואויל קינד, אַ קלוגס און אַ שענס — איז טאַקע מיט איהר אַ פערגעניגען צו רעדען. האָבען זיי אַזוי לאַנג גערעדט, ביז ס'איז אָנגעקומען צו דער שטאָדט. פון דעם וואַגאָן איז מען אַרויסגעגאַנגען צוזאַמען, ווי אַ מוטער מיט אַ טאָכטער. רבקה האָט געטראָגען דער פּריצטעס אַ קעסטעל און די פּריצטע אַליין געפיהרט אונטער דער האַנד, און רבקה'ס פּעקעל צוזאַמען מיט דער פּריצטעס איבעריגע זאַכען האָט געטראָגען אַ טרעגער. נו, אָנגעקומען אויפ'ן וואָקזאַל, זענען אַנטקעגען דער פּריצטע אַרויסגעגאַנגען איהרע צוויי זיהן, איינער אַ טשינאָווניק, דער אַנדערער אַ ציווילער. די פּריצטע האָט זיי פאָרגעשטעלט רבקה'ן. געוואָרען אַ שמועס. נאָכדעם איז מען

צוזאַמען אַוועקגעפאָהרען אין שטאָדט אַריין. ווי מיינט איהר? וועט מען זי שוין טשעפּען? די „קוקערס” האָבען זיך געמוזט זאָגען, אַז זיי האָבען געהאַט אַ טעות...

אַן׳אַנדערס מאָל האָט זי אָבגעטאָן נאָך אַ גרעסערע שקצ׳עריי. ס׳איז איהר, פערשטעהט איהר מיך, שוין טאַקע געלעגען דער חלף אויפ׳ן האַלז. זי איז געפאָהרען אין וואַגאָן און האָט געוואוסט, אַז מיט איהר צוזאַמען פאָהרט אַ חברה־מאַן, וועלכער וועט זי פאַקען, ווי נאָר זי וועט אַרויס אויפ׳ן וואָקזאַל. טרעפט אָבער, אַז אין וואַגאָן, וואו זי איז געזעסען, איז אַריינגעקומען אַן׳אָפיציר און זיך אַוועקגעזעצט אַנטקעגען איהר. מסתמא מאַכט די קליינע מיט איהם באַלד אַ שמועס. און אָפּיצירען, ווייסט איהר דאָך: אַבי אַ נקבה. ווער שמועכט—אַזאַ שעניקע און אַ יונגע און נאָך אַ געבילדעטע דערצו. אויף ריידען איז זי גראָד געווען אַ חוואַט. נו, רעדט מען אַהער אַהין, דער אָפיציר פּרובט זיך טאָן אַ שטיף—די קליינע מאַכט זיך, ווי עס טוט איהר גרויס הנאה. ווערט ער נאָך מעהר צוגעזאָטען. געהט ביי זיי אַזוי דער שמועס, ווי צווישען אַלטע בעקאַנטע. מען וויצעלט זיך, מען רעדט און מען לאַכט. אַרויסגעגאַנגען פון וואַגאָן איז מען געאַרעמט — דער אָפיציר האָט געטראָגען איהרע זאַכען — און ביידע זיך אָבגעשטעלט אויף דערזעלבער אַכסניה. נו, פערשטעהט איהר דאָך, אַז ס׳האָט זי קיינער נישט געטמייעט צו טשעפּען. געקומען אויף דער אַכסניה, האָט זי געזאָגט דעם אָפיציר, אַז זי געהט אויף איין מינוט זיך קויפען עפּעס אין די קראָמען. פערשטעהט איהר שוין, אַז זי איז אַוועקגעגאַנגען און איז צוריק נישט געקומען.

אָט אַזאַ מין „שפירט” איז געווען אָט דאָס מיידעל.

* *

*

יאָ, האָב איך אייך געוואָלט דערציהלען, וואָס האָט זיך מיט איהר געטראָפען אין פּורים.

אַ טאָג פאַר פּורים האָבען מיר אָבגערעדט צו מאַכען אַ „ליאַמע”. איהר, היינטיגע, ווייסט מסתמא אפילו נישט, וואָס אַ ליאַמע איז. ווי קומט איהר דאָס וויסען? ס׳הייסט אפילו, אַז איך וועל אייך

זאגען: א „וועטשערינקע“, א מין „באל“, מיינט איהר, איהר וועט שוין טאקע גוט פערשטעהן, וואס א ליאמע איז געווען? זאג איך אייך, אז ס'הויבט זיך גאר נישט אן. מ'האט געדארפט לעבען, אזוי ווי מיר האבען געלעבט, מ'האט געדארפט חדשים־וויז ליעגען אונטער דר'ערד, חדשים־וויז זיך קאכען אין דעם קעסעל פון אונטערערדישער ארבייט, חדשים־וויז אלץ טראכטען און קלערען און זארגען נאר וועגען איינס, כדי מ'זאל נאכדעם דערפיהלען דעם אמת'ן טעם פון אזא מין וועטשערינקע. עפעס א מין מתיקות, עפעס אזא הארצעדי־גער פערגעניגען איז געווען אין אזעלכע אווענדען, ווען יעדערער פלעגט אויפהערען זיין א שרייפעלע אין דער גאנצער מאשינעריע, און דער מענש פלעגט קענען אויף א רגע דערפיהלען זיך אליין. נישט אומזיסט האבען מיר אלע ליעב געהאט אזעלכע ליאמעס. דאס זענען געווען אונזערע יום־טובים, אונזערע קורצע, אבער העלע און שיינענדיגע מאמענטען פון מענשליכער פריינדשאפט.

האבען מיר, הייסט עס, אבגערעדט מאכען א ליאמע, א טאג פאר פורים. עס וואלט בעסער געווען אבלעגען אויף פורים צו דער סעודה, האבען מיר אבער פורים געוואלט מאכען עטליכע פערזאמ־לונגען, ווייל דעמאלט איז דער עולם פריי. איז געבליבען מאכען די ליאמע א טאג פריהער.

רבקה האט אויף דער ליאמע, אייגענטליך, נישט געטארט זיין, ווארום אויף מארגען האט מען זי געוואלט שיקען אין א שטעדטעל מיט א פעקעל „שמות“. און א כלל איז געווען, אז ווער עס דארף ערגעץ פאהרען, דארף זיצען האטש צוויי טעג פריהער אין דער היים, כדי צו „אבריינינגען“ זיך וויפיעל נישט איז. אחוץ דעם איז גלאט ארום איהר קווארטיר נישט געווען ריין. ס'הייסט, אויף קלאר האט מען דאס נישט געוואוסט, נאר א חשד איז געווען. אורציק אליין האט געזאגט, אז ער האט נעבען איהר הויז געזעהן א „חברה־מאן“, און אז אורציק זאגט, האט מען איהם געמעגט גלויבען: דערויף איז ער געווען א בריה.

וואס איז דאס דעמאלט געווען מיט דער קליינער — זאל מיך אזוי נישט וויסען קיין בייז. שטענדיג פלעגט זי זיין אבגעהיט און פלעגט נישט טאן דאס, וואס מען האט נישט געטארט. א קאפ האט זי געהאט—דאס איז נישטא וואס צו ריידען. דאסמאל איז אזוי ווי עפעס א נישט־גוטער אין איהר אריין. אלצדינג האט זי געטאן

קאפויר. נאָר־וואָס די ליאַמע האָט זיך אָנגעהויבען, עלטשיק האָט זיך שוין געגרייט דעקלאַמירען זיינע ליעדער—אהא, די טהיר עפענט זיך און זי איז דאָ. סטיוטש, רבקה, דו טאָרסט דאָך נישט? לאַכט זי: פאַרוואָס זאָל איך נים טאָרען? ס'איז דאָך עפּעס היינט אַ ליאַמע, און פאַר אַ ליאַמע בין איך גרייט אָבצוגעבען דעם מלכ'ס אוצר. זאָגט איהר אורציק: רבקה, ס'איז דאָך נים קיין קאַטאָוועס. ענטפערט זי: איך טרייב גאָר נים קיין קאַטאָוועס. איך מיין נאָר, אַז עס ווערט צמאָל נמאס: זיך אַלץ היטען און היטען.

פערשטעהט איהר מיך: אַזוינע שטיק פלעגט זי מאַכען נים זעלטען. אַ מענש איז זי געווען אַ גאָלדענער, נאָר צמאָל פלעגט איהר אַריינקומען אַ פאַנטאַזיע אין קאָפּ, פלעגט מען זי נים קענען איבעררעדען, האָטש שריי גוואַלט. „רבקה'ס משוגעת'ן" האָט דאָס ביי אונז געהייסען. מיר האָבען שוין געוואוסט, אַז דאָס בעסטע איז—נים פּרובען זי איבעררעדען, זאָל זי זיך אַליין „אויסטשוכען", וועט זי מודה זיין, אַז זי איז געווען נים גערעכט. אַזוי איז שוין געווען מיט דער פּראָפּאַגאַנדע, מיט די אָרגאַנען. איצט האָט זי זיך, אַפּנים, גענומען פאַר דער קאָנספּיראַציע. זי איז געווען, דאַרפט איהר וויסען, צו אַ לעבעדיגער מענש. יונג בלוט קאָכט און שוימט און לאָזט נים רוהען. פלעגט זי אָנהויבען קריטיקירען. קיין גרוים עגמת־נפש האָבען מיר דער׳ן נים געהאַט, ווארום רבקה בלייבט רבקה—דאָס האָבען מיר געוואוסט. אַנ'אייגענער מענש איז זי געווען און אַנ'אייגענער מענש איז זי געבליבען ביז'ן סוף.

וואו זשע האַלט איך? יאָ, זי איז געקומען אויף דער ליאַמע. שוין געקומען—פערפאַלען. מען האָט נאָר אַרויסגעשיקט אורצזק'ן זעהען, צי האָט זי נים געבראַכט עמיצען מיט זיך. אורציק איז געקומען און געזאָגט, אַז ס'איז „ריין". די ליאַמע איז זיך געגאַנגען ווייטער.

איהר מיינט אפשר—אויף אונזערע ליאַמעס פלעגט זיין פרעהליך? האָט איהר בפירוש אַ טעות. טרינקען פלעגט מען טאַקי טרינקען, ווארום קען דען זיין אַ שמחה אָהן משקה, אָבער שכור פלעגט מען נים ווערען. נאָר די צונג פלעגט ווערען אַ ביסעל פרייער. מענשען פלעגען אָנהויבען ריידען אַזוינע זאַכען, וואָס געווערנליך, ניכטערהייד, פלעגען זיי אַפילו נים הויסען, אַז עס ליגט אין זיי פערבאָרגען אַזוינע זאַכען. מענשען פלעגען פּשוט ווערען מעהר עהנליך צו זיך אַליין. אפשר דעריבער פלעגען מיר טאַקי אַזוי ליעב האָבען אָט די ליאַמעס.

שטעלט איך פאר: שפעט ביינאַכט, אַ ווינטער־נאַכט, אין דרויסען ־איז קאַלט און פראָסטיג. און דאָ, אינוויינעג, איז ליכטיג און וואַרים, נאָר טאַקי וואַרים, ניט נאָר פאַר'ן גוף, נאָר פאַר דער נשמה אויך. מענשען אייגענע מענשען, זיצען און ריידען גרופּעסווייז, און איהר פּיהלט, איהר זעהט, דאָס זיך, בחוש, ווי ליכטיגע פעדים ציהען זיך פון איין מענשען צום אַנדערן, ווי אַלע ווערען אַרומגעפלאָכטען מיט אַ קרוין פון שטראַהלען, און דערפון ווערט נאָך ליכטיגער און נאָך וואַרימער אויפ'ן האַרצען.

אויף די ליאַמעס האָט זיך יעדער געהאַט זיינע שמועסען. יעדער האָט גערעדט פון דעם, וואָס עס טוט איהם מעהר וועה.

אַלבערט דער אינטעליגענט האָט געהאַט זיין מכה—די בילדער. ער האָט, פערשטעהט איהר מיך, שטודירט אַ שטיק צייט אין אויסלאַנד, געלעבט אין פּאַריז און אין מינכען, האָט ער זיך דאָרט אָנגעזעהען אין די גאַלעריעס מיט בילדער. ער האָט ליעב געהאַט די בילדער, ווי עמיצער האָט ליעב די אייגענע קינדער, און פלעגט פון זיי דערצעהלען אַזוי, פונקט ווי ער האָט אַליין זיי אויסגעטראַכט פון זיין קאָפּ, פונקט ווי ער האָט זיי אַרומגעטראָגען ביי זיך אין דער נשמה און געקרענקט און געמוטשעט זיך ביי דער שעפערישער אַרבייט. ער אַליין פלעגט אויך ליעב האָבען צו מאָלען און קענער האָבען געזאָגט, אַז עס איז אין איהם פערפאַלען געוואָרען אַ גרויסער טאַלאַנט. אויף די ליאַמעס, ווען ער פלעגט ווערען אַ ביסעלע „בגלופין", פלעגט ער אָנהויבען דערצעהלט פון די גרויסע מייסטערס.

שרה פון דער שניידערשער סכאָדקע פלעגט זיך האָבען איהרע בעזונדערע שמועסען. איהר פלעגט זיך דאַכטען, אַז די אַרבייט געהט צו פּאַמעליך, אַז מען ריהרט זיך גאָר ניט. איהר טעמא איז געווען שטענדיג: „דירעקטע טאַט". ווען זי פלעגט ווערען אַ ביסעל „ניט אין זיך", פלעגט זי אַריין אין אַ שוואַרצער מרה־שחורה און רעדען מיט ברענענדיגע פינסטערע אויגען: „וואָס טויג אונז אונזער אַרבייט? ניט מיר געהען, מיר קריכען, ניט מיר אַרבייטען, מיר טאַפּטשען זיך אויף איין אָרט, מיר דאַרפען פליהען—און מיר זיצען און קלערען און אַמפּערן זיך און פערלירען אומזיסט די גאָלדענע מינוטען". ניכטערהייד פלעגט זי פון אַזוינע זאַכען ניט ריידען.

הכלל, יעדער האָט זיך געהאַט זיינס. אין יעדען איז עפּעס געלעגען אַזוינס, וואָס ס'פלעגט זיך בעטען אויף דער פריי און פלעגט

אויסניצען די ערשטע געלעגענהייט, כּדי צו בעוויזען זיך אויף דער ליכטיגער וועלט. גרשון פריקאזטשיק האָט ליעב געהאַט צו ריידען, וועגען דער אינוועניגסטער איינזאַמקייט פונ׳ם מענשען; און שמעין דער לעהרער האָט מיט אַ בעזונדער ליעבשאַפט דערצעהלט די שבחים פון זיין „מאַלאַראַסיע״, וואו ער איז אויסגעוואַקסען און וואו עס האָט נאָך געלעבט זיינע אַ שוועסטער. הערען זיינע מעשיות, פלעגט אויסקומען, אַז אין ערגעץ איז דער הימעל ניט אַזוי קלאָר און אַזוי לויטער, אין ערגיץ איז דאָס וואַסער ניט אַזוי קלאָר, דער וואַלד ניט אַזוי געדיכט, די בלומען ניט אַזוי שמעקענדיג און די מיידעלשע פּנים׳ער ניט אַזוי בליהענד, ווי אין זיין קליין־רוסישער היים.

דעמאָלט, אין יענעם אָוונד, איז זיך די ליאַמפּע געגאַנגען, ווי געוועהנליך. עלטשיק האָט דעקלאַמירט, שרה האָט געזונגען, גרשון האָט דערצעהלט איינע פון זיינע „מעשה נורא׳ס״ (ער האָט געהאַט זיי אַ גאַנצען פּאַק). אַלצדינג איז געווען ווי כּסדר. נאָר רבקה איז געווען, ווי פערביטען. עפּעס אַ מאָדנע ווילדע פרעהליכקייט האָט געפלאַקערט מיט העלע פלאַמען אַרום איהר געזיכט, עפּעס אַנ׳אויסגעלאַסענע הייסקייט האָט זיך געגאָסען פון איהרע אויגען. געטרונקען האָט זי כּמעט גאָרנישט, נאָר אויסגעזעהען האָט זי, ווי פער׳שכור׳ט, און אַלץ געמאַכט בעוועגונגען מיט די הענד, ווי איינער קלויבט זיך פליהען, און גערעדט און גערעדט.

שען איז זי געווען—ניט פריהער און ניט שפּעטער האָב איך זי אַזוי ניט געזעהען. דאָס פּנים פלאַמט, די אויגען רופען און בעטען און זינגען, און אינגאַנצען זעהט זי אויס אַזוי, ווי ניט דאָס מיינט זי, וואָס זי רעדט. זי האָט אַזוי געבעטען, מיר זאָלען זינגען אין כאָר, און אַז מען האָט איהר אָנגעהויבען דערוויזען, אַז דאָס טויג ניט, וואָרום מען קען דערהערען אין דרויסען, האָט זי זיך פּלוצלונג צולאַכט און אָנגעהויבען ריידען מיט היץ:

— גענוג שוין, איך קען שוין מעהר ניט טראָגען. דאָס בלוט האָט זי שוין אויסגעזויגען פון מיר—אייער קאָנספּיראַציע. שטענדיג זיך היטען, טאָג ווי נאַכט זיך אַרומקוקען, טאָג ווי נאַכט זיך אַרומטראָגען מיט׳ן פּעקעל סודות, אוי, האָט דאָס מיר שוין דערעסען! גענוג שוין. איך וועל אַרויסגעהן אין מיטען העלען טאָג און וועל אָנהויבען שרייען אויף אַ קול: דאָס בין איך—איך, רבקה די רעוואָלוציאָנערקע. נעהמט מיך, טוט מיר, וואָס איהר ווילט—איך קען שוין

מעהר נישט שוויגען. איך קען שוין ניט, גענוג שוין, האקט מיך, בראָקט מיך, פערשיקט מיך, טוט מיר וואָס איהר ווילט, איך האָב שוין ניט קיין כח זיך צו היטען...

אָט אַזוי האָט זי גערעדט, ווי ניט אין זיך; די ווערטער האָבען זיך געשיט ביי איהר, געגאָסען, און מ׳האָט געזעהען — זי וויל זיך איינהאַלטען און קען ניט.

מילא, אונזער חברה איז זיך ניט געגאַנגען מיט איהר שפּאַרען: מיר האָבען אַלע געוואוסט, אַז עס שטעקט דערינען ניט קיין גרויסע סכנה. און ווידער צוריק: ביי יעדען פון אונז איז געווען אַ סך פון וואָס צו רעדען. יעדערער האָט זיך געהאַט זיין „פּינטעלע״, וואָס ס׳האָט וועה געטאָן אין דער נשמה. האָבען מיר זיך אויסגעלערנט ניט ווערען אויפגעבראַכט, וואו יענער רעדט אַזוינס, וואָס ס׳ראַכט זיך אונז קאַפּויר.

די ליאַמע איז זיך געגאַנגען, ווי איהר שטייגער איז, אָבער געענדיגט האָט זי זיך מיט אַ בהלה. ס׳איז געקומען צו לויפען אַ יאַט פון דער שטאָדט און האָט געזאָגט, אַז פּאָליציי געהט, — מיר זאָלען וואָס גיכער אַוועקגעהן פון שטוב. כך־הוה, מיר זענען זיך נאָר וואָס צוגעגנגען, די בעל הבית׳טע האָט נאָך ניט אויספייעט אָפּרוימען פונ׳ם טיש — איז געקומען אַ גאַנצע חאַליאַסטרע מיט שפּיאָנעס און מיט אַ זשאַנדאַרמסקע. געפונען האָט מען ניט קיינעם, און ס׳האָט אויסגעזעהען, אַז זיי האָבען אַליין ניט געוואוסט ועמען זיי זוכען, נאָר פאַר אונז איז דאָס געווען אַ בעוויז, אַז די מעשה איז ניט גלאַטיג: מסתמא האָט דאָס רבקה פערשלעפּט עמיצען מיט זיך. מען האָט זיך שוין גערארפט היטען נאָך שטאַרקער ווי ביז אַהער.

* *

*

פרומע יודען זאָגען: איין זינד שלעפּט נאָך זיך אַ צווייטע. אַפּנים דאָס אייגענע איז מיט די חטאים געגען קאָנספּיראַציע. דאַכט זיך, רבקה, — אַ מענש ניט קיין נעכטיגער, מען דאַרף איהר די צונג ניט פּיקען. יעדערער פערשטעהט, אַז נאָך אַזאַ מעשה האָט זי ניט געדאַרפט פאָהרען אויפ׳ן אַנדערן טאָג מיט׳ן פּעקעל „מצות״ אין דעם שטעדטעל, דאָס הייסט — אַליין קריכען אין פייער. געה אָבער,

פו עפּעס מיט איהר. ווי אַ שד איז אַריין אין דער קליינער. זי האָט זיך גיט קיינעם קיין עצה ניט געהאַלטען, קיינעם ניט געזאָגט גאָרנישט: גענומען דאָס פּעקעל און אַוועק צום וואָקזאַל. ווי אויף צו להכעיס.

אפשר האָט זי זיך צופיעל פערלאָזט אויף איהר בריה׳שקייט, און אפשר — ווער ווייסט — אפשר האָט אין איהר נאָך געברויזט דאָס געבליבענע משוגעת.

הכלל, זי איז אָנגעקומען אין דעם שטעדטעל, ווען ס׳איז שוין געוואָרען נאַכט. אין באַהן פאָהרענדיג האָט זי זיך אַרומגעקוקט, נאָר זי האָט ניט בעמערקט קיינעם, וואָס ס׳זאָל אויף איהם קענען פאַלען אַ חשד. אַזוי האָט זי נאָכדעם אַליין דערצעהלט. אויף איין סטאַנציע איז איהר אויסגעקומען זיך איבערזעצען אויף אַנ׳אַנדער צוג, — זי האָט ניט בעמערקט, אַז עמיצער זאָל זיך איבערזעצען מיט איהר. זי איז געווען זיכער, אַז קיינער פאָהרט איהר ניט נאָך.

דאָס שטעדטעל איז געלעגען אַ וויאָרסט פיער ווייט פונ׳ם וואָקזאל. זי האָט גענומען אַ פוהרעל, אַרויפגעלעגט דאָס רענצעל מיט די פּראָקלאַמאַציעס און זיך געהייסען פיהרען אין שטאָדט אַריין.

דער וועג ציהט זיך דורכ׳ן פעלד. ס׳איז שטיל און פרידליך און נאָכ׳ן טומעל פון דער גרויסער שטאָדט דאַכט זיך דאָ די שטיל־קייט אַזוי היימיש און פריינדליך. די לבנה שיינט, די לופט איז קיהל און ריין. עס ווערט אַזוי שטיל און אַ ביסעל טרויעריג אויף דער נשמה. און אַלצדינג אַרום און אַרום דאַכט זיך אַזוי ניי — בעקאַנט און דאָך ניי.

מילא, ניט דאָס בין איך אויסען. אַ לבנה־נאַכט מיט אַ קליין פרעסטעלע, ווען דער הימעל איז טונקעל־בלוי און עס שמעקט שוין מיט פריהלינג פון אונטער דעם שניי, און מען ווייסט, אַז אָט באַלד וועלען יודישע קינדער שוין אָנהויבען באַקען מצות, און אָט נאָך אַ ביסעלע וועט שוין קומען דער פסח, — שטילע, פערחלומ׳טע נעכט, ווער פון אונז האָט ניט גענאָסען דעם צויבער פון זיי! רבקה איז געפאָהרען און געקוקט אַרום זיך אינ׳ם דינעם פינקעלדיגען נעבעל און אַריינגעאָטעמט די פרישע לופט מיט איהר יונגער ברוסט, און געפיהלט דעם שיין פון דער לבנה אויף איהר פנים. און ס׳האָט זיך איהר אויסגעדאַכט: זי איז געקומען אַהיים נאָך אַ לאַנגען נע־וונד־זיין, און די ליעבע היים שטרעקט איהר אויס איהרע הענד. פונ׳ם

פעקעל „מצות" האָט זי גאָר פערגעסען, און דאָס גאַנצע לעבען איהרס אין דעם קעסעל-גרוב פון דער גרויסער שטאָדט האָט זיך איהר אויסגעדאַכט, ווי אַ פערשוואונדענער חלום.

און הינטער איהר, ניט ווייט, אויך אויף אַ פוהרעל, איז נאָכגעפאָהרען אַ שפּיאָן. ס'האָט לאַנג ניט געדויערט—האָט זי דער-פיהלט, אז עמיצער פאָהרט איהר נאָך. זי האָט געהייסען דעם פוהרמאַן פאָהרען פאַמעליך: דער קאָפּ, זאָגט זי טוט איהר וועה. יענעם פוהרעל האָט אויך אָנגעהויבען פאָהרען פּאַוואָליע. נאָכדעם האָט זי געהייסען פאָהרען גיכער: הינטער איהר האָט דאָס אַנדערע פוהרעל אויך אָנגעהויבען פאָהרען גיכער. יענער, דער שפּיאָן, האָט זיך געהאַלטען אַ ביסעל דערווייטערט פון איהר, נאָר אַזוי, אַז ער האָט זי געקענט ניט אַרויסלאָזען פונ'ם אויג.

זיא איז נאָך אַלץ ניט געווען זיכער. אפשר נאַרט זי זיך, האָט זי געמיינט, אפשר דאַכט זיך איהר אויס. אין מיטען פעלד איז סיי ווי סיי ניט געווען וואָס צו טאָן. אַרויסוואַרפען דאָס רענצעל—וועט אי דעם פוהרמאַן ווערן קשה, אי יענער, הינטען, וועט דערזעהען. איז בּיי איהר געבּליבען—זי מוז פאָהרען אין שטעדטעל אַריין. דאָרט וועט זי זעהען, וואָס זי האָט צו טאָן.

דאָס אַנדערע פוהרעל איז נאָכגעפאָהרען נאָך איהר.

אַריינגעפאָהרען אין שטעדטעל, האָט זי זיך צוזאָהלט מיט דעם פוהרמאַן, אַראָבגעכאַפּט דאָס רענצעל און גיך זיך גענומען געהן איבער אַ געסעל. וואוהין—האָט זי אַליין ניט געוואוסט. גערעכענט האָט זי: שמאָלע געסלעך, פּער-פּלאָנטערטע, זי וועט זיך דרעהען אַ ביסעל, וועט זי איהם „אַנטוועהרען" און וועט קענען געהן אויף דער קוואַרטיר, וואו מען האָט אויף איהר געוואַרט. אַזאַ „מאַנעווער" פלעגט אַמאָל אָבּגעראָטען גאָר ניט שלעכט.

עס איז אָבער אַוועק ניט מעהר ווי צעהן מינוט—אהאַ, זי הערט שוין, עמיצער געהט איהר נאָך. זיך אומקוקען, ווייסט זי, לוינט ניט, כדי יענער זאָל ניט דערזעהען, אַז זי האָט איהם בעמערקט. נאָר זי האָט זיך אפילו ניט געדאַרפט אומקוקען: זי איז געווען געניט און האָט נאָך די טריט אַליין געקענט וויסען, אַז מען געהט איהר נאָך.

אַגב איז דאָס גאָר ניט געווען אַזאַ גרויסע בריה'שקייט צו דערקענען אין אַזאַ צייט. אין שטעדטעל איז געווען פּוסט. פּורים

צו דער סעודה. אַלע זיצען זיך אין דער היים. אויפ׳ן גאַס ניטאָ קיינער. טריט הילכען אויף דער האַלב-פערפרוירענעם שניי פון דער גאַס.

האַ, וואָס זאָגט איהר? איהר וואָלט ניט געוואָלט זיין אויף איהר אָרט? מען דאַרף זיך נאָר גוט אויסראַלען די זאַך. אין אַ שטערטעל אויף דער נאַכט. די לבנה שיינט אַזוי, פונקט ווי זי האָט אין זיך צופיעל ליכט און וויל עס אויסגיסען מיט אַמאָל. דער שניי בלישטשעט מיט מיליאָנען בלויע און זילבערנע פונקען. די הייזער זענען פערמאַכט. אויף דער גאַס איז נישטאָ קיין לעבעדי-גער נפש. נאָר אַ יודיש מיידעל געהט זיך האַסטיג פון איין געסעל אין צווייטען מיט אַ רענצעל אין האַנד, און הינטער איהר, אויף אַ מהלך פון פופציג טריט, געהט נאָך אַ געזונטער שייגעץ מיט אַ רויטען פנים, מיט אַ ווייסען שמויסענעם היטעל אויפ׳ן קאָפּ און מיט אַ רעוואָלווער אין טאַש. זי געהט, ער געהט איהר נאָך, זי פער-קירעוועט זיך אויף רעכטס, ער נאָך איהר, זי אויף לינקס,—ער נאָך איהר. ניט ער קומט נעהנטער, ניט ער טרעט אָב.

האַ, ביטער, ניין?

אַ קאָפּ האָט זי אָבער געהאַט, די רבקה, האָב איך אייך שוין געזאָגט. אַנ׳אַנדערע וואָלט זיך דערשראָקען און וואָלט אַנטלאָפען, איך וויים נישט וואָס. ביי איהר איז אָבער געווען — וואָס גרעסער די סכנה, אַלץ לויטערער דער קאָפּ און פעסטער דער בעשלוס.

איין זאַך האָט זי באַלד פערשטאַנען אויפ׳ן אָרט: ער וויל זי ניט נעהמען אויפ׳ן גאַס. ער וויל זי לאָזען קומען אויפ׳ן קוואַרטיר, וועט ער זי פערנעהמען מיט אַלע, וועט ס׳וועט דאָרטען זיין. וואָרום וועט ניט, וואָס טויג איהם זיך נאָכשלעפּען נאָך איהר. ער האָט זי געקענט נעהמען נאָך אויפ׳ן וואָקזאַל. הייסט עס, זי האָט נאָך צייט.

יאָ, אָבער וואוהין געהן? אויפ׳ן קוואַרטיר איז אונמעגליך. צוריק צום וואָקזאַל—דאַרף מען געהן פיער וויאָרסט איבערן פעלד, און סיי ווי סיי וואָלט דאָס הייסען זיך אָבגעבען דעם שפּיאָן אין די הענד. ס׳איז געווען איין מינוט, ווען רבקה׳ן האָט זיך שרעקליך פערוואָלט זיך אויסקערעווען און פשוט צוגעהן צו איהם: נאַ, אָט האָב איך פּראָקלאַמאַציעס, אַרעסטיר מיך—און אוים מיט אַנ׳עק.

דאָס איז אָבער געווען נאָר איין מינוט. דאָס איז זי נאָר געל-מען געווען אַזאַ בריה און געטענה׳ט, אַז זי וועט אַרויסגעהן אין

גאַס און דערצעהלען ווער זי איז. איצט אַז ס'איז געוואָרען ענג, האָט זי דוקא ניט געוואָלט אַריין אין זייערע הענד צוריקקריידענדיג: ווער וויל דאָס יאָ?

אַז מען טרינקט זיך, האַפּט מען זיך פּאַר אַ שטרוי. דאָס מיידעל, זי האָט ניט געהאַט קיין אַנדער ברירה, האָט זי זיך גענומען גלאַט געהן, אַבי פערלענגערן די צייט: וואָס דען זאָל זי טאָן? זי איז אַלץ געגאַנגען און געגאַנגען און דער קאָפּ האָט געעגבערט: ווי אַזוי דרעהט מען זיך אַרויס? אַנטלויפען איז ניט מעגליך. אין גאַס איז ליכטיג, וויביטאַג. בעהאַלטען דאָס פּעקעל איז נישטאָ וואו, ראַנגלען זיך איז נאָר אומזיסטיגע טרחה.

און אַזוי געהענדיג נעבען די נידעריגע הייזער און וואַרפענדיג אַלע מאָל אַ קוק אינוועניג, דאָרט וואו די פענסטער זענען ניט געווען פערשטעלט מיט קיין לאָדען, האָט רבקה אָנגעהויבען פיהלען עפּעס אַ מאָדנע זאַך. עפּעס ווי זי וואָלט מקנא געווען אָט די פרידליכע לייט. זיי זיצען זיך יעדער ביי זיך אין דער היים, אין אַ וואַרימער ליכטיגער שטוב, די קינדערלעך אַרום טיש. זיי ווייסען ניט פון קיין פּאָליציי, פון קיין בעהאַלטען זיך, פון קיין ציטערן יעדע מינוט. זיי געהען איצט ניט אין גאַס און עס געהט זיי ניט נאָך טריט ביי טריט אַ שפּיאָן.

און אַזוי טראַכטענדיג, קומט איהר אַרויף אַ געדאַנק, אַז ווען זי וואָלט געקומען אויפ'ן קוואַרטיר, וואָלט דער שפּיאָן ניט אַריין גלייך נאָך איהר, וואָרום איינער אַליין וואָלט ער מורא געהאַט צו געהן: אפשר זענען דאָרטען עטליכע מענשען, וואָס וועט ער טאָן? ער וואָלט מסתמא געבליבען שטעהן און אָנגעהויבען פייפען—רופען אַנדערע פּאָליציאַנטען, אָדער גאָר אַליין געגאַנגען אויף דער אַנדערער גאַס רופען אַ גאָראָדאָוואָי—און דערוויל... נאָר וואָס דערוויל? דאָס קען געדויערן סך-הכל אַ פּאָר מינוט, העכסטענס פינף מינוט ביז ס'וועט קומען אַ גאָראָדאָוואָי. וואָס קען מען טאָן אין אַזאַ קורצער צייט? בעהאַלטען? ווער וויים, צי האָבען זיי וואו צו בעהאַלטען? גיכער ניט איידער יאָ: ס'איז דאָך אַ קליין שטעדטעל און די רעוואָלוציאָנערען זענען דאָ ניט געוועהנט זיך צו היטען. און ווידער, ווי קען זי ברענגען אַ שפּיאָן צו אַ קאָנספּעראַטיווער קוואַרטיר? ווער ווייס, וואָס זיי האַלטען דאָרט בעהאַלטען, זי אַליין—איז שוין פערפאַלען, אָבער איהרע חברים, ווי קען זי אויף זיי ברענגען אַן אומ-

גליק. פערלאָזען זיך אויף נסים — וואָלט געווען דאָס גרעסטע פער־ברעכען. בפרט ווען דאָ קענען אפילו קיין נסים אויך ניט העלפען.

וואָס־זשע טוט מען? לאַנג אַרומדרעהען זיך איבער די גאַסען איז אויך ניט קיין פּלאַן. עס קען איהם נמאס ווערען — דעם בחור, און ער קען זי גלייך אַרעסטירען, זי האָט זיך אָבגעשטעלט אַ פּאָר מאָל און צוגעקוקט צו די הייזער — אַקוראַט ווי זי בעטראַכט דעם אומער פון דעם הויז, כדי דער שפּיאָן זאָל מיינען, אַז זי זוכט די קוואַרטיר. אָבער לאַנג אַזוי פּיהרען איהם איז ניט מעגליך. און מיד איז זי שוין אויך; דאָס פּעקעל איז שווער. זי איז געוואָרען דער־שוויצט, עס ברעכען די פיס. און דאָס האַרץ קלאַפּט און קלאַפּט. און הינטען הערען זיך די טריט: האַרטע, זיכערע, אומ׳ברחמנות׳דיגע ווי דער טויט אַליין.

ניט גוט.

וואָלט חאָטש די לבנה זיך פערשטעלט. זי שטעהט אינמיטען דעם טונקעלען בלויען הימעל און שיט סנאָפּעס ליכט. און זי פּרעהט זיך, דאַכט זיך, וואָס אויף דער ערד איז אַזוי שטיל, און זי ווינקט צו רבקה׳ן און בלישטשעט און לאַכט זיך; זי שמייכעלט מיט איהר לויטערן פּנים, און דער שני איז וויס און ריין.

און רבקה׳ן דאַכט זיך: ווען עס וואָלט געווען אַ טונקעלע נאַסע נאַכט, אָדער ווען דאָס וואָלט געווען אין שטאָדט, צווישען טומעל און גערויש, וואָלט איהר אַזוי ניט באַנג געטאָן דאָס אַריינפאַלען אין „זייערע" הענד. אָבער אין אַזאַ נאַכט, ווען די גאַנצע וועלט איז אויף, און גאָטס וואונדער שוועבען אין דער שטילקייט און פּלעכטען ליכטיגע סודות...

זי האָט זיך אָבגעשטעלט דאָס דריטע מאָל נעבען אַ הויז, כדי צו ווייזען דעם שפּיאָן, אַז זי זוכט אַ קוואַרטיר. און ניט ווילענ־דיג האָט זי געוואָרפען אַ קוק אין שטוב אריין דורך די פענסטער.

ס׳איז געווען ליכטיג און וויים. ווייסע ווענט און אַ ווייסער טישטוך אויפ׳ן טיש און אַ ווייס טיכעל ביי דער בעל־הבית׳טע אויפ׳ן קאָפּ. דער בעל־הבית, אַ יוד פון אַ יאָהר פינף און דרייסיג, מיט אַ לאַנגער באָרד און אַ הויכען שטערען, איז געזעסען אויבען־אָן, גלייך נעבען פענסטער, און געהאַלטען אַ קליין יונגעלע פון אַ יאָהר דריי אויף די הענד. נעבען איהם איז געזעסען אויף דער קאַנאַפּע אַ מיידעלע פון אַ יאָהר צעהן מיט אַ גרויסער קוטשמע שוואַרצע האָר

אויפ׳ן קאָפּ און מיט אַ רויט סטיינגעלע אויפ׳ן האַלז. אַנטקעגנען איז געזעסן די מוטער. זיי האָבען געדעדט. אַ ליעבע לוסט איז געווען אויסגעגאָסען אויף זייערע פּנים׳ער — און מ׳האָט ממש געזעהען, ווי דער שלום-בית ליעגט אויסגעשפּרייט אין יעדען ווינקעלע און שיינט אַראָב פון די פּנים׳ער און שטראַהלט אַרויס פון די אויגען. די ליכט האָבען געבּרענט, דער וויין האָט געפינקעלט אין אַ פלעשעל, און רבקה׳ן האָט זיך אויסגעדאַכט: די יאָהרען פון איהר קינדהייט זענען צוריקגעקומען פון אַמאָל, און דאָס איז זי דאָס מיידעלע מיט די שוואַרצע האָר און מיט׳ן סטיינגעלע אויפ׳ן האַלז, און דאָס זיצט געבען איהר פאָטער און גלעט זי איבערן קאָפּ מיט זיין ווייכער האַנד און דערצעהלט איהר די מעשה מיט המנ׳ען און מיט אסתר המלכה, און איהר מוטער, די ליעבע, טייערע מאַמע, זיצט אַנטקעגען און הערט זיך איין און שאָקעלט צו מיט איהר קאָפּ.

און אַ געדאַנק האָט פּלוצלונג דורכגעלעכערט איהר קאָפּ ווי אַ בליץ, און איידער זי האָט זיך אַליין אוספּייעט אָבגעבען אַ קלאָרען דין וחשבון, וואָס זי טוט, האָט זי אויפגעמאַכט די מהיר פונ׳ם שטיבעל, אַריין אינוועניג, זיך אַ וואָרף געטאָן צום טיש און אויסגעשריען:

— יודען, ראַטעוועט מיך פון שונא׳ס האַנד!...

און ס׳וויזט אויס, עפּעס איז געווען אין איהר פּנים אַזוינס, וואָס ס׳האָט גערוהרט אַ דעם יודען, און זיין ווייב. איך האָב אייך שוין געזאָגט, אַז ווער ס׳האָט זי דערזעהען, האָט ניט געקענט בּיישטעהן פאַר איהר ליעבען איידעלען פּנים.

און נאָך איידער דער יוד מיט׳ן ווייב זיינעם זענען געקומען צו זיך, האָט זי זיי אַריינגערופען נאָך זיך אין אַלקער (כּדי דער שפּיאָן זאָל זי ניט דערזעהען פונ׳ם פענסטער) און האָט זיי קורץ און שאַרף דערצעהלט, וואָס עס טוט זיך מיט איהר. מען מוז בּעהאַלטען דאָס פּעקעל — נאָר גוט, און זי וועט בּלייבען ביי זיי און וועט זאָגען, אַז זי איז אַ קרובה און איז געקומען צו גאַסט.

איהר קול האָט געציטערט און געבעטען אַזוי האַרציג, און אין די אויגען האָבען טרעהרען געגלאַנצט, און אַליין איז זי געווען אַזוי שיין און אַזוי יונג און צאַרט.

אויפ׳ן יודענס פּנים איז אַרויף אַ שוואַרצער וואָלקען און די יודענע האָט פערבראָכען די הענד: „גאָט! וואָס האָסטו צו אונז!

איך האָב מורא, געוואַלד איך האָב מורא, וואָס טוט איהר מיט אונז!״.

נאָר קיין צייט איז ניט געווען. און רבקה האָט נאָך אַמאָל אויפגעהויבען איהרע ליכטיגע אויגען און געזאָגט מיט איהר טיעפער הארציגער שטימע:

— ווילסט איהר מיך איבערגעבען אין גויאישע הענד? איצט אָ, אום יום־טוב?

און זי האָט זיי גערירט.

דער יוד האָט געמאַכט אַ ענטשלאָסענע בעוועגונג מיט דער האַנד.

— גיט אַהער דאָס פּעקעל. איך וועל עס אַרויסטראָגען צו אַ שכן דורך דער הינטער־טהיר. פון גאַס וועט מען ניט זעהן.

דאָס ווייב האָט אָנגעהויבען ציטערן. „חיים, גאָט איז מיט דיר, דו האָסט דאָך קינדער״—האָט ער איהר געזאָגט: „וואָס זשע ווילסטו, מיר זאָלען קיילען אַ יודיש קינד? זי האָט אויך טאַטע־מאַמע, און ראַטעווען אַ נפש איז די גרעסטע פון אַלע מצות״.

און ער איז אַרום פונ׳ם שטוב מיט׳ן פּעקעל — הינטען אַרום, דורך דער קיך.

רבקה האָט זיך געוואָרפען דער יודענע אויפ׳ן האלז און געוויינט און די יודענע האָט אויך געוויינט, און אַזוי וויינענדיג האָבען זיי גיט פערגעסען אַריינצושלעגען אין ליידיגען רענצעל עטליכע ווייבערשע העמדער מיט אַ פּאָר קליידלעך—כדי עס זאָל נישט שטעהן ליידיג.

אין טיר האָט מען שוין געקלאַפּט. ס׳איז געקומען דער שפּיאָן מיט צוויי פּאָליציאַנטען און אַ ביסעל שפּעטער—דער פּריסטאַוו.

געדויערט האָט די גאַנצע מעשה ניט מעהר ווי 5 מינוט. ווי רבקה האָט אויסגערעכענט, אַזוי איז דאָס געווען. דער שפּיאָן האָט דערזעהען זי אַריינגעהן אין שטוב, איז ער גלייך אַוועקגעלאָפען ווּפען עמיצען צו הילף—און האָט דערבייַ געפּייפט מיט אַ פּאָליציייסקען פּייפעלע. ס׳האָט זיך אָבגערופען אַ סטראַזשניק און תיכף נאָך איינער. ביידע זענען אַוועק מיט׳ן שפּיאָן צו חיים׳ס שטוב, און אַ פּויער האָבען זיי בעגעגענט, האָבען זיי איהם געשיקט מודיע זיין דעם פּריסטאַוו.

ביי חיים׳ען האָבען זיי געטראָפען רבקה׳ן. און דער שפּיאָן האָט אָנגעוויזען, אַז דאָס האָט זי געבראַכט די „אונלעגאַלע ליטעראַטור״.

מילא פערשטעהט איהר דאָך, אַז זיי זענען געבליבען מיט אַ נאָז. נאָך איידער דער פּריסטאַוו איז געקומען, האָט זיך חיים אומגעקעהרט אהיים; האָט ער אָנגעהויבען לאַכען פון די פּאָליציאַנ־טען: וואָס הייסט, זיי קענען איהם ניט, וואָס זאָלען זיי ביי איהם פּאַר אַ טריפה'נע סחורה. און אַז דער פּריסטאַוו איז געקומען, איז ער אויך געווען פערוואונדערט: ס'טייטש, חיים, ווי קומט ער זיך פערנעהמען מיט אַזוינע זאַכען? און חיים האָט איהם דערצעהלט, הי איינער, וואָס ווייס נישט פון גאָרנישט צו זאָגען, אַז דאָס איז אַ קרובה זיינע, געקומען צו גאַסט, אַז ער ווייס נישט, וואָס וויל מען פון איהם און פון איהר.

מ'האָט געמאַכט אַ רעוויזיע און מ'האָט געפונען דאָס רענצעל— נאָר אין רענצעל איז געווען נאָר וועש און ווייבערישע קליידער...

אוועקגעהענדיג האָט דער פּריסטאַוו נאָך געזידעלט דעם שפּיאָן: זאָלסט זאָגען דער נאַטשאַלסטווע, אַז זיי זאָלען שיקען קליגערע ווי דו... זיך צוגעטשעפּעט צו מענשען, אומזיסט־אומנישט.

און רבקה האָט איבערגענעכטיגט ביים יודען און אויפ'ן אַנדערן טאָג געפאָהרען צוריק. די ליטעראַטור האָט חברה נאָכדעם אָבגענומען שטילערהייד.

אָט אַזאַ מעשה האָט זיך געטראָפען מיט רבקה'ן. אָבער טאַקי נאָר מיט איהר האָט זיך אַזוינס געקענט טרעפען. אַזוינע זענען שוין אָבער נישטאָ.

* *

*

איהר פרעגט, וואָס ס'איז געוואָרען מיט איהר? דאָס וואָס מיט הונדערטער יונגע און בליהענדע לעבענס. זיי זענען געוואַקסען און געצייטיגט זיך און געפרעהט גאַנץ וועלט און אליין זיך געפרעהט אויף גאַנץ גרויסער און ליכטיגער וועלט. נאָכדעם איז דער שטורם געקומען אין זיי אויסגעריסען און צושפּרייט זייערע יונגע בלעטלעך איבער די מדבריות.

ניטאָ שוין רבקה. זי איז אומגעקומען אין דעם טאָג פון צאָרן.

אומגעקומען צוזאמען מיט א סך יונגע. און מיר ווייסען אפילו נישט, וואו איז איהר קבר. בעגראבען האט מען זיי אלע צוזאמען און אויף דער מצבה זייערע האבען זיי געהייסען אויסקריצען: „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו"...

ניטא שוין רבקה. ניטא אמאליגע יאהרען...

III.

אונטער שווערע וואלקענס.

אויפ'ן בית-עולם.

(א בילד).

— „יתגדל ויתקדש" !...

צוויי דינינקע קינדערשע קול'עכלעך הויבען זיך אויף, שטויסען זיך אָן איינס אָן דעם צווייטען, קלינגען און ציטערען און פאַלען אַראָב און ווערען פערבלאָנדזשעט. צוויי איינזאַמע ליכטעלעך פלאַקערן אין מיטען אַ מדבר, ערגיץ ווייט, אַזוי ווייט...

— „יתגדל ויתקדש"...

אַ פרישער קבר, אַ קליינינקער בערגעלע ערד. אַרום און אַרום מענשען. אַ סך מענשען. און ס'איז שטיל. נאָר די ווייסע מצבות רעדען אויף זייער פערבאָרגענער שפּראַך.

די וועלט שווייגט. זי הערט זיך איין. צום פאַרקען אַרום און אַרום האָט זיך צוגערוקט דער גרויער הימעל און קוקט אַריין. די ערד איז נאַס. מצבות שטעהען און רעדען צווישען זיך. פערוועלקטע בלימלעך האָבען טיעף אַראָבגעבויגען זייערע קעפּ—ביז צו דער ערד. מצבות שטעהען. קינדערשע קול'עכלעך זינגען:

— „יתגדל ויתקדש"..

אין די פּנים'ער ביי די קינדער לעבען טיעפע אויגען. פון די אויגען ניסט זיך עפּיס—שטום, פערוואונדערט, הייס. דאָס קול רייסט זיך איבער און ווערט דין, ווי אַ דינער רויט-געפאַרבטער פאָדים. און די פעדימער ציהען זיך אין דער גרויער לופט און פערשפּרייטען זיך, ווי אַ נעץ.

מענשען שווייגען. יונגע מענשען. פעסט שטעהען זיי. ערגיץ טיעף בעהאלטען די נשמות. זעהר טיעף. נאר א בייזער ווילדער קוקט ארויס פון די אויגען, — חמורנע, אנגעשטרענגט, פערדעכטיג. אט-אט וועט ער אנהויבען קלאפען און וועקען די שטילקייט. און ס'וועט אלץ צוריסען ווערען אין איין געוואלטיגען רעש'דיגען געשריי.

אנ'אייזערנע רייף האט צונויפגעקלאמערט אלע, און זי פרעסט, די רייף, און עס שמארצט אונטער איהר דרוק.

מענשען שטעהען... צוויי קליינע קינדער האבען זיך אנגענומען פאר די הענד, און די דארע הענטלעך זענען נאס פון רעם רעגען.

— „יתגדל ויתקדש"...

דער ווינט איז געקומען פון איבערן פארקען, אויפגעהויבען די קינדערשע שטימען און אוועקגעטראגען וויים און צעווארפען איבער דער גרויער פערוואגעלטער וועלט. מצבות שטעהען און ריהרען זיך ניט.

פון צווישען די מענשען האט זיך ארויסגערוקט אנ'איינגעהויקערטע אלטע. זי געהט און געהט ניט און קוקט אראב מיט אויגען, וואס זעהען ניט גארניט. צי לעבט זי, צי איז זי אין חלום? דאכט זיך, זי ציטערט איינגעהאלטען און פיהלט ניט, אז זי ציטערט. זי איז צוגעגאנגען צום בערגעל און צוגעפאלען צו איהם און געבליבען ליעגען. טראפענס רעגען, דינע טראפענס, פאלען אויף איהר רוקען. זי ליעגט מיט'ן קאפ צו דער ערד און ריהרט ניט קיין אבר.

ביי דער זייט שטעהען בוימער. דינע הוילע צווייגען פלעכטען זייערע צוקאשמעטע האר. פון די צווייגען גיסען זיך טראפענס רעגען און פאלען אויף די מצבות. און די צווייגען ווערען שווערער און שווארצער.

מצבות שטעהען. קינדערשע קול'עכלעך קלינגען:

— יתגדל ויתקדש...

צום ראַנד.

(נאָטיצען פון א געװעזענעם מענשען.)

שען איז דאָס לעבען און הערליך דער קאַמפּף — אָבער װעה איז צו דיר, אַז דו האָסט נישט קיין כח...

האָסט ניט קיין כח—טאָ געה, רוק זיך אָב. זאָלסט ניט בלייבען—און אוים. אזוי איז דאָס בעסטע.

איך אַליין האָב גערעדט װעגען דעם װיפיעל מאָל אזוי שטאָלץ, אזוי זיכער. אויף מיין שטערן איז געלעגען דער אָבגלאַנץ פונ׳ם פייער, װאָס האָט געברענט אַרום און אַרום.

איז דאָס געװעזען נאָר אַן׳אָבגלאַנץ? ניין. אין מיר אַליין, האָב איך געפיהלט, איז געװעזען אַ קאָכיגער קװאל. און מיינע אויגען פלעגען זיך אָנצינדען אמת׳ע, ניט קיין אָבגעשפּיגעלטע פונקען.

איך געדענק—דאָס איז געװעזען אין ניי-שטאָדט, נאָך סכות. ס׳זענען געקומען די בעלי-בתים, חשוב׳ע יודען; געקומען מיט אומע-מיגע אויגען און ציטערדיגע קניה געבעטען: „װאָס טוט איהר? איהר שאַדט נאָך דעם כלל. איבער אייך געהט דער צאָרן אַרויס אויף דער גאַנצער עדה און שניידט אַלץ, װי אַ קאָסע דאָס גראָז“. װאָס האָב איך זיי דעמאָלט געענטפערט? איך האָב זיי געשמיסען אין פּנים אַריין מיט די װערטער פון פּסוק: װער עס האָט מורא אָדער אַ ציטעריג האַרץ—זאָל זיך אומקעהרען אַהיים און זאָל נישט שװאַך מאַכען דאָס האַרץ פון זיינע ברידער די קעמפּפער. מיר זענען שטאַרק און מיר געהען בעװאָפענט אין פעלד פון מלחמה. איהר

זיט די שוואַכע, בײַ אײך איז קײן כח ניטאָ — טאָ געהט אײך, בעהאַלט זיך, פערקריכט אין דער נאָרע. בעסער װאָלט איהר גאָר אינגאַנצען פערשװאונדען פונ׳ם פנים פון דער ערד, װאָרום װאָס פאַר אַ שענקײט ברענגט איהר דעם לעבען? װאָס פאַר אַ טײערע שטײנער פאַסט איהר אײן אין דער קרױן פון דעם לעבען? שיטעל זײט איהר אויפ׳ן גוף פון דער געזעלשאַפט, אַ פויל הײטעל, װעלכעס מען דאַרף אַראָבנעהמען װאָס גיכער, כדי דאָס בלוט זאָל ניט װערען אינגאַנצען פערדאָרבען. טאָ געהט זשע און לאָזט אונז צו רוה.

אַזוי האָב איך דעמאָלט גערעדט.

מ׳האָט מיר אַפּלאָדירט. די אַרבײטער — עטליכע הונדערט — זענען געװען הױלע התלהבות. מ׳האָט מיך אַרױסגעטראָגען פונ׳ם זאַל אויף די הענד.

אײגענטליך, װען האָט מען מיר ניט אַפּלאָדירט? אַ הונדערט־קעפּיגע בעשעפעניש פיהלט קײנמאָל ניט דאָס, װאָס ס׳װעט זעהען אַן׳אײנצעלנער מענש. ס׳מעגען אינװעניג בײַ דיר אין האַרצען זיך רײסען הינט, ס׳מעג דאָרטען שמאַרצען, װי אַ ברענענדיגע װאונד, אַבי דו רעדסט נאָר קלאָר און קײלעכדיג — איז גענוג. װאָרום די מאַסע ברענגט מיט זיך איהר אײגענע התלהבות, די מאַסע װאַרימט אָן זיך אַלײן מיט איהר אײגענעם פײער, זי װיל, דו זאָלסט איהר רײדען דאָס, װאָס זי האָט ליעב. דײן אײגענע נשמה געהט איהר קײנמאָל ניט אָן. זי װעט זעלטען דערפיהלען אַ פאַלשען טאָן.

נאָר נײן. פאַלש בין איך קײנמאָל נישט געװען. דאָס איז ריכטיג. איך אַלײן האָב שטענדיג געגלויבט אין דעם, װאָס איך האָב גערעדט. איך בין געװען איבערצײגט, אַז דאָס װאָס מיר טוען, איז דאָס בעסטע און דאָס אײדעלסטע װאָס מען קען נאָר טאָן.

אײן פּינטעלע איז אָבער פונדעסטװעגען געװען ניט אַזוי. כ׳האָב גערדאַרפט זאָגען: איהר געהט, איהר קעמפּפט, ניט מיר. װאָרום איך... איך האָב דאָס שוין געפיהלט דעמאָלט אויך...

„מיר געהען! מיר ברעכען!" געװײס — „מיר". אַלע צוזאַמען. צעהנדליגע, הונדערטער. טױזענדער. נעהמט אַראָב פון אַ גאַנצער מחנה אײנעם אָדער לעגט צו איהר צו אײנעם — די מחנה בלײבט אַלץ אַ מחנה. איהר װעג בלײבט דער זעלבער, װי פריהער. פאַרװאָס זאָל מען ניט זאָגען: מיר געהען?

יאָ, בין איך, הײסט עס, נישט געװען פאַלש? טאָ פאַרװאָס

ושע בין איך ניט געקומען צו דער מאַסע, פאַרוואָס האָב איך זיך ניט מודה געווען אָפען פאַר אַלעמען: אַזוי און אַזוי, ברידער, אַט אָ דאָס ליעגט ביי מיר אין האַרצען, אַט אָ דאָס קרענקט מיך און מאַטערט מיין נשמה. ווילט איהר מיך אַזוי ווי איך בין — איז גוט. ווילט איהר ניט—טאָ האָט קיין טענות. פון אַ קאַליקע וואָס קענט איהר פערלאַנגען? אָבער האָט אין מיר ניט קיין טעות.

פאַרוואָס בין איך אַנטלאָפען?... און ווידער צוריק—וואָס וואָלט געהאָלפען רעדען? מען וואָלט דען פערשטאַנען? ביסענדיגע ווערטער וואָלט איך געהערט אַרום און אַרום. און זיי וואָלטען געווען גערעכט. איך קען שענקען אַ קאַליקע אַ נדבה—מיין רחמנות. אָבער עקעלהאַפט איז ער מיר דאָך: איך קען ניט בעהערשען מיין געפיהל און איך דאַרף ניט.

וואָס טויגען קאַליקעס אין לעבען?

ווען איז דאָס אייגענטליך געוואָרען? ווער ווייסט? ביסליכווייז, יעדען טאָג אַ טראָפּען, יעדען טאָג אַ טראָפּען האָט זיך אַריינגעגאָסען אין האַרצען, ביזמיטאַמאָל האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דאָס האַרץ איז אינגאַנצען פערגיפטעט... ביסליכווייז. קענט איהר אָנווייזען דעם טאָג, ווען אַ מענש ווערט אַלט? דאַכט זיך, היינט איז ער פונקט אַזאַ מענש, ווי געווען נעכטען, דעם חילוק איז גאָר ניט צו מערקען. מאָרגען וועט ער זיין פונקט אַזאַ מענש ווי היינט. סך-הכל איין טאָג. אָבער טוט אויף איהם אַ קוק שפּעטער מיט עטליכע יאָהר: אַלט איז ער, פערשוואונדען די פרישקייט, פערשוואונדען דער מונטערער קוק. אַלט געוואָרען דער מענש — ער געהט צו זיין קבר.

האָב איך דען יאָ אַמאָל אַ יוגענד געהאַט?

איך האָב געגלויבט, אַז איך בין יונג. געלעבט אין אויסלאַנד, געגרייט זיך צום לעבען. דאָרט, אין דער היים, האָט עפּעס גערוישט און געפּאָרפּעלט זיך אונטער דער ערד. דאָס בעסטע און דאָס לעבענס-פעהיגסטע, וואָס ס'איז געווען אין לאַנד, איז אַראָב אונטער דער ערד; דערפאַר פלעגט די ערד אַלע ווייַלע זיך וויעגען און ציטערן און אין דער לופט האָט געשמעקט מיט אַ שטורעם. ס'האָט געצויגען אַהין. ס'האָט זיך אָנגעצונדען אַלע ווייַלע פאַר די אויגען

א וואונדערליכע וועלט. און עס פליגט זיך דאלטען: עס גליהט מיט פייער דאס הארץ און עס ווערט פערהארטעוועט, ווי אייזען אונטערן האמער.

טא פארוואס־זשע בין איך גלייך ניט געגאנגען אהין? פאר וואס האב איך געווארט א יאהר נאך א יאהר? וואו איז געוועזן די קראפט?

א, איך האב געהאט א גוטען ענטפער, איך האב זיך אליין געקענט איינריידען, אז איך בין גערעכט. איך האב געלערנט, איך בין געשטאנען ביים קוואל פון דער וויסענשאפט. איך האב בעוואפענט מיט קענטניש מיין קאפ, איך האב אויסגעריסעט מיט די שטאלצסטע אידעען מיין גייסט. איך האב געוואלט זיך אריינמישען אין קאמפף אזוי, אז איך זאל וויסען, פערשטעהן יעדען טריט, קענען אליין קוקען דעם לעבען אין די אויגען און פערשטעהן זיין פערלאנג. אלצדינג ארומנעהמען מיט'ן שארפ'ן געדאנק: וואס ס'איז געוועזן און וואס עס דארף זיין.

בין איך דען ניט געוועזן גערעכט? צי זענען ניט נאך מעהר געוועזן גערעכט די טויזענדער יונגע, אמת יונגע און אמת לעבעדיגע מענשען, וועלכע פליגען גלייך זיך ווארפען אין פייער מיט'ן גאנצען ברען פון זייער אונרוהיגער נשמה און אוועקגעבען אינגאנצען, וואס זיי האבען פערמאגט, אוועקגעבען ניט טראכטענדיג, ניט ווארטענדיג, אוועקגעבען זייער איך, זייער ליעבע, זייער פערגאנגענהייט און צוקונפט? ווער האט ווירקליך געפיהלט דעם הייסען אטעם פון לעבען: זיי אדער איך? ווער איז געוועזן מעהר גייסטיגער אריסטאקראט, מעהר אויסדערוועהלטער: זיי מיט זייער אונמיטעלבארען געפיהל צי איך מיט מיינע השבונות?

איז דאס ניט א בעווייז, אז פון אנהויב אן איז ניט געוועזן אין מיר די אמת'ע לעבענס־קראפט? איז דאס אליין שוין ניט גענוג צו דערקענען, אז איך בין אהן לעבען ארויס אויף דער סצענע פונ'ם לעבען?

אבער צו וואס טויגען מיר די בעווייזען? צי ווערט פון זיי גרינגער?... צי קענען זיי עפעס פערענטפערן?

איך אליין האב דאס פריהער ניט געוואוסט. נו, און ווען איך וואלט דאס יא געוואוסט פון אנהויב אן, וואלט ניט געוועזן דאס אייגענע וואס איצט?

עטליכע שענע טעג האָב איך איבערגעלעבט אין מיין טעות. זיי ליעגען איצט ווי בליי אויפ׳ן זכרון.

ערשט אַז ס׳האָט אָנגעהויבען ווירקליך פלאַקערן אַלצדינג, ערשט אַז ס׳האָט אָנגעהויבען קלינגען פון איין עק וועלט ביז דעם צווייטען דאָס קול פון די געפּלאַצטע קייטען, ערשט אַז טויבע האָבען אָנגעהויבען הערען און טויטע זיך בעוועגען, האָב איך פערלאָזען מיין „אריסטאָקראַטישע״ הויכקייט, מיט מיינע ביכער, מיט מיינע שריפטען, און בין געקומען אַהין, צו זיי, צו די, וואָס האָבען מיט זייער וואַרימען בלוט צושמאָלצען דאָס אייביגע אייז. און איך בין געווען דער קאָפּ! זיי זענען נאָך מיט מיר געווען שטאָלץ! וואָס פאַר אַ בליצען עס פליגען פליהען פון די אויגען, ווען איך פלעג צו זיי רעדען וועגען דעם, וואָס זיי האָבען געטאָן. וואָס פאַר אַ שטראָמען פון ליכטיגער פרייד פלעגען זיך גיסען און גיסען, ווען איך פלעג ענטפּלעקען דאָס, וואָס ס׳האָט ביי זיי אין הארצען געקלונגען און געציטערט. וויפיעל הענד פלעגען זיך שטרעקען צו מיר מיט בעגייס־טערונג, מיט ליעבע, מיט ענטציקונג, מיט ניט קיין אויסגעשפּראָכענעם דאַנק־געפיהל — צו מיר...

מען דאַרף דאָס זאָגען קלאָר און שאַרף: איך האָב מורא פאַר׳ן טויט. איך האָב גענוג נאָכגעשפּירט נאָך זיך אַליין, איך גיב זיך אַ קלאָרען דין וחשבון וועגען דעם, וואָס איך זאָג. איך האָב מורא פאַר׳ן טויט. ווען ס׳זאָל אויסקומען טאָן אַזאַ זאַך, וואו איך זאָל וויסען פון אָנהויב אָן קלאָר און דייטליך, אַז דאָס וועט מיר אונפערמיידליך ברייננגען דעם טויט, וועל איך ניט טאָן אַזאַ זאַך. איך וועל דאָס ניט קענען טאָן.

איך האָב ניט מורא צו געהן מיט אַלעמען אויף אַ געפעהר־ליכען טריט. איך האָב ניט מורא פאַר אַנ׳אָפּענעם מאַסען־קאַמפּף. איך געדענק אונזער גרויסען טאָג פון אויפשטאַנד. אַ שמאָלער וועג. פאָרענט אַ וואַנט פון אויסגעשטעלטע ביקסען. רעכטס און לינקס פון דער ווייטענס „אַטריאַדען״ מיט גרייטען געוועהר. און אין מיטען צעהן טויזענד מענשען מיט פאָהנען פאָראויס. — „צוגעהט זיך!״ — מען שווייגט. — „געהט צוריק, איך וועל שיסען!״ די מאַסע שטעהט, ווי צונויפגעשמאָלצען אין איין לייב. — „געהט צוריק, איך בין אייך

מתרה דאָס דריטע מאָל!"— פויקען קלאַפּען, אַ טרומייט שפּיעלט אַ סיגנאַל. אַג'איינגעהאַלטענער שוידער טוט אַ פליה איבער די גע־דיכטע רייהען. עפּעס ווי אַ שאַרף צווישען בלעטער אין וואַלד. און פּלוצלונג: „פאָרוועדטס, חברים! אָנפאַלען, ניט וואַרטען!" מען געהט. מען שפּאַרט, מען לויפט, ביקסען קנאַלען, פּויקען קלאַפּען, טריט הילכען, שטיינער פליהען, עס הערט זיך אַ קרעכץ. עפּעס איז רויט דער וועג, עפּעס וויעגט זיך די לופט אַרום און אַרום. און מען געהט, און איך געה אויך, איך געה פעסט און זיכער, די נשמה זינגט, דאָס הארץ קלאַפּט, ווי אַ שטאַרקער האַמער, אין די אויערן שפּיעלט אַ הערליכע מוזיק. איך בין שטאַרק, איך בין יונג און מונטער, איך געה מיט אַלע, איך בין אַ טייל פון דעם גרויסען חיל, זייער זעעל איז מיין זעעל...

פאַרוואָס בין איך ניט געשטאָרבען יענעם טאָג? מענשען וואָל־טען אויסגעקריצט שענע ווערטער אויף מיין מצבה. מען וואָלט אָנגע־שריבען מיין נאָמען ניט נאָר אויף פּאַפּיר, מען וואָלט איהם אַוועקגע־שטעלט אין אַ הייליגען ווינקעל פונ'ם הארצען. נאָך מיט איין טעות מעהר וואָלט געווען אויף דער וועלט.

פאַרוואָס בין איך ניט געשטאָרבען? איבער מיין טויטען בעט וואָלטען זיך אָנגעבויגען טרויעריגע, ליעבענדע פריינד. נאָך מיין מטה וואָלט נאָכגעגאַנגען דער שטומער קומער. יונגע שטימען וואָלטען געזונגען דאָס פייערליכע טרויער־ליעד, און בלומען, רויטע, לעבענס־פולע בלומען וואָלטען געשימערט אַרום מיין גרוב.

קינדערשע הלומות! וואָס וואָלט איך דערפון געהאַט, איך, דער פיהלענדער, שטרעבענדער, ווילענדער מענש, דער מענש מיט דעם גליהענדען, קאָכיגען געדאַנק, וואָס וואָלט איך דערפון געוואוסט? וואָס וואָלט מיר דערפון געבליבען? וואָס איז דאָ אויף דער וועלט אַזוינס, וואָס זאָל מכפּר זיין דעם טויט?

אָט פאַר דעם געדאַנק האַפּט אָן אַ שוידער. שרייען ווילט זיך און קלאַפּען מיט די הענד אָן דער פעסטער שוואַרצער וואַנט, וועלכע שטעהט פאַר דיר און מאַכט חוזק.

איך קען ניט... אַליין, מיט אַ קאַלטען חשבון, אויסגערעכענט אַלצדינג אַפריהער, אָבגעמאָסטען יעדען טריט, אָבגעוואויגען יעדעס פּיצעלע—אַליין געהן און וויסען, קלאָר און זיכער וויסען, אַז דו געהסט צו דיין טויט, אַז דו געהסט צו איהם אַליין, אַלע מאָל

נעהנטער, אַלע מאָל מעהר אָבשניידענדיג פון דעם קורצען לעבענס-פאַדים, וואָס געפינט זיך ביי דיר אין דער האַנד,—און אַלץ אַליין, כ'זאָג דעם אייגענעם ווילען—ניין, דאָס קען איך ניט און דאָס וועל איך ניט טאָן. פאַר קיין שום פּרייז. דערין האָב איך שוין ניט קיין טעות.

איצט ווייס איך דאָס שוין.

און אַז מען האָט אַזאַ שכן אין האַרצען, דאַרף מען געהן, אָבטרעטען, פערשווינדען. אוים! וואָס גיכער אַ סוף.

ס'זענען דאָ אַזוינע חיות, וואָס ווען זיי דערפיהלען שוין דעם טויט, פערקריכען זיי אין אַ ווינקעל, אין אַ נאָרע, אין אַ העק, אַזוי אַז קיין לעבעדיגער נפש זאָל זיי ניט קענען געפינען, און שטעקען דאָרט אין צרות אַזוי לאַנג, ביז זיי געהען אוים.

אַזוי איז דאָס בעסער.

„אויף לעבען און טויט! אויף לעבען און טויט!" די מאַסען האָבען אָבגעשטעמפּעלט די דאָזיגע ווערטער מיט בלוטיגע צייכענס אויף דער ערד פון אונזער לאַנד. דער טויט איז געוואָרען אַ שטענדיגער בעגלייטער פון דער מאַסען-בעוועגונג. דער טויט געהט ניט אַראָב פון די ליפּען ביי די קעמפּפער.

„אויף לעבען און טויט". דאָס זענען ניט נאָר קיין קלינגענדע ווערטער—ס'איז די טאַט.

„לעבען אין פריידהייט, שטאַרבען אין קאַמפּף"... „פון אונזערע קברים וועט אויפשטעהן נקמה". וויפיעל מאָל האָב איך אַליין געזאָגט די דאָזיגע גרויסע ווערטער. און ווי פּעסט עס פלעגט אַרומנעמען די נשמה אַ מעכטיג געפיהל. און אַ זיסע קעלט פלעגט זיך אַ גאָס געבען אין האַרצען.

ביז איך האָב דערפיהלט, אַז איך זאָג ניט אמת. ביז דער געדאַנק איז צייטיג געוואָרען אין מיר...

...זיי האָבען גאָר ניט געפיהלט. פאַר זיי בין איך געוועזען דער-זעלביגער, וואָס פריהער. דער געוואונשטער, דער געליעבטער, דער פייער-פלאַמענדיגער רעדנער, דער פיהרער, דער קאָפּ. אַלע פלעגען מיך בעגעגענען, ווי אַ נאָהענטען פריינד. אַלע.

ס'האָט געדאַרפט זיין מאָרגען דער מיטינג אויפ'ן פּלאַץ. פּאָליצ-

האט פערבאטען: מען וועט שיסען, אויב מען וועט קומען. די שטאדט האט זיך געוויעגט. דער צארן איז געווען גרויס. מ'האט בעשלאסען צו פערזאמלען זיך, ניט קוקענדיג אויף דעם פערבאט. קומען ביד רמה, האלטען זיך ביז לעצט.

דער מיטינג האט גערארפט זיין מארגען אין דער פריה. און פארנאכט זיינען צו מיר געקומען משה'קע דער גארבער און עלטשיק דער געלער און פינקע נטע'ס. זיי ווילען זיך האלטען אנ'עצה. מארגען ווילען זיי זיך שטעלען אויפ'ן וועג נעבען צירקעל, וואו עס געפינען זיך די קאזאקען. ווען יענע וועלען זיך נעהמען פאהרען צום פלאץ, וועלען זיי פערבינדען מיט זיי א געפעכט. פריהער פרובען שיסען מיט רעוואלווערען; ווען יענע וועלען ניט אבטרעטען, וועלען זיי ווארפען אין זיי דריי באמבעס פון דריי זייטען. כל זמן זיי וועלען לעבען, וועלען זיי זיי ניט צולאזען צום מיטינג.

זיי זענען זיך געקומען עצה'ן מיט מיר! איך בין דאך דער געניטער, דער וויסער, דער אויפגעקלערטער, איך וועל זיי זאגען, ווי אמבעסטען צו טאן. איך... איך האב שוין דעמאלט געפיהלט, וואס איך בין. יעדעסווארט זייערס האט מיך געשניטען מיין לייב, יעדער קוק האט מיך ג'עברענט, ווי מיט פייער.

ברידער, וואס טוט איהר, ווען מען פרעגט איהר, ווען שעצט איהר! וואס בין איך געגען אייך? וואס בין איך געגען א לעבעדיגען מענשען? ברידער, ווען איהר וואלט זעהן, וואס עס טוט זיך איינווענינ ביי מיר, וואלט א קאלטער שווידער אייך דורכגענומען פון קאפ ביז די פיס. ליידיג איז דארט. א שאלעכץ פון ווערטער איז געבליבען. „אויף לעבען און טויט!“ „אויף לעבען און טויט!“ איהר געהט צום טויט אין קאמפף פאר'ן לעבען. איך האב מורא פאר מיין לעבען. איך מיט אייך קען ניט געהן. איך ווייס: מען דארף געהן. איך קען ניט, איך קען ניט...

ארגאניזאציע און מאסען-בעוועגונג, רעוואלוציאנערע קאנספיראציע און די ברייטע רווישענדע גאס — איינס אהן אנדערן איז אונמעגליך. דאכט זיך, אזוי פשוט און קלאר.

מיר זענען געווען שטאלץ מיט איינעם פון אונזערע חברים, וואס זעקס יאהר נאכאנאנד האט ער זיך געהאלטען אויף זיין פאסט.

זעקס יאָהר איז אַ מענש געשטאַנען אין דערמיט, געהאַלטען די פּאָדים פון דער בעוועגונג אין זיינע הענד.

וואָס ווייטער צום „מיט"—אַלץ גרעסער די פּאָרזיכט, גערינ־טער דער מאַנטעל פון סוד, אַלץ ווייטער פון ווירקליכען לעבען. מענשען שטעהען הויך און אָבגעזונדערט, כּדי די ערשטע בעסטע פייל זאָל זיי ניט קענען דערלאַנגען.

אַזוי איז דאָס נויטיג. אַ מענש אַ פיהרער, אַ מענש, וואָס בע־לויכט מיט זיין גייסט דעם גרויסען שטראָם פון דער מאַססען־בעוועגונג, דאַרף ניט אומקומען, פערשווינדען, ווי אַ קליינינקער טראָפּען אין דעם דזשיגען שטראָם. אַ מענש, וואָס שיט פונקען פון זיין פייערדיגער פעדער, טאָר ניט פערבייטען די פעדער אויף אַ געוועהנליכען האַמער. אַ מענש, וואָס איז אַליין עפּעס אַ גאַנצעס, אַ נויטיגעס און אַ ווילטיגעס אין לעבען, קען און דאַרף זיך ניט פערמישען מיט טויזענדער אַזוי, אַז ער זאָל ווערען אַ טויזענדטס־חלק, אַ ברעקעל, אַ נישטיגער טייל פון אַ גאַנצען.

אמת. דאָס איז אַלץ אַזוי לאָגיש. דאָס שטעהט אַלץ גע־שריבען אין די כּללים פון דער רעוואָלוציאָנערער מאָראַל.

מענשען־פיהרער דאַרפען זיך ניט שטעלען אין גאַס גלייך מיט'ן לעצטען פון דער מאַסע. די מאַסע אַליין, ווען איהר ווערט זי פרע־גען, ווערט זי דאָס ניט דערלאָזען. די מאַסע דאַרף זיי... און דעריבער ווערט זי זיי היטען.

גוט. אָבער בעטראַכט ווידער צוריק די נשמה פונ'ם פיהרער! יאָהרענלאַנג שטעהן אָבגעטיילט, אָבגעזונדערט פונ'ם פּראַקטישען רעוואָלוציאָנערען לעבען, פון דער רעוואָליציאָנערער טאַט! יאָהרענ־לאַנג הייצען דעם קעסעל, צובלאָזען, צופאַכען דאָס פייער — און קיינמאָל ניט זיין דאָרט, וואו די מאַשין אַרבייט, וואו די שאַרפע צייהנער פון די זעגען שניידען זיך אריין מיט אַ גרילץ אין דעם לייב פונ'ם אייזען, וואו דער שוואַרצער האַמער לאָזט זיך אַראָב מיט כּח און צופלעטשט דעם פונקען־שפּריצענדען שטאָהל־קלאָץ. יאָהרענלאַנג... ווייסט איהר, וואָס עס קען געשעהען אין אַ משך פון יאָהרען אינ'ם מענשליכען האַרצען? גליקליך איז דער שטאַרקער, וועלכער טראַכט ניט פון זיך, וועלכער לעבט און אָטעמט מיט דער אַרבייט. גליקליך איז דער, וועלכער איז זיכער אין זיך, וועלכער ווייסט יעדען טאָג,

יעדע שעה, אז ער איז גרייט צו בעגעגענען זיך מיט'ן טויט אָהן א שרעק, אָהן א שוידער.

וועה אָבער איז צו דעם, וועלכער דערפיהלט אין זיין הארצען נאָר דעם שוואַכסטען אָבגלאַנץ פון פערגניגען: „איך בין בעוואָרענט, מיך שיצט א פעסטע וואַנט“. וועה איז צו איהם, ווען ער איז נאָר ניט זיכער, אז ער וועט קענען יעדע מינוט פערבייטען זיין פריוויליגירטע לאַגע אויף דער לאַגע פון דעם לעצטען אין דער מאַסע. אַלץ איינס: ער מעג זיין דער בעסטער קאָפּ, ער מעג זיין דער גוטיגסטער קעמפפער—אַלץ איינס. ער האָט שוין פערשוועכט זיין ארבייט, ער האָט פערפלעקט דאָס ווייסע קלייד פון זיין כהונה. ער האָט פערקויפט זיין בכורה פאַר א געפיהל פון נידערטרעכטיגען פערגעניגען. ער מעג שוין ארבייטען מיט דעם גרעסטען פלייס, ער מעג שוין אויפטאָן אין זיין פאַך די וואונדערליכסטע מעשים—אַלץ איינס. דער שטעמפעל פון קין וועט שוין ליגען אויף זיין שטערן, און זיין ארבייט איז שוין די ארבייט ניט פון אַן׳איינענעם מענשען. ער איז שוין אַן׳אָבגעהאַקט גליעד פון דעם גרויסען קערפער. ער איז א פעררעטער.

איך האָב ליעב דאָס לעבען, איך האָב ליעב צו פיהלען, אז איך לעב, אַז איך אָטעם, אז איך קען זיך ריהרען. איך האָב ליעב צו קוקען מיט מיינע אויגען, און מיך פרעהט, וואָס איך קען מיט זיי גליטשען איבער גאַסען און פלעצער, איבער מענשען און חיות, איבער בלומען און בוימער. איך האָב פשוט ליעב דאָס לעבען ווי די חיה אין וואַלד, ווי דאָס פויגעלע, וואָס באָדט זיך אין דער לופט.

איך האָב ליעב דאָס לעבען. איך ווייס דאָס פון לאַנג. איך האָב ניט איינמאָל געזאָגט צו מיינע פריינד: שטעלט אייך פאָר, אז איך בין פער׳משפט צו פערטריבען ווערען פון צווישען מענשען אין א מדבר, אין א ברייטען, זאַמדיגען וויסטען מדבר. אין מיטען דעם מדבר שטעהט א הויכער סלופּ, און אויף דעם סלופּ דאַרף איך שטעהן אליין, יאָהרענלאַנג, ביז׳ן סוף פון מיינע טעג. שטאַרקע ווינטען וועלען זיך וויקלען מיט א צאָרנדיג ברומען ארום מיר, בייזע פויגלען וועלען קומען און רייסען מיין לייב מיט זייערע קראַלען,

און די זון פון אויבען וועט בראָטען מיין קאָפּ און איהם שטעכען מיט טויזענדער שפּיזען. שטעלט אייך פאָר, אַז מען פרעגט מיך: וואָס וויל איך בעסער, דעם טויט אָדער אייביג שטעהן אויפ'ן כלופּ?—איך וואָלט אויסדערוועהלט דאָס צווייטע. וואָרום ליידען הייסט—לעבען, ליידען הייסט — זיין, און דער טויט איז אַ פינסטערער תהום, ניין, ער איז ערגער פון אַ פינסטערען תהום, וואָרום דעם תהום פיהל איך, דער תהום איז עפּיס, דער טויט איז גאָרני'ט, דער טויט איז ניט-זיין. בעסער דאָס ערגסטע זיין, איידער גאָרניט, וואָרום צווישען דעם ערגסטען, דעם שוידער־האַפטסטען זיין און דעם ניט-זיין איז אַן'אונענדליכער מהלך, איז אַן'אונטערשיעד אָהן אַ ברעג. נאָך מעהר: מען קען זיי גאָר ניט פערגלייכען, וואָרום מ'איז ניטאָ צווישען זיי קיין שום קרובות.

מיך פלעגט שטענדיג אָנחאַפּען אַ שוידער, ווען איך פלעג הערען פון זעלבסטמאָרד. ניטאָ אַזאַ פּיין, וועלכע זאָל מכפּר זיין דעם טויט. ניטאָ אַזאַ לעבען, וואָס זאָל זיין ערגער פונ'ם טויט. וואָרום ס'איז אַ טעות: דער טויט איז ניט קיין אַ ב ר ו ה! ווען איך רוה, פּיהל איך, אַז איך רוה, האָב איך פון דעם רוהען פערגעני־גען. אין טויט איז שוין ניטאָ קיין „איך", ניטאָ קיין פיהלען, אין טויט איז אַלץ אוים. און אָט פאַר דעם „אוים" נעהמט אָן אַן'אמה.

איינער זיצט צוואַנציג יאָהר אין אַ קעלער אונטער דער ערד, פערשלאָסען אויף אַ שלאָס. ער איז געווען יונג, ווען מען האָט איהם אַרייגעפיהרט אַהער. זיינע האָר זענען איצט שוין געוואָרען חיים און מיט די הענד קען ער אָנטאַפּען די קנייטשען אויף זיין פּנים. זיינע הענד זענען שוואַך און זיינע אויגען זעהען שוין ניט גוט אין זיין טונקעלען לאָך. ער ווייסט: אזוי וועט ער דאַרפען זיצען ביז זיין לעצטען טאָג. וואָס־זשע וואַרט ער? פאַרוואָס מאַכט ער ניט קיין סוף מיט איינמאָל?—וויל ער לעבט, וויל ער פיהלט דאָס לעבען, וויל אַרום איהם שוועבט די גאַנצע וועלט פון זיינע עראינע־רונגען און חלומות, פון זיינע וועהטאָגען און ליידען, וויל איינמאָל א'ן טאָג קוקט אַריין אַ שוואַכער אָבגלאַנץ פון אַ זונען־שטראַהל אין זיין פינסטערער תפיסה, וויל ער הערט יעדען טאָג די טריט פון דעם וועכטער, ער הערט ווי עס פאַלען טראָפּען וואַסער פון דעם באַלקען דאָרט אין ווינקעל. ער זעהט די שוועמלעך, וואָס וואַקסען אויף די ווענט פון זיין קעלער, ער פיהלט די ערד אונטער זיינע פיס

און די וואונדען, וואָס די קייטען האָבען אָנגעריבען אויף זיין קער־פער. ער פיהלט, ער לעבט—ער איז! און ווען ער וועט שוין בלינד ווערען אינגאַנצען, וועט ער אַלץ ניט אויפהערען צו פיהלען, צו לעבען, צו זיין. ער וועט אַלץ זיין רייכער, אונענדליך רייכער פון א טויטען, ווארום א טויטער איז ניט, א טויטער איז גאָרניט. א קליין וועלטעל, דאָס קלענסטע, דאָס אָרימסטע איז אונענדליך מעהר, ווי גאָר ניט קיין וועלט.

איך האָב ליעב דאָס לעבען, נאָך מעהר האָב איך מורא פאַר'ן טויט!

אמת. און זיי—יענע, וואָס געהען אויף טויט, זיי האָבען דען ניט ליעב דאָס לעבען, זיי שווידערט דען ניט פאַר דעם טויט? און פונדעסטוועגען געהען זיי דאָך...

ווארום צווייערליי ליעבעט צום לעבען זענען דאָ אינ'ם מענש־ליכען גייסט. שטאַרקער פון דעם טויט קען זיין די ליעבע. טיעפער פון טיעפסטען אָבגרונד. איינער האָט ליעב דאָס לעבען, ער האָט ליעב די האַרמאָניע פון די לעבענס־געפיהלען, ער האָט ליעב די שענקייט, די פראַכט פון דער שאַפונג. און ער קען ניט ליידען, ווען מען טראָגט אַריין א ריח פון קבר אין דעם דופט פון זיין בליהענדען גאָרטען, ער קען ניט ליידען, ווי מען מאַכט שמוציג און עקעלהאַפט דאָס לויטערע, קריסטאַלענע וואַסער אין טייך, ער קען ניט צוזעהען, ווי האַרטע שטריק שניידען זיך אַריין אין א בליי־הענדען, יונגען און קרעפטפולען קערפער, ער קען ניט איבערטראָגען, ווען מען מאַכט פינסטער און טריב דעם שענעם פנים פונ'ם לעבען. און ער מוז טאָן! ער מוז טרייבען דאָס פינסטערע, דאָס העסליכע, ער מוז אָברוימען דעם שמוץ און דאָס מיסט פון זיין גרינעם פעלד, ער מוז צונעהמען די שטיינער און אַרויסלאָזען פון תפיסה אויף דער ליכטיגער זון זיין שוועסטער, זיין כלה—דאָס יונגע און פרעהליכע לעבען. און אין דער אַרבייט זיינער אַליין איז דאָס לעבען. און וואָס שווערער די שטיינער, וואָס ברענענדיגער די אַרבייט, אַלץ שטאַרקער קלאַפּט אין איהם דער פולס פון דעם לעבען, אַלץ פרעה־ליכער, בעגייסטערטער זינגט אין איהם דער יונגער יום־טוב פונ'ם לעבען. און עס קומט א צייט, ווען אייגאייציגע מינוט טראָגט

ארויף דעם מענשען אויף אזא הויך פון לעבענס-לוסט און לעבענס-קראפט, איינאיינציג פינטעלע איז כולל אין זיך אזא מאסע, אזא רייכקייט פון געפיהלען, וויפיעל אנ'אנדערער וועט ניט איבערלעבען אין הונדערטער יאהרען. אין אזא מינוט פערלירט שוין דער טויט זיין גאנצע אימה, דער טויט אליין ווערט דער שענסטער נצחון פונ'ם לעבען, דער טויט אליין ווערט די העכסטע מדרגה, אויף וועלכער עס דערהויבט זיך דאס לעבען. פון א הויכען בארג זעהט מען ארום און ארום, וואס ס'איז געווען און וואס ס'וועט זיין.

מענשען טוען ניט צוליעב יענעם, נאר צוליעב זיך אליין. מענשען טראכטען ניט וועגען קומענדיגע דורות, נאר וועגען זייער איינענער נשמה, וועגען די בעדערפענישען פון זייער אייגענעם גייסט. מענשען בויען ניט דעם בנין פון דער צוקונפט צוליעב דער צוקונפט —וואָרום וואס איז זיי די צוקונפט, וועלכע זיי וועלען ניט זעהען, וואס איז זיי דער גלאנץ, וועלכער וועט ניט שיינען אויף זייער קאפ, וואס איז זיי די לויב און די עהרע, וועלכע זיי וועלען ניט קענען געניסען. זיי בויען דעם בנין דערפאר, וואס די ארבייט פון בויען איז פאר זיי א פערגעניגען, וואס זי בעלויכט און בעשיינט זייער לעבען. אזוי ווילען זיי און אזוי טוען זיי—און אין דעם געפינען זיי דעם ציעל פון לעבען. זייער ווילען איז אזוי שטארק, אז ער איז גובר דעם טויט.

דער חוב איז ניט קיין זייטיגער מושל, ניט קיין פרעמדער מיראן, וועלכע שטעהט מיט א בייטש איבער אייך און טרייבט אייך אומברחמנות: טוט אזוי און ניט אנדערש. דער חוב איז מיין אייגענער פרייער רצון, מיין אייגענער אויסדערוועהלטער וועג: אזוי וויל איך און אזוי טו איך.

און אז איך וויל ניט?...

ניט דא ליעגט די קללה. ווען איך וואלט טאקי באמת ניט געוואלט! ווען איינער איז בלינד פון געבוירען אן, קענסטו איהם ניט איינרעדען, אז די רויזען אין גארטען זענען שען. קענסט איהם ניט פערצויבערען מיט די פארבען פון א בילד. קענסט צו איהם ניט האבען קיין טענות.

איך בין אבער נישט בלינד! איך זעה און ווייס, וואס מען דארף טאן. און איך קען ניט...

צי קען איך טאקע ניט? צי אפשר וויל איך ניט? ווי א מרים א מאלדאט, וואס קעהרט דעם רוקען צום שונא?

וואס בין איך: א קאליקע צי א פשוט'ער טרום?

עס לעבען מיליאנען מענשען אויף דער וועלט און וויסען גאר נישט, אז עס זענען דא אזעלכע שאלות. פיינע „נויטיגע" מענשען. זיי טראגען ציגעל און קנעטען ליים און גראבען ערד פאר'ן בנין פונ'ם לעבען — און אין הארצען ביי זיי איז אזוי רוהיג, ווי שבת נאך מיטאג אין א בעל הבתישער שטוב. פיינע, נויטיגע מענשען, געשעצטע און געאכפערטע „גליעדער" פון דער געזעלשאפט. זיי האלטען זיך יעדער פאר זיין טאטשקע, פאר זיין לאפאטע, פאר זיין העמערל. קלאפ-קלאפ!... א טאג נאך א טאג, א יאהר נאך א יאהר, קלאפ-קלאפ! זיי טוען פונקט דאס, וואס עס איז נויטיג... פארוואס זאל איך ניט טאן דאס, וואס זיי?

איך וועל זיין א לעהרער, א שניידער, א דאקטאר, א האלץ-העקער, א יוריסט, פארוואס ניט? איך וועל היילען די מענשליכע קערפערס, די מענשליכע זעעלען, איך וועל לענען לאטעס אויף צוריסענע בגדים, אויף צופליקטע נשמות, איך וועל געבען די מענשען רפואות: 20 טראפען דריי מאל אין טאג. וואס — איך בין אפשר ערגער פון אלע? אט האט שלמה'קע דער גלעזער איצט געפונען א רוהיגען ברעג: אנ'אווענד-שול. יעדען אבענד זיצט ער און לערנט אלף-בית מיט זיינע תלמידים, יעדען אווענד צוויי שעה. אלע טאג א בלעטעל, אלע טאג א קאוועלעפעלע תורה. און ער איז צופריע-דען, און די תלמידים זענען צופרידען, און די חברים קלייבען נחת, און דער „געזעלשאפט" איז דאס א נוצען. און אז גאט וועט איהם העלפען און די פאליציי וועט ניט שטערען, וועט ער אבלעבען אזוי צעהן, צוואנציג, דרייסיג יאהר און וועט אוועק צו זיינע אבות מיט א גרינג הארץ און מיט א לויטערער נשמה. א נויטיגער מענש!.. ער האט ערפילט דעם מענשליכען חוב.

פון אזעלכע שלמה'קעס בעשטעהט די וועלט. יענע אויסדער-וועהלטע זענען דא ווינציג. קען דען עמיצער מיך צווינגען, איך זאל געהערען צו זיי?

אדער איך וועל גאר קומען צו די ארבייטער, די חברים פון אנדערע לענדער, איך וועל זיי ברענגען מיין מח, מיין הארץ, מיין געדאנק און מיין טרייהייט. איך האב א לויטערן געדאנק און א הארץ

פול מיט ליעבע און ווייכקייט. און מיין ווארט איז שטארק און אויס-געהאמערט און קען שוועבען, ווי אויף קרעפטיגע פליגעל. ליעבע ברידער, נעהמט מיך אויף ביי אייך, און אייערע מתנות, און אייערע געצעלטען. איך וועל אייך דיענען, איך וועל געהן מיט אייך האנד אין האנד, איך וועל ביי אייך געפינען אנ׳אברוה פאר מיין נשמה. ליעבע ברידער, נעהמט מיך אויף ביי אייך...

עמיצער שטעהט און לאכט פון דערווייטענס, און טראפענס גאל זידען אין זיין געלעכטער. וואס ביזטו געקומען צו אונז — פארוואס ביזטו נישט דארט, וואו דיין פלאץ איז — ביי זיך אין דער היים? וואס גיזהסטו היטען פרעמדע וויינגערטנער, וואס היטסטו ניט דיין אייגענעם גארטען? א פוילער היטער ביזט דו, א פוילער קנעכט אהן געטרייאשאפט. טא געה-זשע, ווער דארף דיך? געה ווייטער. האסט מורא; ווער דארף דיך דא האבען?

...עס זענען דא בעשעפעניששען, וואס קריכען אויף אלע פיער, און עס זענען דא אזוינע, וואס פליהען. וואיל איז דעם, וואס קריכט אלע זיינע יאהרען פאמעלך איבער דער וועלט — פון וויעג ביז צום קבר. בעסער איז דעם, וואס קען אויסשפרייטען זיינע פלי-געל און ארויף אין דער הויך—אהין, וואו עס בלאזען די אייזיגע ווינטען, עס רוישען און הודזשען די וואלקענס, עס פינקלען די זונען און די וועלט איז גרעסער און העלער. וועה אבער איז צו דעם, וואס האט איין קורצע מינוט אין זיין לעבען געפרובט זיך דערהויבען ארויף—און איז דערשראקען געווארען... קריכען און קריכען אין טאל און געדענקען, אז דארט, ערגעץ אויבען, טוט שיינען די ליכטיגע וועלט, טוט באדען דער קערפער דער אין ליכטיגע ימים פון ליפט זיינע גליעדער, טוט קלינגען, ווי ריעזיגע סטרונעס, די שטערען-מוזיק...

קריכען און קריכען... איך קען ניט, איך קען דאס ניט מעהר. איך וויל ניט. אויף אזוי פיעל האב איך נאך כח.

די וועלט איז יונג, ווי א שענע יונגע כלה אין איהר חופה-קלייד. דער הימעל שמייכעלט, ווי א קינד אין פריהמארגען. די זון שפינט איהרע גאלדענע נעצען, ווי די טרוימען פון א פאעט אין די טעג פון זיין גליק.

הויך שטעהען די בערג און קוקען אין וואַסער אַריין. שטיי־נערנע ריעזען האָבען זיך גערײַנגעלט, געיאָגט זיך איינער נאָך דעם צווייטען, געוואָרפען זיך מיט ווילדען כח איינער דעם אַנדערן אין די אָרעמס, און פּלוצלונג געוואָרען פערגליווערט, געבליבען שטעהן פערטראַכט און פערצויבערט—און שטעהען שוין טויזענדער יאָהרען. דער וואַלד האָט זיך שטילינקערהייט פער׳גנב׳עט, אַרויפגעקראָכען ביסלעכווייז אויף זייערע קערפּערס, בעדעקט מיט זיין אונרוהיגען, שוועבענדען קלייד זייערע ריפּען—און דערצעהלט זיי וואונדער־סודות מיט זיין שטילער כשוף־שפּראַך. אין די וועלדער, אין די טיעפע היילען, אין די שפּאַלטען פון די פעלזען וואוינען שלאַנקע פּעען—יונגע טעכטער פון די אַלטע ריעזען. האָר ווי שטראָמען פון גאָלד, די אויגען שוואַרצע בריליאַנטען, דער שמייכעל—אַ בשורה פון גליק. גאַנצע טעג קלינגען זייערע יונגע שטימען אין די וועלדער אויבען, און די אַלטע פעלזען הערען זיך איין און שמייכלען פאַר זיך, ווי אַג׳אַלטער זיידע, ווען די קינדער שטיפען.

הויך שטעהען די בערג. צווישען זיי, אין מיטען, האָט זיך אויסגעשפּרייט דער וואַסער־שפּיגעל. בלוי איז ער און קלאָר און רוהיג. די זון ציהט אויס איבער איהם אַ נעץ פון פלימערלעך, און זי ציטערט, די נעץ, און פינקעלט און שימערט אַרום און אַרום, און עס דאַכט זיך: אַ בלויער, זיידענער, מיט גאָלד געשטיקטער דעקטוך וויעגט זיך שטיל פון דעם ווינט. און די בערג קוקען אַריין אינ׳ם קריסטאַלענעם וואַסער, און דער הימעל, דער הייסער, ליידענ־שאַפטליך גליהענדער הימעל, באָדט זיך אין די קיהלע הוואַליעס אין מיטען טאָג. ערגיץ ווייט פלאַטערט אַ ווייסע זעגעל־טוך, ערגעץ ווייט הויבט זיך אַ זילבערנע, נעבעלהאַפטע, פערשוואומענע זייל.

בייטאָג דרעמעלט דאָס וואַסער און בײנאַכט לעבט עס אַנ׳אונ־רוהיג לעבען. די בלייכע לבנה צויבערט און וועקט. ווייסע וועגען ציהען זיך אויס פון דעם וואַסער צו די הויכע שפּיצען פון די שניי־בעדעקטע בערג. קולות שווימען, קולות ציטערן איינגעהאַלטען און ווייגען, און רוישען און קלאָגען זיך שטיל. שלאַנקע פרויען־געשטאַלטען הויבען זיך פון וואַסער, ברעכען די מאַרמאָר־ווייסע הענד און קוקען צום הימעל מיט שוואַרץ־פייכטע אויגען, און עס ליעגט בעהאַלטען אין די אויגען אַ שטומער אייזיגער שמערץ. דער וואַלד ברומט, די חוואַליע פליעסקעט אונרוהיג און וואַרפט זיך אויפ׳ן

ברעג, און שלאַנקע מאַרמאָר־הענד שטרעקען זיך און רופען און וואַרטען...

עס איז געווען אַ העלער, יונגער פריהמאָרגען, ווען איך בין אַוועק שפּאַצירען צווישען די ברעג. איך בין געגאַנגען אַרויף, אַלע־מאָל העלער און העלער. דער וואַלד האָט געגריסט, די לופט האָט געגלעט, די זון האָט געמונטערט און די הויכע פעלזען האָבען גע־רופען פון ווייטען. איך בין געגאַנגען און געגאַנגען. אַלעמאָל העלער די בערג, געדיכטער דער וואַלד און פרישער און שאַרפער די לופט. אָט בין איך אויבען. אונטער מיר, טיעף אונטען, ליעגט דאָס פלאַ־כע לאַנד און ציהט זיך וויט און ברייט — ביז צום ראַנד פון דעם הימעל. גרין איז דאָס לאַנד, און דערפער און שטעדט ליעגען צו־וואָרפען אויף איהם, ווי קינדער־שפּיעלעכלעך אויף אַ גרינעם טעפּיך. אָט ציהט זיך אַ שטראָם ווי אַ טונקעלע סטיינגע, אָט ליעגט, ווי אַ שאָטען, דער וואַלד.

רעכטס און לינקס שטעהען ריעזען מיט שטיינערנע שטערענס און אַ ווייסער קרוין פון אייביגען שניי. זיי שווייגען. זיי טראַכטען אַן׳אייביגען טיעפען געדאַנק. וויט קוקען זיי — אַהין, אין דער וועלט אַריין, וואו עס הייבען זיך שטאָלץ זייערע ברידער. מורעמס פון שניי און זיילען און בריקען פון אייז האָבען זיך אויסגעצויגען צווישען זיי און גלאַנצען קאַלט און פרעמד. און בייטאָג, ווען די זון דערוואַרימט די גרוי־ווייסע קעפּ, הויבט זיך אויף אַ לייכטער נעבעל פון די אייביג־קאַלטע פעלדער, און עס דאכט זיך: אַ וויירהויך געהט אַרויף פון אַ גרויסען מזבח.

איך בין געשטאַנען אָט אויבען און געקוקט אַראָב. די נשמה האָט געקלונגען, דאָס האַרץ האָט געקלאַפּט מיט אַ שטורם. אַוועק, איהר טריבע געדאַנקען, אַוועק חלומות פון טאָל. זעהט! ווי פריי איז די וועלט, ווי וויט און גרויס איז דער הימעל. זעהט, ווי העל און ווייך איז דאָס ליכט פון דער זון. איך לעב! איך בין יונג, איך וויל לעבען, איך מוז לעבען! איך וועל עפענען די גאָלדענע טויערן, וואו דאָס גליק וואוינט, איך וועל אומאַרמען דאָס ליעבע, בלאָנד־לאָקיגע גליק און וועל עס צופרעסען פעסט צו מיין האַרצען. איך וועל אויסבויען פון פעריל אַ פּרעכטיגען פּאַלאַץ, איך וועל איהם בעהענגען מיט די גירלאַנדען פון מיינע האָפנונגען, איך וועל איהם בעדעקען מיט די מעכטיגע פליגעל פון מיין וואונש און מיין שטרעבען.

און דאָס בלוט פון מיין הארצען וועט דערוואַרימען די איינזאַמקייט, און רויטע בלומען פון ליידענשאַפט וועלען אויפעפענען זייערע בע־לערס, און שמאַכטען און לעכצען נאָך טוי...

לעבען דאַרף מען!...

ווען איך וואָלט נאָר געקענט לעבען... ווען איך וואָלט נאָר געקענט בלייבען אליין... אָבער ניין! עפּעס ווי אַ שאָטען בעגלייט מיך שטענדיג, אומעטום, וואו איך וואַנדער. עפּעס ווי מיין צווילינג נעהט מיר נאָך אויף יעדען שריט אין הערט, וואָס איך טראַכט, און שמייכעלט. און ווען איך ווער אַנשוויגען, הויבט ער אָן צו רעדען...

ווען איך וואָלט נאָר געקענט בלייבען אליין... בלייבען אליין.

דינה שרייבט מיר:

„ווען דו זאָלסט וויסען, וואָס עס טוט זיך ביי אונז! דאָס איז שוין מעהר נישט קיין קאַמפּף—דאָס איז פּשוט'ער אונזין. דאָס ברענגט נישט קיין נוצען—דאָס שאַדט. צעהנדליגע, הונדערטע יונגע און פעהיגע מענשען גיבען אָב זייער לעבען: צו וואָס? געוועזען אַ מלחמה פון טיטאַנען, איצט זענען קאַרליקעס געבליבען. אָהן אַ פּלאַן, אָהן פערשטאַנד, אָהן אַ ציעל. אפילו שען איז דאָס ניט. עס דערוועקט נאָר רחמנות און... עקעל."

אָט איז דאָס. אָט איז אַ פּלאַסטער צו דער מכה. טרייסט זיך, מענש. זייער ארבייט איז ניט נויטיג! עס איז געוואָרען אַן איבריגע זאַך. טיטאַנען זענען מעהר ניטאָ, ווי זשע צופרידען, זיי צופרידען—מעהר בלייבט דיר ניט גאָרניט.

טרייסט זיך מיט אָט דער קליינליכער טרייסט פון אַ טרוס; חאַפּ זיך אָן פאַר דעם פוילען בעוויז: ס'איז מעהר שוין ניט נויטיג. און זאָג מיט אַן'עזות פון אַ גנב, וואָס האָט גוט בעהאַלטען זיין גנבה, זאָג: איך בין גלייך מיט אַלעמען, איך בין אויך אַ מענש צווישען מענשען...

מען וועט דיר גלויבען... דו אליין וועסט אפשר אויך אָנהויבען גלויבען דערין, ווען דו וועסט עס איבער'חזרן עטליכע מאָל.

שורות נייע געדאַנקען הויבען זיך שוין אָן ציהען ביי מיר אין קאָפּ. איך האָב זיך שוין ניט איינמאָל געפרעגט: בין איך טאַקי

ערגער פון זיי? איך, מיט מיין שארפען געדאנק, מיט מיין רייכער געפליגעלטער פאנטאזיע, וועלכע קען אין איין רגע זיך אריבערטראגען פון דעם העכסטען שפּיץ בארג אויף דעם צווייטען, איך, מיט דער שטראהלענדיגער, פיעלפארביגער מוזיק, וועלכע קלינגט אקארדענווייז אין דער טיעפעניש פון מיין נשמה, אמאל שטיל און פערדומפען, אמאל ברויזענד און הילכענד מיט טויזענד טרומייטען? בין איך טאקי ערגער פון זיי? איך בין א מענש און קיין שום מענשליכע זאך אין דער פערגאנגענהייט און אין די היינטיגע צייטען איז ניט פרעמד מיין גייסט! און זיי? ווער זענען זיי? קליינינקע מענשעלעך אהן א שטארקען ווילען, וואס וואלט איינגעצוימט זייער אונרוהיג געמיט, אונוויסענדע, האלב-פערווילדעטע שטיף-קינדער פון דעם גרויסען קאמפף, וועלכע קענען ניט געוועלטיגען איבער זיך אליין. זיי טוען ניט דאס, וואס זיי ווילען, זיי לאזען זיך שטויסען, ווי פיה צו דער שחיטה. זענען זיי דאס די הארען פונ'ם לעבען?

גנבישע פייערלעך פון צופרידענהייט הויבען שוין אן אויפלייכטען ביי מיר אין דער זעעל. איך ווייס — זיי וועלען אויסלעשען באלד, און א רויך און א טשאד וועט נאר בלייבען אין דער פוסטקייט, וואו זיי האבען געברענט. אט לעש איך זיי אויס מיט איין מאך פון דער האנד. אזוי וויל איך. אט פערשווינדען זיי, ווי די בלאנדזשענדיגע פייערלעך אויף א זומפ. אויף זייער ארט איז געבליבען — די שאנד.

פאלש בין איך ניט געווען ביז אהער — פאלש געגען זיך אליין. וועל איך דאס איצט נעהמען איינאטעמען די ריחות פון צופוילטע ביינער אויפ'ן בית-הקברות און וועל זאגען: דאס איז דער ריח פון די טענען-בוימער אויפ'ן בארג לבנון? וועל איך דאס טרינקען וואסער פון א פער'עפש'טער בלאטע און וועל האבען די שענדליכע עזות צו זאגען, אז דאס איז דער קוויקענדער וויין?

אוועק פון מיר, אוועק, איהר שענדליכע טרוימען! נאר בלייבען, בלייבען דאס וואס איך בין, נאר ניט איינשלאפען אויף א ווייכען צוקאפּענס. איך לעב נאך, איך פיהל נאך, איך בין נאך איך.

איך וויל ניט, איך וויל ניט לאזען פערבלענדען די אויגען. נאר ניין! אומזיסטע מורא. איך קען זיך ניט לאזען פערפיהרען:

ער געהט מיר נאָך, מיין אייביגער שלָן, ער איז דאָ, ער שטעהט צו מיין רעכטער האַנד. ער קוקט מיר אַריין אין דער נשמה מיט זיינע פוסטע אויגען-לעכער. ער פּאַרעט זיך לאַנגזאַם אין מיין מח.

זיי געגריסט, מיין חבר, מיין פריינד. זיי געגריסט און געבענשט זאָל זיין דיין קאַלטע האַנד, וועלכע פּרעסט צוזאַמען, ווי אייזערנע קלאַמערס, מיין גליהענדען מח, געבענשט זאָל זיין דיין ליידיגער קוק, וועלכער פליכט ווי די שוואַרצע נאַכט פון אַנ׳אָבגרונד.

זיי מיט מיר! פערלאָז מיך האָמ׳ש דו ניט.

כ׳האָב געליינענט אין אַ צייטונג: „טעראָריסטען האָבען געוואָלט מאַכען אַנ׳אָנפאַל אויף דעם צירקעל. זיי זענען געפאַלען אויף אַ נייע המצאה. מען האָט געמאַכט אַזאַ מין ראָק, וועלכער איז געווען אינוועניג אויסגעלעגט מיט אויפרייסונגס-שטאָף. די קראַפט פון דער אויפרייסונג האָט געדאַרפט זיין אויסערסט שטאַרק. איין טעראָריסט האָט געדאַרפט אָנטון דעם ראָק און אַזוי אַריינגעהן אין צירקעל. דאָרט האָט ער געדאַרפט פעראייניגען די דראָטען פון דעם ראָק מיט די דראָטען פון דער עלעקטרישער בעלייכטונג. די אויפרייסונג וואָלט געקענט רואינירען דעם גאַנצען בנין.״

ווייטער גאָרניט. איינפאַך, שוידערהאַפט איינפאַך און שוידערהאַפט לאָגיש: אַז שטאַרבען—טאָ שטאַרבען מיט חשבון. אַ מענש טוט אָן אַ ראָק און געהט זיך רוהיג אַריין אין צירקעל. ער פעראייניגט די דראָטען. אַנ׳אויפרייס קומט. דער מענש ווערט צוריסען אויף טויזענדער שטיקלעך. מיט איהם צוזאַמען ווערט חרוב דער בנין.

וואָס טראַכט ער זיך, ווען ער געהט אין גאַס מיט אַזאַ מין ראָק? וואָס פיהלט ער אין דער מינוט, ווען ער ציהט אויס זיינע הענד נאָך דעם דראָט? וואָס איז ער: אַ וואַהנזיניגער צי דער אייִדעלסטער טיפּ פון אַ מענשען? צי ביידע צוזאַמען? וואו איז די שענקייט, וואָס מאַכט פון אַ מענשען אַ גאָט: ביי מיר צי ביי איהם?

איהר, נביאים פון קאַמפף און בעפרייאונג, איהר, וואָס רופט צו מלחמה אויף לעבען און טויט, צי פרובט איהר אַמאָל זיך

אראבלאזען טיעף אויפ'ן דעק פון דער אייגענער זעעל, צי פרובט איהר א ריהר געבען דארט די אין טונקעלע שאטענס פערוויקעלטע שפיציגע שטיינער און פוילענדע גיעריגע זומפען?

איהר, פון גאט געזאלבטע קינסטלער, איהר וואס צויבערט און זינגט און בעגריסט די אין שטאל און אייזען געקאוועטע מעכטיגע העלדען—די העלדען פון גרויזאמער ליידענשאפט, גרויסע געפעכטען און הערליכע זיעגען,—צי הערט איהר אמאל דעם בעהאלטענעם שוידער, וואס גליטשט דורך די סטרונעס פון הארצען און אטעמט אויף אייך מיט א קעלט פון א פוילענדער פייכטקייט?

איהר, וואס רעדט און בעגריסט און פערהערליכט דעם איידעלען טויט און דעם גרעסטען, דעם איינציגען קרבן,—צי האט איהר אריינגעקוקט ווען אין די ליידיגע אויגען פון יענעם—דעם שרעקליכען „עטוואס", וואס שטעהט נעבען אייך אהן בעוועגונג און פרעגט מיט די שווייגענדע, אייזקאלטע אויגען?—די אויגען, זיי האבען געשוועבט ערגיץ דארט, וואו אויף פעך-שווארצע וואסערן לויערט א פינסטערע מאכט אהן א שיין און עס פאכען און וויעגען זיך שווארצע אונענדליכע פליגעל און גלעטען דאס פנים מיט קעלט.

איהר, נאך יונגע און זיכערע מענשען, איהר, וואס טרעט ערשט ארויס אויף דעם וועג. אייער פוס איז געפליגעלט, און שטאלץ איז דער בליק, און דאס הארץ—אך, ווי עס קלאפט און עס זינגט און עס וואקסט אין דער ברוסט! איהר געזונטע און זיכערע מענשען, צי ווייסט איהר, ווי עס קריכען און גליטשען זיך ווערים—בלינדע, לאנגע און קאלטע און גליטשיגע ווערים! צי האט איהר געפיהלט, ווי זיי נאגען, צי וועט איהר דאס פיהלען?...

ביי די טייכען פון בבל איז געזעסען דער נביא און בעוויינט זיין לאנד. וואס עס האבען חרוב געמאכט פרעמדע. אויף די ווערבעס ביים טייך האט ער אויפגעהאנגען זיין הארפע. ווי זאל איך בעוויינען דעם חורבן פון מיין אייגענע נשמה,—מיין איינציגעם רייכטום, מיין איינציגעם פאטערלאנד? און וועמעס הארצען וועט געפינען אנ'אפקלאנג מיין צובראכענע הארפע?

מיינע פריינד פון דערוויטענס—איהר, וואס שטעהט צווישען

פלאַמען—צי וועט איהר פערשטעהען מיין וואָרט?

איך שטעה פון דערווייטענס. איך קען ניט. אייער פלוך האָלט געווען נאָך אַ טרייסט. אייער צאָרן—אַ שטראַהל פון נחמה. אייער גלייכגילטיג שווייגען, אייער רוהיג פעראַכטען—דאָ ליעגט מיין טויט-שטראָף...

איך וועל שטאַרבען. איך ווייס דאָס שוין לאַנג. ביסלעכווייז איז דאָס אויסגעוואַקסען אין מיין נשמה. גיט גיך וועט עס קומען—אָבער עס וועט קומען.

איך וועל מאַכען אַ סוף.

פייער-צונגען הויבען זיך פון דאָרט, וואו עס שטעהען מיינע ברידער; פייער-צונגען לעקען דעם הימעל און וואַרפען אַ רויטען גלאַנץ. רויט איז געוואָרען די ערד און די גראָזען און די בוימער, און שרעק האָבען די הייזער זיך צוגעטוליעט, צוגעפאַלען צו דער ערד. פייער-צונגען ציהען זיך ווייטער און ווייטער, און שכור'ע מיט רויטע, אָנגעזאָפּטע שאָטענס ציטערן און יאָגען זיך אין טאַנץ.

גלעקער קלינגען. מעשענע פיילען שיסען דורך די רויטע וועלט און טאַנצען און ווירבלען און הויבען זיך צום הימעל און פאַלען און צושיטען זיך אַרום און אַרום. פון זיי ווערט נאָך ליכ-טיגער די נאַכט.

מענשען שרייען. מענשען איילען מחנות-ווייז, און דעם רויטען פייער טראָגען זיי אין זייערע אויגען, און די רויטע שאָטענס פלאַטערן אַרום זייערע קעפּ, און עס קלינגען און זינגען און רוישען און ברויזען זייערע שטימען. זיי איילען.

און העט ווייט, וואו די מדבר הויבט זיך אָן, וואו די פייער-צונגען קענען שוין מעהר ניט דערלאַנגען, לויפט ער—דער פער-רעטער—ער לויפט געשווינד ווייטער און ווייטער פון די מחנות פון זיינע ברידער. ווייטער און ווייטער, שנעל און שנעלער אַהין צום מדבר.

און מיטען מדבר—אַ בוים. אויף דעם בוים וועט זיך אויפהענגען דער פעררעטער.

איך וועל מאכען א סוף. איך אליין.

נעבען מיר וועט שטעהן מיין אייביגער שכן און לאכען. נארישער מענש! פאר'ן טויט האסטו מורא — דעריבער אנטלויפסטו צום טויט?

בײ מיין קבר וועט ער שטעהען מיט אויסגעשטשירעטע צייהנער און לאכען, און לאכען...

מיין יאָה צייט.

שנײ און שנײ. א ווייסע וועלט.

שטערענדלעך בליצען. שטערנדלעך קאַלטע. דאַכט זיך, די נאַכט אַזוי פינסטער—פינקעלט דער שנײ.

שטיל איז. לעבט נאָך דען עמיצער? זינגען דען מענשען היינטיגע נאַכט.

אויף די בוימער ריהרט זיך ניט קיין צווייגעלע. אנגעבויגען הענגען אַלע צווייגעלעך, אַבהענגיג, בעדעקט מיט שנײ. יעדעס בוי־מעלע באָדט זיך אין דעם קאַלטען שטערען־שיין, יעדעס בוימעלע בעהאַלט אין זיך אַ שטילען סוד.

וואָס טראַכט איהר, יונגע בוימעלעך? וואָס חלומ׳ט זיך אייך אונטער דעם ווייסען דעק?

גלויבט איהר טאַקי: ס׳איז מאַי געווען? גלויבט איהר: דער סאָלאָוויי האָט געוואוינט ביי אייך, געזונגען אין די שטילע לבנה־נעכט?

קאַלט. קליין זענען די שטערנדלעך. קאַלט איז זייער שאַרפער קוק. שטעכענדיג דער ווייסער שטראַהל. ענג צוזויפגעפרעסט די וועלט. שטיל איז זי. פערשטיקט. שנײ און שנײ. קאַלטער שנײ. טויטער שנײ.

וויל איך ניט. וואַרים זאָל זיין! ליכטיג זאָל זיין!

רוף איך מיין וואונדערלאַנד. ציה עס ארויס פון דעם תהום.

קום, מיין לאַנד, קום מיין זיסע וועלט.

לייכטען העלע זונען אויף מיין בלויען הימעל. לאַכען זיי, שמייכלען, פערקוקען אַראָב.

נויגט זיך אַ בוימעלע צו אַ בוימעלע, שושקען זיך, סוד'ען זיך, קוקען אין פענסטער.

גליהט דאָס פענסטער אין גאָלדענעם ליכט, גליהט עס און פינקעלט און שײנט. שטעהט בײם פענסטער מײן רבקה'לע, מײן קלײן שװעסטערל, מײן קלײנינקע יונגינקע מײדעלע.

רבקה'לע! װאָס פאַר אַ געדאַנקען אין דײן בלאָנדען קאָפּ? װאָס פאַר אַ חלומות אין דײנע יונגע אױגען? װאָס זולסטו, מײן קינד? װאָס לאַסטו ניט, קינד? ביזט דאָך אַזױ יונג.

זאָגט מיר מײן רבקה'לע: „קען מען דען, ברודער, לאַכען אַצינד? קען מען דען פרעהען זיך? דאַרף דען אַ יונגע נשמה ניט פליהען?"

קוקט מײן רבקה'לע אַזױ טרױעריג, פערטראַכט, טיעף, טיעף אַראָב, אין דעם גרונד פון דער װעלט.

רוף איך זי: „רבקה'לע! זעה, װי עס לײכט אונז די זון!"

ענטפערט זי: „ס'גליטשט זיך דער זונען־שראַהל איבער ערדען און װעלטען, ס'גלעט דער זונען־שטראַהל קברים. מצבות. ס'קושט דער זונען־שטראַהל מתים, מתים. זעה, װי גרױס עס איז דאָס מתים־פעלד".

ליעגט אַ שמערץ אין די קנײטשען אַרום רבקה'לעס ליפּען. קוקט די נאַכט אַרױס פון איהרע אױגען.

„רבקה'לע! קום. איך װעל דיך פיהרען איבער שענע פעלדער, צװישען בליהענדע גערטנער".

ענטפערט רבקה'לע מיט אַ װײט קול: „הינטער די פעלדער שטעהט די פאַבריק. דורך די גערטנער געהען שװינדזיכטיגע שפּאַצירען. שפּײט די פאַבריק אַ שװאַרצען רױך. שפּײען די קראַנקע מיט בלוט. גיסט זיך בלוט אױף דער ערד, בלוט..."

. . . .

יעדען אָװענד געהט מײן רבקה'לע אַװעק. יעדען אָװענד טוט זי אָן אַ שװאַרץ קלײד — און פערשװינדט. אַ בלײכע קומט זי צוריק. דער פּנים — אַ קראַנקער, אָהן בלוט. און די אױגען זענען אַזױ טונקעל — אַזש שװאַרץ. אײנמאָל האָב איך אַ טרעהר אין אַ װינקעל פון איהר אױג געזעהען.

„רבקה'לע, װײנסט?"

פערבײסט זי די ליפּ. רױטע ליפּען — װי װאונדען — האָט זי

געהאַט. ענטפערט ניט. שווייגט קוקט אַראָב.

נעהם איך אַרום איהר בלאָנדען קאָפּ. קוק איהר אַריין אין די אויגען. קוש איהר דעם ווייסען שטערן.

פאַלט זי צו מיט'ן קאָפּ צו מיין ברוסט. גלעט מיט ציטערדיגע פינגערלעך מיין האַנד. הייסע שווערע טראָפּען פאַלען פון איהרע אויגען, בריהען מיך, דריקען מיין הארץ.

„קוש מיך ניט, ברודער! י ע נ ע האָבען ניט, ווער ס'זאָל אויסקושען זייער טרעהר...“

קוקען די בוימער אין פענסטער. שאָקלען זיך, וויעגען זיך, הערען זיך איין.

. . . .

„ברודער! איך געה. אין פאַבריק וויל איך זיין. מיט אַלע גלייך, דאָרט איז מיין אָרט. צווישען זיי“.

אין שטאָל איז מיין רבקה'לעס הערצעל געשמידט. זילבער און פעסט איז איהר בליק. וואָס־זשע ציטערט אַזוי דאָס צאַרטע פּנים? וואָס גליטשט איבער איהם דער פערביסענער צער?

זיי געזונד, מיין שוועסטערל! זיי שטאַרק.

* *

*

שטערנדלעך פינקלען. קאַלטע און בייזע. נאַס איז די ערד. שטיינערנע מויערן רוישען און ברומען. האַמערס קראַכען, קרעכצען. די פאַרע זיפּצט.

שטיקער פינסטערניש. אומגעלומפּערטע, צובראָכענע, קאַפּוירע, פונקען פליהען. אַ נאַסע חשכ'דיגע צורודערטע וועלט.

וואָס־זשע קריכט איהר דאָרט אַרום אין דער פינסטער? ווערימלעך קליינע צוטראָטענע...

שטעהט מיין רבקה'לע נעבען מיר. אָטעמט שנעל. קוקט זיך אַרום. „זעה, ברודער, איך אַרבייט“.

שטרעקט זי מיר אויס איהרע הענטלעך. דאַרינקע, שוואַרצע, פערשמוצטע. נעהם איך זיי: ווי היים זעניען דיינע פינגערלעך, קינד!

לויפט זי אַוועק: „איך מוז. ער וועט שרייען. ניטאָ קיין צייט — דאָרט מיינע חבר'טעם“.

זיפצט די פאַבריק. הורזשעט און ברומט. אָטעמט צום הימעל מיט זודיגען שווײס. שפּרײַטען זיך וואָלקענס פון רויך, פאַלען אַראָב, בעדעקען די ערד. שוואַרץ.

רוישט די פאַבריק. גליהט דאָרט אַ פענסטער. שטעהט מײַן רבקה'לע אין דער הײסער לופט. זעה איך, ווי ס'וויעגט זיך די שווערע לופט און דריקט אויף איהר קאָפּ.

זי געזונד.

. . . .

רויש ניט, וואַלד. שטילער, שאַ, זאָג ניט אויס. שאַ.

זעה מיר זענען געקומען צו דיר. מיר האָבען געבראַכט אונזער לײַד, אונזערע שווערע הערצער, אונזערע יונגע פערוואָגעלטע יאָהרען. שאַ, זאָג ניט אויס. אַלצדינג וועלען מיר דערצעהלען. אפשר וועלען מיר געפינען אַן עצה.

זי זשע שטיל. דער שונא איז נאָהענט. פערבאָרג אונז אין דײַנע מעכטיגע אָרעמס.

„...וואָס זיצסט דו ניט, רבקה?"

ענטפערט רבקה'לע: „מײַן פרייד לאָזט ניט. עס שטיקט מיך מײַן פרייד. טאַנצען וויל איך, זינגען. פלאַצען וויל מײַן האַרץ. זעה, זי זענען אַלע געקומען. זעה: מײַנע ליעבע טײַערע, גוטינקע שוועסטער, אַלע זענען זי געקומען. טײַערינקע..."

קלינגט איהר קול'עכעל, ווי אַ זילבערן גלעקעל. ס'פאַלען די דאַרינקע הענטעלעך. ס'הויבט זיך און פאַלט די ברוסט. הער איך, ווי ס'טיאַכקעט איהר הערצעל.

רוישט און ברומט דער אַלטער וואַלד. מישט זיך זײַן ברום מיט איהר זילבערנעם קול'עכעל, פלעכט ער איהר שטים אַרײַן אין זײַן טונקעלען כאָר. זינגען די בוימער אַ טיעפען געזאַנג, ענטפערט זי רבקה'לע. קוקען די שטערען אַראָב דורך די נאַקעטע צווײַגען.

די הערבסט-נאַכט נעהמט אַרײַן דעם פײַכטען וואַלד אין איהר שויס, רוקט זיך צו, טוליעט זיך צו, פערבאָרגט זי אין דעם אוצר פון איהרע סודות.

שווײַגט! דער שונא איז נאָהענט. שטיל מײַנע שוועסטער; אָט געהט ער.

ס'קנאַלט אַ שאָס. רײַסט ער די נאַכט. ציטערט דער וואַלד, ענטפערט מיט גרימצאָרן. לויפען די מײדלעך, אײַלען, ווי שאָטענס.

דער וואַלד איז צובייזערט. רעדט מיט'ן ווינט. קלאָגט דער ווינט און יאָמערט.

ליעגט מיין רבקה'לע אויף דער ערד. צוגעפּרעסט די ברוסט צו די פערוועלקטע בלעטער. גיסט זיך איהר בלוט אויף די בלעטער. וואַרימט די ערד.

„רבקה'לע! קינד מיינס".

לעגט זיך איהר קאָפּ אויף מיין שויס. נעהמט מיך אַרום מיט די דאַרינקע הענטלעך. קושט מיינע ליפּען.

„טייערער! גליקליך בין איך"...

שלאָף, מיין קינד! שלאָף.

* *

*

שניי און שניי. אַ ווייסע וועלט. די בוימער ריהרען ניט קיין צווייג. שטערנדלעך פונקלען. קאַלטע און שאַרפע.

לאַמיך געהען. שוין צייט. באַלד האַלבע נאַכט.

אָט איז דער קבר.

רבקה'לע! פרישע בלומען האָב איך דיר געבראַכט. רויטע בלומען, רבקה'לע! קאַלט איז דער שניי, אָבער וואַרים און לעבעדיג אונזערע הערצער.

שלאָף מיין קינד! אויף דיין קבר קניהט דיין ברודער, קושט דעם שטיין דעם קאַלטען, קושט די רויטע בלומען, וויינט אין האַרצען—טרעהרען זאָלען ניט פליסען.

רבקה'לע! אַלע יאָהר וועל איך קומען צו דיין קבר האַלבע נאַכט. כ'וועל דיר, קינד, דערצעהלען, וואָס עס טוען דיינע ברידער אין דער ווייטער וועלט. כ'וועל אַ גרוס פון דיר זיי ברייננען, כ'וועל זיי זאָגען: לעבט!

שלאָף, מיין קינד! היים איז דאָס בלוט פון אונזער האַרצען און פעסט אונזער האַנד און שווער איז דאָס ליעד פון נקמה. הער, ווי עס קלינגט.